

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَّآلِ مُحَمَّدٍ وَّعَجِّلْ فَرَجَهُمْ

استان شناسی ہرمنزگان

پایہ دہم

دورہ دوم متوسط

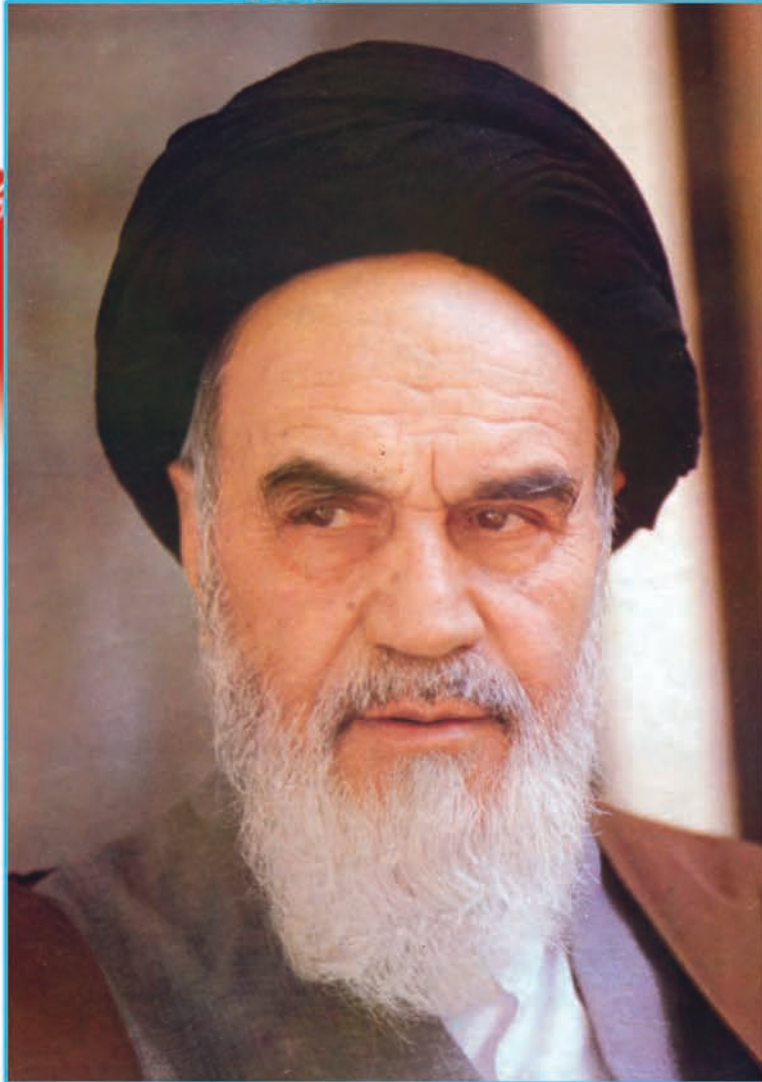
وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

نام کتاب:	استان شناسی هرمزگان - پایه دهم دوره دوم متوسطه - ۱۱۰۳۲۹
پدیدآورنده:	سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف:	دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری
شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف:	حکیمه عالی زاده ایسینی، آزیتا حیدری هنگامی، صغری داودی پور، سهیلا جهانشاهی، نساء باوقارزعیمی و کوروش زمانی (اعضای گروه تألیف) - حسن ستایش (ویراستار)
مدیریت آماده‌سازی هنری:	اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
شناسه افزوده آماده‌سازی:	احمدرضا امینی (مدیر امور فنی و چاپ) - طاهره حسن‌زاده (مدیر هنری، طراح گرافیک و طراح جلد) - آذر روستایی فیروزآباد (صفحه‌آرا) - زهرا ایمانی نصر، شاداب ارشادی، پری ایلخانی‌زاده، زینت بهشتی شیرازی و حمید نابت کلاچاهی (امور آماده‌سازی)
نشانی سازمان:	تهران: خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی) تلفن: ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار: ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی: ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹ وبگاه: www.irtextbook.ir و www.chap.sch.ir
ناشر:	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران: تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروبخش) تلفن: ۴۴۹۸۵۱۶۱-۵، دورنگار: ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی: ۳۷۵۱۵-۱۳۹
چاپخانه:	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»
سال انتشار و نوبت چاپ:	چاپ یازدهم ۱۴۰۰

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر به هر شکل و نوع بدون کسب مجوز از این سازمان ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

شابک ۹-۱۹۴۷-۰۵-۹۶۴-۹۷۸-۹۷۸-۹۶۴-۰۵-۱۹۴۷-۹ ISBN 978-964-05-1947-9

نهضت برای اسلام نمی تواند محصور باشد در یک کشور و نمی تواند محصور باشد در حتی کشورهای اسلامی. نهضت برای اسلام همان دنباله نهضت انبیاست. نهضت انبیا برای یک محل نبوده است، پیغمبر اکرم اهل عربستان است لکن دعوتش مال عربستان نبوده، محصور نبوده به عربستان، دعوتش مال همه عالم است.

امام خمینی «قُدَسَ سِرُّهُ»

دریای خزر

سرزدازاق، مهرخاوران

فرغ دیده حق باوران

بهن، فرایمان ماست

پیامت ای امام

استقلال، آزادی نقش جان ماست

شیدان، پچپیده درگوش زمان فریادتان

پاینده مانی و جاودان

جمهوری اسلامی ایران

فارس

خلیج

تنب بزرگ
تنب کوچک
ابوموسی

دریای عمان

فهرست

۱	فصل اول : جغرافیای طبیعی استان هرمزگان
۲	درس اول : موقعیت جغرافیایی و وسعت
۴	درس دوم : ناهمواری های استان ونحوه شکل گیری آنها
۱۴	درس سوم : سیمای اقلیمی استان
۱۹	درس چهارم : منابع طبیعی استان
۳۳	درس پنجم : مشکلات و مسائل زیست محیطی استان
۴۴	فصل دوم : جغرافیای انسانی استان هرمزگان
۴۵	درس ششم : تقسیمات سیاسی استان
۵۰	درس هفتم : شیوه های زندگی در استان
۵۵	درس هشتم : جمعیت استان
۵۸	فصل سوم : ویژگی های فرهنگی استان هرمزگان
۵۹	درس نهم : آداب و رسوم مردم استان
۷۱	فصل چهارم : پیشینه تاریخی استان هرمزگان
۷۲	درس دهم : پیشینه استان
۸۰	درس یازدهم : نقش مردم استان در دفاع از ایران اسلامی
۸۶	فصل پنجم : توانمندی های استان هرمزگان
۸۷	درس دوازدهم : قابلیت ها و جاذبه های گردشگری استان
۱۰۵	درس سیزدهم : قابلیت ها و توانمندی های اقتصادی استان
۱۱۴	فصل ششم : شکوفایی استان هرمزگان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی
۱۱۵	درس چهاردهم : دستاوردهای انقلاب شکوهمند اسلامی
۱۲۸	درس پانزدهم : چشم انداز آینده استان
۱۳۷	منابع و مآخذ

سخنی با دانش‌آموزان عزیز

شاید از خود سؤال کنید که برنامه‌اشناسی چه نوع برنامه‌ای است؟ هدف برنامه‌ریزان درسی از تألیف کتاب استان‌شناسی چیست و مطالعه این کتاب چه اهمیتی دارد؟ پاسخ ما به شما دانش‌آموز عزیز این است که کتاب استان‌شناسی شما را با استان محل زندگی، مسائل جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، مردم‌شناسی، اقتصادی و فرهنگی آن آشنا می‌کند. از طرف دیگر یکی از انتظارات تربیتی دنیای امروز، تربیت شهروندانی آگاه و مسئول است. یک شهروند مطلوب، نیازمند پیدا کردن درکی همه‌جانبه از واحدهای سیاسی کشور و سرزمین ملی خویش در زمینه‌های مختلف است. این برنامه به شما کمک می‌کند تا از استان محل زندگی خود نگاهی جامع و همه‌جانبه پیدا کنید. کسب بصیرت نسبت به محیط زندگی و آگاهی از خصوصیات آنچه در گذشته و حال و مسائل محیطی، اجتماعی و اقتصادی، فرهنگی و پیشینه تاریخی استان به شما کمک خواهد کرد تا با بحث و گفت‌وگو بینشی عمیق از این مسائل پیدا کرده و راه‌حل‌های این مشکلات را پیدا کنید.

بدون شک شما مدیران آینده جامعه خواهید بود. زندگی مدرسه‌ای، باید شما را به عنوان یک انسان مسئول به دانش لازم برای حل مسائل جامعه مجهز کند. مکانی که شما در آن زندگی می‌کنید توانمندی‌های مختلفی دارد؛ برای مثال، می‌توان به توانمندی‌های جغرافیایی، فرهنگی، اقتصادی و انسانی اشاره کرد. خود شما بخشی از این سرمایه و توانمندی‌ها هستید. بهره‌برداری از توانمندی‌های بالقوه یک کشور در گرو شناخت همه‌جانبه محل زندگی شما و نیز کشور است. برنامه‌اشناسی به شما می‌آموزد که فرصت‌های موجود در استان شما کدام است و یا اینکه تهدیدها و ناتوانی‌ها را چگونه می‌توانید به فرصت تبدیل کنید؟

فراموش نکنید که همه امکانات موجود در محیط، فرصت است، آب و هوا، بیابان، کوه، رودخانه، جنگل، نیروی انسانی، میراث فرهنگی، صنایع دستی و خیلی چیزهای دیگر، مهم این است که بیاموزید چگونه از این فرصت‌ها در جهت سعادت خود و جامعه استفاده کنید. آگاهی از مسائل استان موجب خواهد شد تا از علل پیشرفت و یا عقب‌ماندگی استان خود آگاه شوید و برای حل آن، راه‌حل‌های خلاق پیدا کنید.

ممکن است این سؤال در ذهن شما مطرح شود که آیا بهتر نیست آموزش درباره محیط زندگی یا موضوعات اجتماعی از محیط نزدیک آغاز شود و سپس به محیط دورتر مانند استان و یا کشور بینجامد. ما در این برنامه از طریق طرح پرسش‌ها و فعالیت‌های مختلف این فرصت را برایتان فراهم کرده‌ایم.

بدون شک مطالعه شهر و استان در زمینه‌های جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، آداب و رسوم محلی نه تنها می‌تواند موجب دلبستگی به زادگاه و سرزمین ملی شود، بلکه این فرصت را فراهم می‌کند تا با گنجینه‌های مختلف طبیعی، انسانی، فرهنگی و فناوریانه کشور خود آشنا شوید. در این برنامه درمی‌یابید که افراد زیادی چه در گذشته یا حال در استان شما برای اعتلای کشور تلاش کرده‌اند.

انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ شرایطی را فراهم کرد که دولت و مردم با احساس مسئولیت بیشتری برای پیشرفت همه‌جانبه ایران عزیز تلاش کنند. در ادامه این تلاش‌ها جهت رسیدن به قله رفیع سربلندی و شکوفایی ایران اسلامی که به همت و کوشش شما دانش‌آموزان عزیز بستگی دارد امید است با عنایت حق تعالی و اعتماد به نفس از هیچ کوشش و خدمتی دریغ نکنید. در این راه قطعاً راهنمایی‌های مفید دبیران محترم جغرافیا بسیار سودمند خواهد بود.

به امید موفقیت شما

گروه جغرافیای دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری

استان هرمزگان از دیدگاه رهبر معظم انقلاب اسلامی ایران

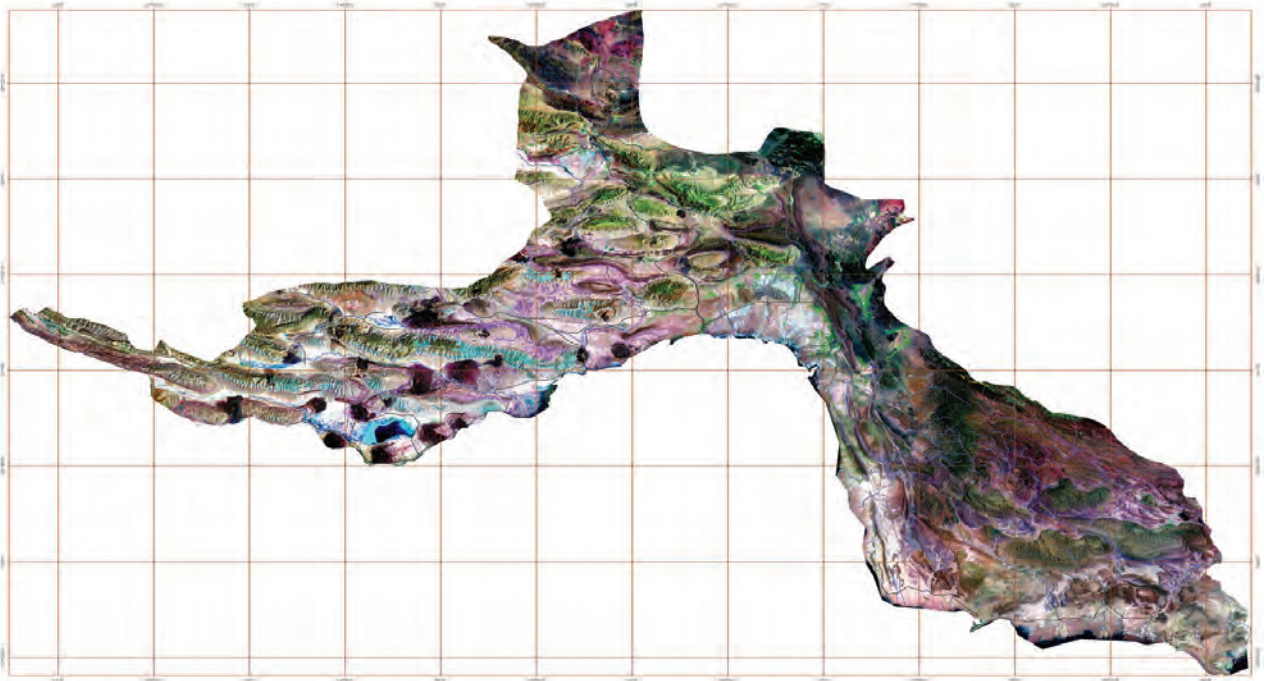

چند جمله درباره شهر بندرعباس و موقعیت حساس این شهر و این استان عرض کنم. البته شما مردم این شهر و مردم این استان با این حقایق آشنا هستید؛ اما ملت ایران بداند که در این ساحل طولانی خلیج فارس و تنگه هرمز این استان تاریخی، این مردم ایثارگر چه کسانی هستند و چه کرده‌اند و چه می‌دانند و در آینده ان‌شاءالله چه نقشی در پیشرفت این کشور می‌تواند ایفا کنند. شاید در میان شهرهای کشورمان، غیر از بندرعباس،

شهری نداشته باشیم که تاریخچه بنای آن همراه با مبارزه قهرمانانه مردمی با خارجیان باشد و اساساً شهر بر این اساس شکل گرفته باشد، اگر هم باشد، بسیار معدود است. شهر بندرعباس، از آغاز بر اساس مبارزه با اشغالگران پرتغالی شکل گرفت؛ بیگانگانی که طبق عادت همه استعمارگران، محل زمین و دریا و امکانات و بلکه مردم را متعلق به خود و مملوک خود خیال می‌کردند. از آن سرعالم، گروهی اروپایی آمده بودند و منطقه حساس تنگه هرمز و لب این آبراه عظیم تجاری جهانی و تاریخی را اشغال کرده بودند، تقریباً چهارصد سال قبل مردم ایران با فرماندهی فرماندهان غیور و میهن‌دوست و بیگانه‌گریز، توانستند این پایگاه مهم را که متعلق به خودشان بود، از دست بیگانه خارج کنند و از آن وقت اینجا شد بندرعباس؛ به‌عنوان یک شهر، به‌عنوان یک پایگاه اساسی و حساس برای هم تجارت و هم نظارت بر این آبراه عظیم و مهم جهانی، بعد از آن، انگلیسی‌ها و هلندی‌ها و انواع و اقسام بیگانگان، در این منطقه بساط حاکمیت و زورگویی خودشان را گسترده کردند، بالاخره ملت ایران بر همه آنها فائق آمده و این منطقه و این ساحل حساس، به صاحبان حقیقی و اصلی آن متعلق شده است. شهر بندرعباس و این استان بزرگ و طولانی، با هزار کیلومتر ساحل، با امکانات زیاد، با استعدادهای طبیعی، با مردمی سخت‌کوش و خون‌گرم و علاقه‌مند، در کنار خلیج فارس شکل گرفته است؛ اما عزیزان من! تا قبل از انقلاب، از این استعدادهای مردمی و از این استعدادهای طبیعی و سرزمینی - چه در خشکی و چه در دریا - استفاده به قدر شایسته که هیچ، حتی استفاده کمتر از حد شایسته هم نمی‌شد. اما زنده کردن امکانات عظیم این شهر و این منطقه، مورد توجه نبود. اینکه ملاحظه می‌کنید از بعد از انقلاب شکوهمند اسلامی، با این همه فعالیت‌هایی که شده است و این همه سرمایه‌گذاری و تلاش و سازندگی، هنوز چهره استان توانسته است غبار محدودیت را بشوید، به‌خاطر آن جفای تاریخی است که در طول ده‌ها سال در دوران طاغوت بر این شهر و دیگر شهرهای این استان رفته است. خدا را سپاسگزاریم که انقلاب عظیم اسلامی و نظام مقدس جمهوری اسلامی، قدر این مردم و قدر این سرزمین را شناخت. از قبل از انقلاب در همین شهر، مردم مؤمن، جوانان پرشور، در خط انقلاب و امام، اقدامات مؤثری داشتند که بجاست من از شهید «حقانی» آن روحانی سخت‌کوش و علاقه‌مند که مقداری از عمر خود را در اینجا گذراند و قبل از انقلاب سازماندهی مبارزات را کرد، یاد کنم.

از روز اول انقلاب هم تا امروز، مردم این استان برای انقلاب، برای نظام جمهوری اسلامی، در همه مقاطع حساس، در جنگ، در سازندگی، در تظاهرات عمومی، در انتخابات و در هر جایی که حضور مردم معنا می‌دهد، به بهترین وجهی حضور خودشان را نشان داده‌اند. برادران شیعه و سنی، کنار هم و دست در دست هم، دور از تشنجی که دشمن همیشه خواسته است میان برادران مسلمان به‌وجود آورد، در کنار یکدیگر، هم کار کرده‌اند، هم به مبارزه پرداخته‌اند و هم در دفاع هشت ساله شرکت جسته‌اند.

این استان، دو هزار شهید، تعداد بی‌شماری ایثارگر و جوانان بسیجی داشته است؛ به‌خصوص غوّاصانی که در هر جا که بودند، نشان دادند که جوانان مؤمن و فداکار و علاقه‌مندی هستند. امروز هم ایثارگران این خطه، جزو ایثارگران پرشور و مؤمن و صادقی هستند که حرکات آنها، تلاش آنها، دلسوزی و علاقه‌مندی آنها، از چشم مردم و مسئولان پنهان نیست. نظام جمهوری اسلامی با این دید، با این استان و با این مردم رفتار کرد؛ مردمی علاقه‌مند و صادق، سربازان حقیقی اسلام و قرآن و نظام جمهوری اسلامی.

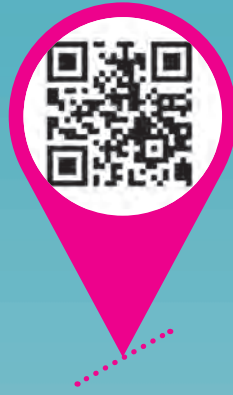

تصویر ماهواره‌ای استان هرمزگان

تصویر فوق از تصاویر ماهواره‌ای مربوط به Landsat-7 است که از کل استان در سالهای ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۲ هجری شمسی گرفته شده است. در این تصویر که تحت عنوان تصویر گویا شده، شناخته می‌شود، خطوط آبی رنگ رودخانه‌ها، خطوط سیاه رنگ جاده‌ها و خطوط قهوه‌ای رنگ شبکه مختصات جغرافیایی را نشان می‌دهد. همچنین زمین‌های زراعی دارای محصول، به رنگ سبز روشن، باغات و اراضی جنگلی به رنگ سبز تیره و اراضی بایر و لم‌یزرع به رنگ سفید دیده می‌شوند.

(سازمان فضایی ایران)

فصل اوّل

جغرافیای طبیعی استان هرمزگان

درس ۱ موقعیت جغرافیایی و وسعت

استان ما در کجا واقع شده است؟

استان هرمزگان^۱ در جنوبی ترین قسمت ایران واقع شده و بخشی از سواحل زیبای خلیج همیشه فارس را در بر گرفته است. استان ما با مساحت تقریبی ۷۲۶۳۱/۳۷۷ کیلومتر مربع، ۴/۳۶ درصد از وسعت کشور پهناورمان را به خود اختصاص داده است. استان هرمزگان دارای بیشترین طول خط ساحلی در کشور است.

شکل ۱-۱ نقشه تقسیمات سیاسی کشور به تفکیک استان ها

۱- استان هرمزگان بین ۲۵ درجه و ۲۴ دقیقه تا ۲۸ درجه و ۵۷ دقیقه عرض شمالی و ۵۳ درجه و ۴۱ دقیقه تا ۵۹ درجه و ۱۵ دقیقه طول شرقی واقع شده است.

با توجه به شکل ۱-۱ به این پرسش پاسخ دهید :

۱- استان‌های همسایه هرمزگان را مشخص کنید.

۲- نام جزیره‌های خلیج فارس متعلق به استان هرمزگان را ذکر کنید.

موقعیت ویژه خلیج فارس و دریای عمان

استان هرمزگان به دلیل نزدیکی به راه‌های آبی خلیج فارس و دریای عمان از جنبه‌های مختلف حائز اهمیت است. برای پی بردن

به اهمیت موقعیت جغرافیایی ویژه استان به چند مورد به اختصار در اینجا اشاره می‌شود :

(الف) اهمیت تاریخی و نقش فرهنگی : در برخی منابع آمده است که حوزه خلیج فارس از قرون و اعصار کهن محور و

مرکز تمدن‌های بزرگ بوده است. علاوه بر این حوزه خلیج فارس کانون ظهور و پخش دین مبین اسلام بوده و از این منطقه، اندیشه اسلامی به غرب و شرق منتشر شده است.

(ب) موقعیت جغرافیایی و مرکز ارتباطی : خلیج فارس و دریای عمان محور ارتباط بین اروپا، افریقا و آسیای جنوبی و

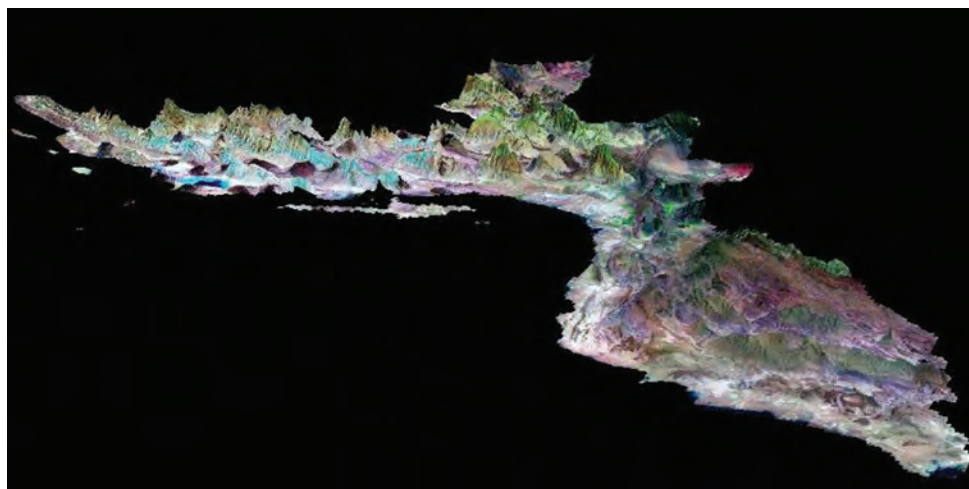
جنوب شرقی هستند و از نظر استراتژیک در منطقه خاورمیانه به عنوان مهم‌ترین مراکز ارتباطی بین سه قاره محسوب می‌شوند که دریای مدیترانه، سرخ، اقیانوس هند، آرام و اطلس را به هم می‌پیوندد.

(ج) وجود ذخایر عظیم (مواد آلی، مواد کانی) و تولید آنها : منطقه خلیج فارس از لحاظ ثروت‌های طبیعی شامل ذخایر

عظیم مواد آلی (نفت و گاز) مواد کانی، یا معدنی مانند خاک سرخ در جزیره هرمز که یکی از معادن بسیار مهم دنیا به‌شمار می‌رود و در حال بهره‌برداری هستند اهمیت زیادی دارد. وجود ذخایر عظیم نفت، این منطقه را منطقه عطفی برای فعالیت‌های دنیا تبدیل کرده است که این مسئله به نوبه خود اهمیت استراتژیکی منطقه را به همراه آورده است.

(د) اهمیت از لحاظ وابستگی حیات اقتصادی ایران و دیگر کشورهای منطقه خلیج فارس و دریای عمان : صادرات و

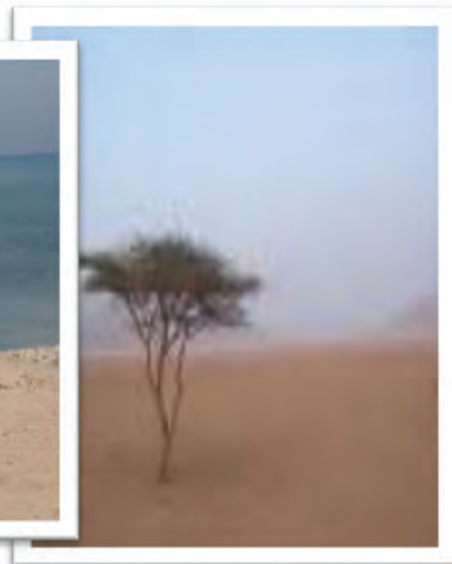
واردات بسیاری از کالاهای اساسی و مورد نیاز کشورها به واسطه تنگه هرمز از دریای عمان به خلیج فارس صورت می‌گیرد که خود باعث افزایش رونق اقتصادی و تجاری استان هرمزگان شده است.

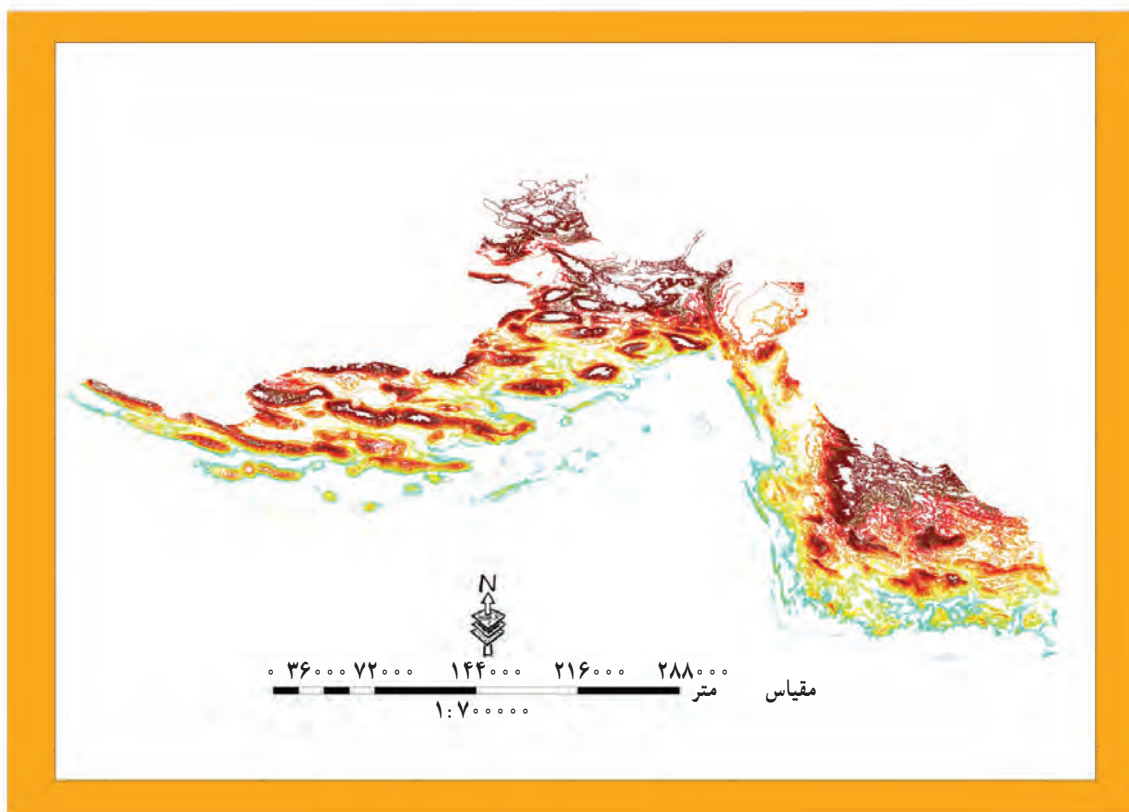

شکل ۱-۲- نقشه ماهواره‌ای استان هرمزگان

درس ۲ ناهمواری‌های استان و نحوه شکل‌گیری آنها

شکل ۳-۱- نقشه ناهمواری های استان

استان هرمزگان سرزمین های ناهمواری دارد. این ناهمواری ها دنباله رشته کوه های بلند زاگرس و مکران است؛ علاوه بر آن، سرزمین های همواری مانند دشت های میان کوهی و چاله های پست، جلگه های حاصل خیز و جزایر جذاب و دیدنی را شامل می شود.

کوهستان و ویژگی های مهم کوه های هرمزگان ۱- کوهستان

کوه های استان عموماً طی مراحل کوهزایی دوره ترشیاری شکل گرفته اند. جنس ساختمان کوه های هرمزگان اغلب سنگ های رسوبی بوده و نمونه سنگ های آذرین تنها در گنبد های نمکی دیده می شود. این ارتفاعات از نظر نحوه تشکیل به دو بخش تقسیم می شود.

الف - ارتفاعات بخش شمال و شمال غربی (زاگرس هرمزگان): ارتفاعات این بخش، ادامه رشته کوه های زاگرس می باشد ناهمواری های به وجود آمده نتیجه عوامل درونی و حاصل فشار صفحه زمین ساخت عربستان همراه با پیش آمدگی شبه جزیره مسندام (رأس مسندام) به صفحه ایران است که در پی آن ناهمواری های زاگرس شکل گرفته و تا شمال بندرعباس ادامه یافته است، با ادامه این فعالیت ها به سمت جنوب در کف خلیج فارس پیدایش بعضی از جزایر را سبب می شود.

ویژگی خاص این ناهمواری ها در اطراف تنگه هرمز به صورت چین خوردگی هایی با سه جهت متفاوت قابل مشاهده است. در

غرب تنگه هرمز جهت چین‌ها روند شمال شرقی - جنوب غربی است. در شمال تنگه چین‌ها روند غربی - شرقی و در شرق تنگه هرمز نیز روند شمالی - جنوبی پیدا کرده‌اند. مهم‌ترین کوه‌های این بخش (واحد زاگرس هرمزگان) عبارت‌اند از: کوه فارغان (هماگ) با ارتفاع ۳۲۶۷ متر در شرق شهرستان حاجی‌آباد، کوه شب (شو) با ارتفاع ۲۶۸۱ متر در شمال شرقی بندر لنگه، کوه گنو با ارتفاع ۲۳۴۷ متر در شمال بندرعباس و کوه نیان در شمال شرق بندرعباس.

ب) ارتفاعات بخش جنوب شرقی (واحد مکران و بشاگرد): ارتفاعات این بخش از رشته‌کوه‌هایی تشکیل شده است که بین چاله جازموریان در شمال و دریای عمان در جنوب از حوالی تنگه هرمز تا مرز پاکستان در شرق امتداد یافته‌اند به واحد مکران معروف است. تنها قسمتی از آن که تا مرز سیستان و بلوچستان امتداد دارد متعلق به استان هرمزگان است. این کوه‌ها هرچند از نظر توپوگرافی به دنبال زاگرس ظاهر شده‌اند، ولی از لحاظ پیکرشناسی هیچ‌گونه ارتباطی با ناهمواری‌های زاگرس ندارد. گسل میناب مرز جدایی این دو کوهستانی محسوب می‌شود. ارتفاعات این بخش، حاصل فرورانش صفحه اقیانوس هند از جنوب به زیرحوضه رسوبی مکران و بشاگرد، و مقاومت دشت لوت در شمال بوده و سبب پدید آمدن چین‌خوردگی رشته‌کوه‌های مکران و بشاگرد همراه با شکستگی و گسله‌های فراوان در طبقات رسوبی شده است. امتداد گسل‌ها غالباً شرقی - غربی دیده می‌شوند. ارتفاعات بشاگرد جزء بلندترین بخش این رشته‌کوه محسوب می‌شود و کوه مهره با ارتفاع ۲۰۴۶ متر در شهرستان جاسک مرتفع‌ترین کوه این ارتفاعات است.

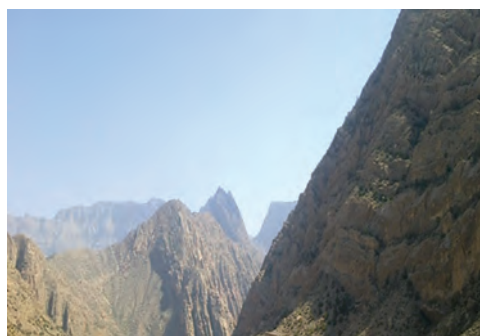
در حال حاضر عوامل بیرونی (فرسایش آبی و بادی) در تکوین این ناهمواری‌ها نیز مؤثرند و ایجاد اشکال فرسایشی بسیار زیبا نظیر بدلند، تپه‌هایی با کلاهکی از ماسه و ... شده است.

شکل ۵-۱- ستون‌های سنگی - ارتفاعات مکران (جاسک - بشاگرد)

شکل ۴-۱- بدلند یا هزار دره - ارتفاعات مکران (جاسک - بشاگرد)

شکل ۶-۱- ارتفاعات هماگ

فعالیت

گنبد نمکی : شنیدن اصطلاح گنبد نمکی چه تصویری را در ذهن شما تداعی می کند.
نظرات دانش آموزان :
جمع بندی گفت و گو با کمک دبیر :

گنبدهای نمکی : ساخت های زمین شناختی تقریباً گنبدی شکل هستند که هسته مرکزی آن از نمک تشکیل شده است. این گنبدها، نتیجه عوامل درونی و وزن مخصوص کمتر نمک نسبت به رسوبات اطراف خود که از اعماق زمین همراه با شکستگی و گسل به صورت تاقدیس ساده تقریباً گنبدی شکل به سطح زمین بالا آمده است؛ و بدین ترتیب بخشی از ارتفاعات غربی مانند گنبدهای نمکی، (گچین، بستک، جناح، پل، لمزان) و تعدادی از جزایر استان مانند (هرمز، لارک و ابوموسی) را به خود اختصاص داده است.

اثرات مثبت گنبدهای نمکی شامل :

۱- استفاده از گنبدهای نمکی به عنوان نمک طعام برای انسان و حیوان

۲- استخراج معادن آلی (نفت و گاز) و کانی (خاک سرخ)

۳- صنایع شیمیایی

۴- اکوتوریسم

اثرات منفی گنبدهای نمکی شامل :

۱- شور شدن آب های سطحی و آب های زیرزمینی

۲- شور شدن خاک

۳- حرکات تکتونیکی (فعالیت گنبد نمکی برابر است با آزاد شدن انرژی به صورت زلزله های محلی).

فعالیت

به نظر شما چگونه می توان اثرات گنبدهای نمکی را بر منابع آب و خاک کنترل کرد؟

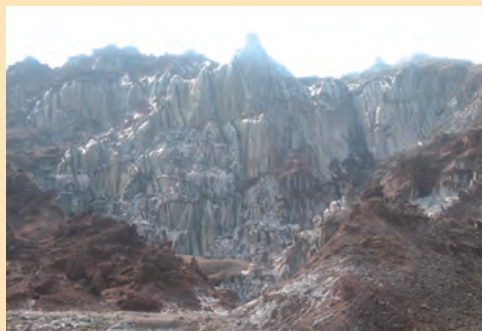
بیشتر بدانیم

آیا می دانستید، کوهنوردی و غارنوردی در گنبدهای نمکی و استشمام نمک مورد تأکید پزشکان بوده و اثرات مفیدی بر بهداشت و سلامت جسم و روح انسان دارد؟ این اثرات شامل : پایین آوردن شدت حمله های آسمی، کاهش

گرفتگی سینوس‌ها، کاهش فشارهای عصبی و اضطراب، بالا بردن ظرفیت شش‌ها، ایجاد تمرکز حواس، تقویت سیستم ایمنی بدن، پاک‌سازی انرژی‌های منفی محیط شامل چشم‌زخم

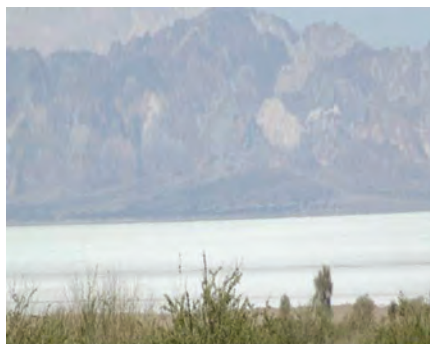
شکل ۷-۱- گنبد نمکی - هرمز

۲- دشت

دشت‌ها به سرزمین‌های پست و همواری گفته می‌شود که هم‌زمان با تشکیل کوه‌ها به وجود آمده‌اند و میلیون‌ها سال از عمر آنها می‌گذرد، ولی در طول زمان دائماً در حال تغییر و تحوّل بوده‌اند. آب و باد دو عامل اصلی تغییر شکل فرسایش آنها هستند، دشت‌های استان اغلب شامل: زمین‌های شور، شن‌زارها، تپه‌های ماسه‌ای و زمین‌های بسیار فرسوده است، در نتیجه زیست موجودات گیاهی و جانوری به حداقل ممکن رسیده است. بعضی از دشت‌های استان به دلیل برخورداری از خاک حاصل‌خیز و آب شیرین از دیرباز محل استقرار انسان و انجام فعالیت‌های کشاورزی بوده است؛ مانند دشت پارسین، حاجی‌آباد، سیاهو و ... .

شکل ۹-۱- دشت حاصلخیز، مورکردی، رودان

شکل ۸-۱- دشت شورزار مهرگان در بندر لنگه

بحث کنید

- این دو تصویر را با هم مقایسه کنید.
- به نظر شما علت شور شدن دشت‌های هرمزگان چیست؟ .....

۳- جلگه

شکل ۱۰-۱- تصویر ماهواره‌ای، جلگه‌های استان هرمزگان در امتداد دریای عمان

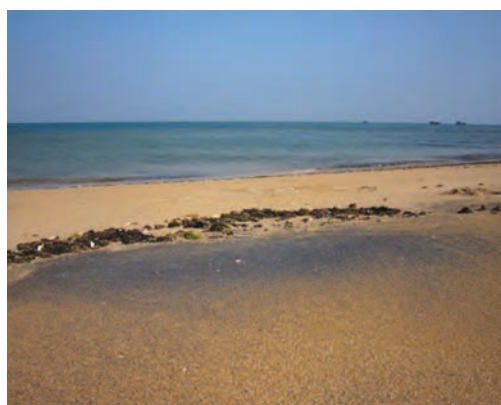
در امتداد خط ساحلی استان سرزمین‌های هموار و کم و بیش وسیعی وجود دارد که به آنها مناطق جلگه‌ای گفته می‌شود. این زمین‌ها، نتیجه رسوب‌گذاری رودهایی است که به دریا منتهی می‌شوند. با توجه به اقلیم خشک، خاک نامناسب، کمبود جریان‌های

آبی و دائمی بزرگ، روند توسعه جلگه‌ها در سواحل استان ناچیز است. وسعت جلگه‌های مذکور بستگی زیادی به پیشروی ارتفاعات استان نسبت به دریا دارد. در نتیجه اغلب این جلگه‌ها پهنای چندانی ندارند و زمینه فعالیت چشمگیر کشاورزی برای ساحل‌نشینان فراهم نشده است.

شکل ۱۲-۱- ساحل مرتفع

شکل ۱۱-۱- ساحل ماسه ای - لارک

۴- گل فشان‌ها

گل فشان‌ها از پدیده‌های مهم زمین‌ساختی هستند که اغلب به شکل مخروطی از جنس گل رس بوده و احتمال دارد قسمت مرکزی آنها از جنس ماسه باشد. غالب گل فشان‌های استان در سواحل شهرستان جاسک و در منطقه کوه مبارک واقع شده است که بزرگ‌ترین آنها در روستای گوان است که با همین نام نیز خوانده می‌شود. گل فشان‌ها علاوه بر جاذبه گردشگری، در درمان بیماری‌های مختلف پوستی انسان و حیوان و کاهش دردهای رماتیسمی بسیار مؤثر است.

شکل ۱۳-۱- گل فشان، جاسک

بیشتر بدانیم

در مورد ایجاد گل فشان‌ها، نظرات مختلفی وجود دارد. برخی از پژوهشگران، این پدیده را مربوط به عامل فرورانش و حرکت صفحه اقیانوسی دریای عمان به زیر صفحه قاره‌ای ایران می‌دانند. بعضی دیگر نیز آن را به عواملی مثل زمین لرزه و تغییرات فشار لایه‌ها نسبت می‌دهند؛ اما همگی این پژوهشگران در یک مورد هم عقیده‌اند و آن اینکه عامل اصلی بالا آمدن این گل فشان به سطح زمین، گازهای موجود در تله‌های نفتی اعماق زمین است و این گل فشان دارای رسوبات جوان و در مناطق ضعیف مثل امتداد گسل‌ها به وجود آمده و به سطح زمین رسیده است.

گل فشان‌ها می‌توانند تا حدی معرف وضعیت درونی زمین بوده و نشان دهنده وجود منابع آب‌های زیرزمینی، گازهای هیدروکربن و نفت باشند؛ لذا از لحاظ اقتصادی نیز گل فشان‌ها حائز اهمیت هستند.

۵- خور

به محل‌هایی اطلاق می‌شود که به صورت جزر و مدی، آب دریا در فرورفتگی‌های خشکی پیشروی داشته است. در استان هرمزگان در محل اتصال رودخانه‌های کاشی، مجگر، حی من، گابریک، جگین، گهنه، شهرنو، جاسک، چلیبی، میناب، حسن لنگی، شور، کل و مهران، خورهایی با ابعاد مختلف تشکیل شده است. مهمترین خور در این استان خور خوران می‌باشد.

سواحل استان

سواحل استان ما در امتداد خلیج فارس و دریای عمان به همراه آب‌های دریایی آن، مرزهای جنوبی استان را تشکیل می‌دهند. این سواحل از مرز بوشهر در غرب تا مرز سیستان و بلوچستان در شرق استان و جزایر حدود ۲۲۰۰ کیلومتر مربع کشیده شده است. سواحل استان از نظر فعالیت اقتصادی - سیاسی و محیط زیستی اهمیت فراوانی دارند.

سواحل استان را از نظر شکل می‌توان به سه دسته تقسیم کرد:

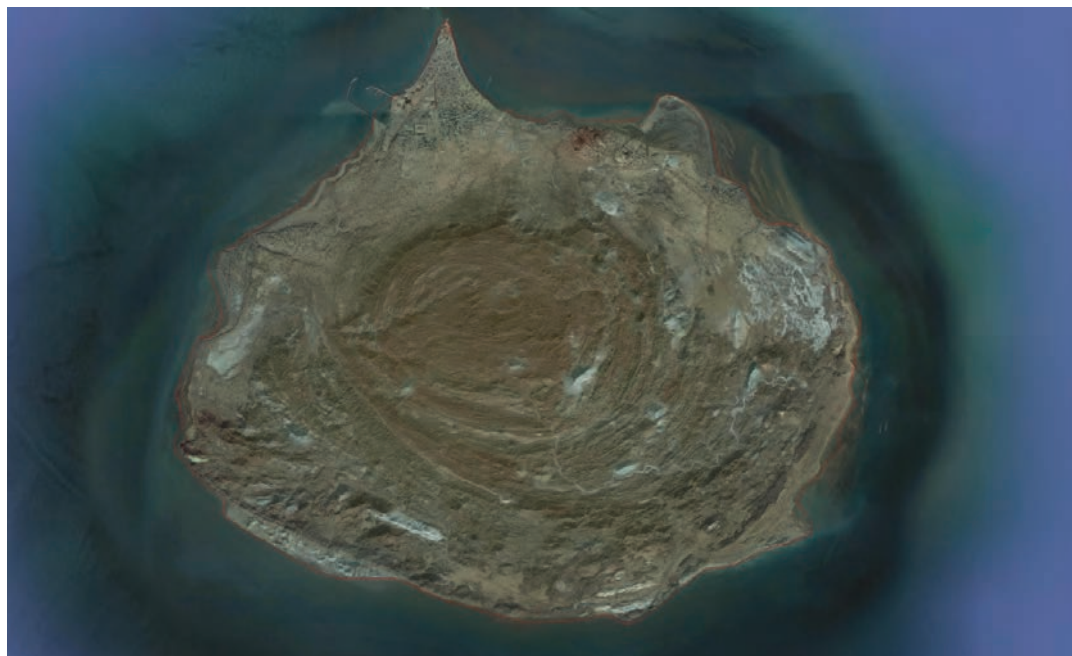
الف) سواحل دلتایی و جزر و مدی: نتیجه رسوب‌گذاری رودها در سطح هموار و عریض دلتاها شکل می‌گیرند که عمدتاً

شکل ۱۴-۱- تصویر ماهواره‌ای جزیره قشم

شکل ۱۵-۱- تصویر ماهواره‌ای جزیره کیش

شکل ۱۶-۱- تصویر ماهواره‌ای جزیره هرمز

جغرافیای طبیعی استان

بخش شرق جلگه استان از بندرعباس تا جاسک را شامل می‌شود.
 (ب) ساحل ماسه‌ای: متشکل از نوارهای ماسه دریایی است.
 (ج) ساحل بالا آمده یا مرتفع: در طی فرایندهای کوهزایی تشکیل شده‌اند که بیشتر شامل پرتگاه‌های صخره‌ای هستند.

جزایر

جزایر استان هرمزگان در خلیج فارس و تنگه هرمز را از نظر ساختمانی به سه دسته کلی می‌توان تقسیم کرد.
 (الف) جزایر طاقدیسی؛ جزایری هستند که منشأ چین خوردگی دارند؛ یعنی در امتداد رشته کوه زاگرس‌اند. پراکندگی این جزایر عمدتاً نزدیک نوار ساحلی می‌باشد. مانند: جزیره قشم و هنگام
 (ب) جزایر گنبد نمکی؛ جزایری هستند که از حاصل بالا آمدن گنبدهای نمکی به وجود می‌آیند. پراکندگی این جزایر به طور عمده در حد فاصل تنگه هرمز تا امتداد قطراند؛ مانند هرمز و لارک.
 (ج) جزایر مرجانی؛ بر سطح انواع جزایر طاقدیسی و گنبد نمکی، هر جا شرایط لازم برای فعالیت مرجان‌ها فراهم آمده، به تدریج سطح آن جزایر از رسوبات مرجانی هم پوشیده شده است؛ مانند کیش و ابوموسی.

فعالیت

با کمک دبیر خود، پراکندگی جزایر مرجانی را روی نقشه طبیعی استان نشان دهید.

بیشتر بدانیم

جدول انواع جزایر استان از نظر ساختمانی

جزایر مرجانی	گنبد نمکی	جزایر طاقدیسی
کیش	هرمز	قشم
سیری	لارک	کیش
ابوموسی	ابوموسی	لاوان
لارک	تنب بزرگ	هنگام
لاوان	تنب کوچک	هندورابی
	سیری	شیدور
	فرور کوچک	
	فرور بزرگ	

درس ۳ سیمای اقلیمی استان

به طور کلی استان ما در اقلیم گرم و خشک قرار دارد. قرار گرفتن استان در عرض‌های جغرافیایی نزدیک به مدار رأس سرطان سبب بالا بودن میانگین دما در اکثر ماه‌های سال می‌شود. از عوامل مؤثر در آب و هوای استان می‌توان به حاکم بودن سیستم پرفشار جنب حاره، تأثیر توده‌های هوای مختلف، وجود ارتفاعات در بخش‌های شمالی استان، فاصله از دریا و وزش بادهای محلی اشاره کرد. از بین این عوامل، نقش سیستم پرفشار جنب حاره به دلیل ایجاد شرایط نشست هوا و ایجاد جو پایدار پررنگ‌تر است و همین مسئله سبب کاهش بارندگی و ایجاد شرایط بیابانی و خشک در استان می‌شود؛ اما وجود ارتفاعات در نواحی شمالی استان، دما و رطوبت نسبی هوا را به‌طور محسوس کاهش داده، موجب اعتدال آب و هوا می‌شود. عامل فاصله از دریا نیز در افزایش، یا کاهش رطوبت نسبی مناطق مختلف نقش داشته به گونه‌ای که سبب ایجاد تفاوت در آب و هوای بیابانی ساحلی و بیابانی داخلی شده است.

گفت و گو کنید

شکل ۱۸-۱- بیابان ساحلی، جاسک

شکل ۱۷-۱- بیابان داخلی، سیریک

در مورد تفاوت آب و هوای بیابانی داخلی و بیابانی ساحلی گفت و گو کنید :
 .....

توده‌های هوای مؤثر در آب و هوای استان

توده هوای شمالی: این توده هوا در فصل سرد سال از سیبری و آسیای مرکزی منشأ گرفته و استان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. از آثار این توده هوا می‌توان کاهش دما و وزش بادهای شدید همراه با گرد و خاک را نام برد.

توده هوای مدیترانه‌ای: این توده هوا از روی دریای مدیترانه به سمت ارتفاعات زاگرس می‌آید و به استان هرمزگان می‌رسد. این توده هوا با ورود به هرمزگان بیشتر باران خود را از دست می‌دهد و عمده اثر آن در ارتفاعات و غرب استان است.

توده هوای سودانی: این توده هوا که از مرکز کم فشار سودان شکل گرفته با کشیده شدن به روی دریای سرخ فعال می‌شود و رطوبت زیادی را با خود به همراه می‌آورد. در صورتی که این توده هوا با توده هوای مدیترانه‌ای همزمان وارد استان شود، باعث بارندگی‌های مداوم و شدید و گاه جاری شدن سیلاب می‌گردد.

توده هوای موسمی: این توده هوا گاه در فصل تابستان رطوبت اقیانوس هند را وارد استان می‌کند و در نواحی مرتفع و شرق استان موجب رگبارهای شدید همراه با رعد و برق می‌شود.

توده هوای گرم و خشک: این توده در نیمه نخست سال فعال شده، هوای گرم را از عربستان به داخل استان هرمزگان می‌آورد و باعث بالا رفتن دمای هوا می‌شود.

فعالیت

– اثرات توده‌های هوای مؤثر بر استان را در شکل ۱۹–۱ مشخص کنید. ....

شکل ۱۹–۱

بیشتر بدانیم

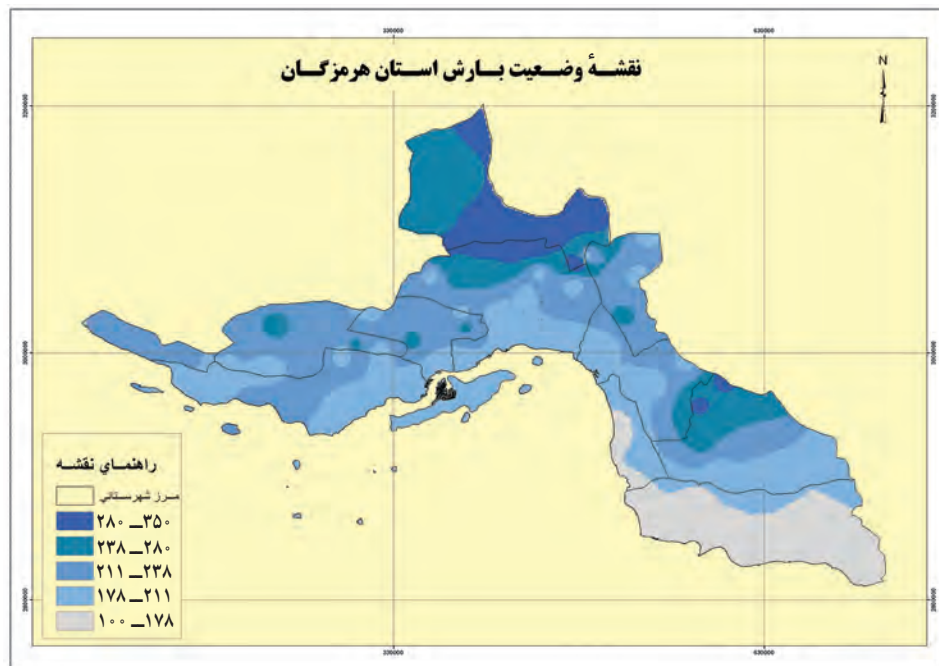
جدول مشخصات بادهای محلی

نام بادهای محلی	سمت نفوذ	زمان نفوذ
باد شمال	شمال غربی	هشت ماه
باد ناشی	سواحل خلیج فارس و دریای عمان	زمستان
باد لواری یا آتش باد	جنوب غربی از سمت بیابان عربستان	تیرماه تا شهریور ماه
باد سهیلی	جنوب غربی	اواخر شهریور ماه به بعد همراه با طوفان
باد قوس یا شرجی	نیمه بهار تا پایان تابستان	
نسیم دریا به خشکی و خشکی به دریا	شبها از خشکی به دریا و روزها از دریا به خشکی	

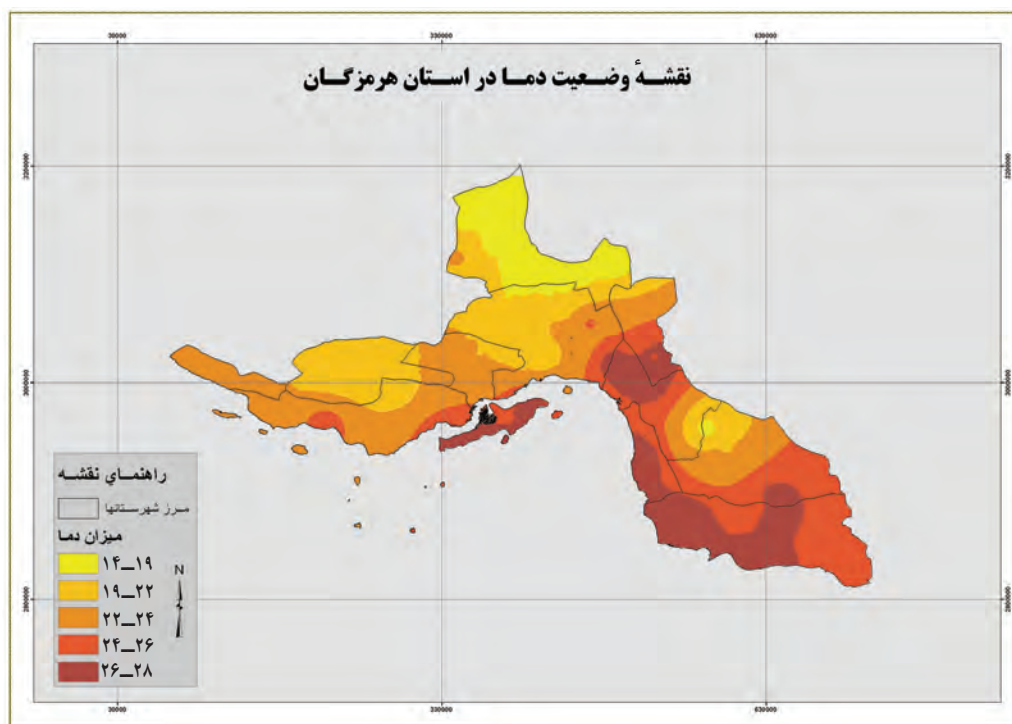

ویژگی اقلیمی استان

با توجه به نقشه هم بارش می توان دریافت که بالاترین میزان بارش، مربوط به نواحی مرتفع استان است.

شکل ۲۰-۱ نقشه هم بارش استان

شکل ۲۱-۱ نقشه هم دمای استان

فعالیت

به نقشه هم دمای استان توجه کنید.

۱- چرا هر چه از شمال استان به سمت سواحل پیش می‌رویم میانگین دما افزایش می‌یابد؟

.....
.....

۲- چه ارتباطی بین افزایش دما و میزان بارش وجود دارد؟

.....

تأثیر آب و هوا بر زیست بوم

در استان هرمزگان، بین عرض جغرافیایی مناطق شمالی و جنوبی اختلاف چندانی وجود ندارد (اختلاف حدود ۳ درجه و ۳۳ دقیقه است). به همین دلیل، تنوع آب و هوایی چشمگیری در استان دیده نمی‌شود. تنها در نواحی کوهستانی است که به دلیل عامل ارتفاع، دمای هوا، کمی پایین‌تر از میانگین دمای استانی است. از طرفی فاصله از دریا، باعث اندکی تفاوت در میزان رطوبت مناطق مختلف می‌شود. این عوامل، هر یک به نحوی بر خاک، پوشش گیاهی، زندگی جانوری، تمرکز جمعیت و نوع سکونتگاه و معیشت انسان تأثیر گذاشته‌اند.

شکل ۲۲-۱- تأثیر آب و هوا بر زیست بوم استان

وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَنْشَرْنَا بِهِ بَلَدَةً مَيْتًا كَذَلِكَ تُخْرَجُونَ.

همان کسی که از آسمان آبی فرستاد به مقدار معین و به وسیله آن سرزمین مرده را حیات بخشیدیم، همین گونه (در قیامت از قبرها) شما را خارج می‌سازند.
«سوره زخرف آیه ۱۱»

۱- منابع آب استان

الف) آب‌های سطحی استان : بخشی از گردش آب در طبیعت به شکل آب‌های سطحی است. رودها دریاچه‌های پشت سد و دریاها آب‌های سطحی استان را تشکیل می‌دهند. به‌طور کلی به دلیل بارش کم، بیشتر رودهای استان هرمزگان فصلی و محدودند و رودهای دائمی آن غالباً از ارتفاعات خارج از استان سرچشمه می‌گیرند و به سمت خلیج فارس و دریای عمان جریان دارند که در اینجا به دلیل اهمیت، رودها را بررسی می‌کنیم.

رودهای عمده استان را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد :

الف) رودهایی که آب شیرین دارند، مهم‌ترین این رودها عبارت‌اند از : میناب، گنج، چگین، کریان، جلابی و شیرین

ب) رودهایی که آب شور دارند، مانند رود کل و مهران .

رود میناب : مهم‌ترین رود استان رود میناب است که از دو رودخانه دیگر به نام‌های رودان و جغین تشکیل شده است. این دو رود هر یک از ارتفاعات استان‌های همجوار سرچشمه گرفته و در شهرستان میناب به هم می‌پیوندند و رودخانه میناب را به وجود می‌آورند.
رود مهران : این رود از کوه‌های جنوب لار سرچشمه می‌گیرد و دو شعبه اصلی دارد که از غرب به شرق به موازات هم جریان یافته در بستک به هم متصل می‌شوند در جلگه ساحلی جریان آن قطع شده در شن فرو می‌رود و بار دیگر بیرون آمده و در مجاورت دریا به باتلاق داخل می‌شود.

شکل ۲۳-۱- سد استقلال میناب

فعالیت

– با توجه به نقشه حوضه آبریز خلیج فارس، تعیین کنید غالب رودهای شور استان، در کدام سمت آن قرار دارند؟ این مسئله چگونه باعث شوری آب این رودها شده است؟
.....
.....

ب) آب‌های زیرزمینی: بارش، نفوذ و ذخیره‌سازی آب در زیرزمین سفره‌های آب زیرزمینی را تشکیل می‌دهد. این آب‌ها شامل آب چشمه، قنات و چاه‌های استان است. در نواحی ساحلی، جاهایی که آب شور دریا به لایه‌های زمین نفوذ می‌کند، سطح آب‌های زیرزمینی بالا بوده، کیفیت آب برای آشامیدن و کشاورزی مناسب نیست؛ اما در نواحی کوهپایه‌ای چاه و قنات نقش عمده‌ای در تأمین نیازهای آبی برعهده دارند.

نام چشمه	محدوده چشمه
گنو	قسمت شرقی کوه گنو
خورگو	روستای خورگو
خمیر	۵ کیلومتری غرب بندرخمیر
چستانه	غرب بندرعباس واقع در روستای خون سرخ
نیان (اوگرمر)	کوه نیان

از دیگر موهبت‌های استان وجود چشمه‌های آب‌گرم متعدد است که از نظر طبیعی و رفع انواع امراض پوستی و روماتیسمی نیز دارای اهمیت فراوانی هستند. مهم‌ترین این چشمه‌ها در جدول روبه‌رو آمده است:
امروزه روش‌های گوناگون تصفیه فاضلاب متناسب با اقلیم و نوع فاضلاب و نحوه استفاده مجدد از پساب در کشور گسترش یافته که می‌توان از بین آنها سه روش لجن فعال، برکه تثبیت و لاگون هوادهی را بیان نمود. در استان هرمزگان با توجه به شرایط آب و هوایی گرم و مرطوب در نوار ساحلی و جزایر و آب و هوای گرم و خشک در شرق و شمال استان، فرایندهای متفاوتی تعریف و اجرا گردیده است که می‌توان به روش هوادهی گسترده (نوعی از

لجن فعال) بندرعباس و جزیره لاوان به روش (راکتوریولوژیکی با بستر ثابت) در جزایر ابوموسی و قشم، روش برکه ثابت یا لاگون هوادهی در جزیره هرمز، روش حوضچه‌های اکسیداسیون (نوعی از لجن فعال) در رودان و روش (نوعی از لجن فعال) در میناب اشاره نمود. انتخاب نوع فرآیند به دمای حداکثر و حداقل، رطوبت، نوع زمین و میزان موجود، فاضلاب (از لحاظ کیفی و کمی) سطح آب زیرزمینی و... بستگی دارد. پساب حاصل از تصفیه فاضلاب را می‌توان در کاربری‌های «آبیاری فضای سبز» تخلیه به دشت جهت تغذیه آبخوان، تخلیه به آب‌های پذیرنده همچون دریا و... «و کشاورزی» استفاده نمود.

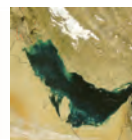
۲- خاک

از آنجا که استان هرمزگان جزء مناطق خشک و بیابانی کشور محسوب می‌شود، خاک این منطقه جز در منطقه کوهستانی، غالباً شور و قلیایی است. بیشترین وسعت خاک‌های این استان را شن زارها، تپه‌های ماسه‌ای و خاک‌های شور حاصل از فرسایش گنبد‌های نمکی تشکیل داده است.

جغرافیای طبیعی استان

شکل ۲۴-۱ نقشه حوزه های آبریز استان هرمزگان

راه‌های مقابله با بیابان زایی استان :

الف) پاشیدن مالچ : پاشیدن مالچ روی ماسه‌های روان برای جلوگیری از حرکت آنها. از آنجا که غالب روستاهای ساحلی، به‌ویژه در بخش شرقی استان در معرض خطر حرکت ماسه‌های روان هستند، علاوه بر افزایش ایمنی منطقه، استفاده از اسکله‌های صید و صیادی را نیز تسهیل می‌نماید.

پوشیده شدن جاده جاسک - چابهار از ماسه‌های روان

پاشیدن مالچ نفتی روی ماسه‌های روان، جاسک

تپه‌های ماسه‌ای مشرف به اسکله صیادی بندر عبد
در آغاز عملیات تثبیت - سال ۱۳۸۴

تپه‌های ماسه‌ای پس از عملیات تثبیت - سال ۱۳۸۷

شکل ۲۵-۱- نمونه‌هایی از مهار کانون‌های بحرانی فرسایش بادی

بندر عبد پس از مهار کانون‌های بحرانی فرسایش بادی

جغرافیای طبیعی استان

ب) کاشت نهال: پوشش گیاهی مناسب علاوه بر بهبود شرایط طبیعی می تواند به عنوان خوراک دام نیز مورد استفاده قرار گیرد که خود عاملی برای اشتغال زایی و جلوگیری از مهاجرت ساکنان است.
عمده گیاهانی که به این منظور مورد استفاده قرار می گیرند عبارتند از: کهور، کنار، مغیر، کرت و ...

شکل ۲۶-۱- روستای نهال کاری شده، روستای بیاهی - روستای تخلیه شده، روستای چنالی

گفت و گو کنید

در مورد هریک از تصاویر گفت و گو و نتیجه گیری نمایید.

شکل ۲۸-۱

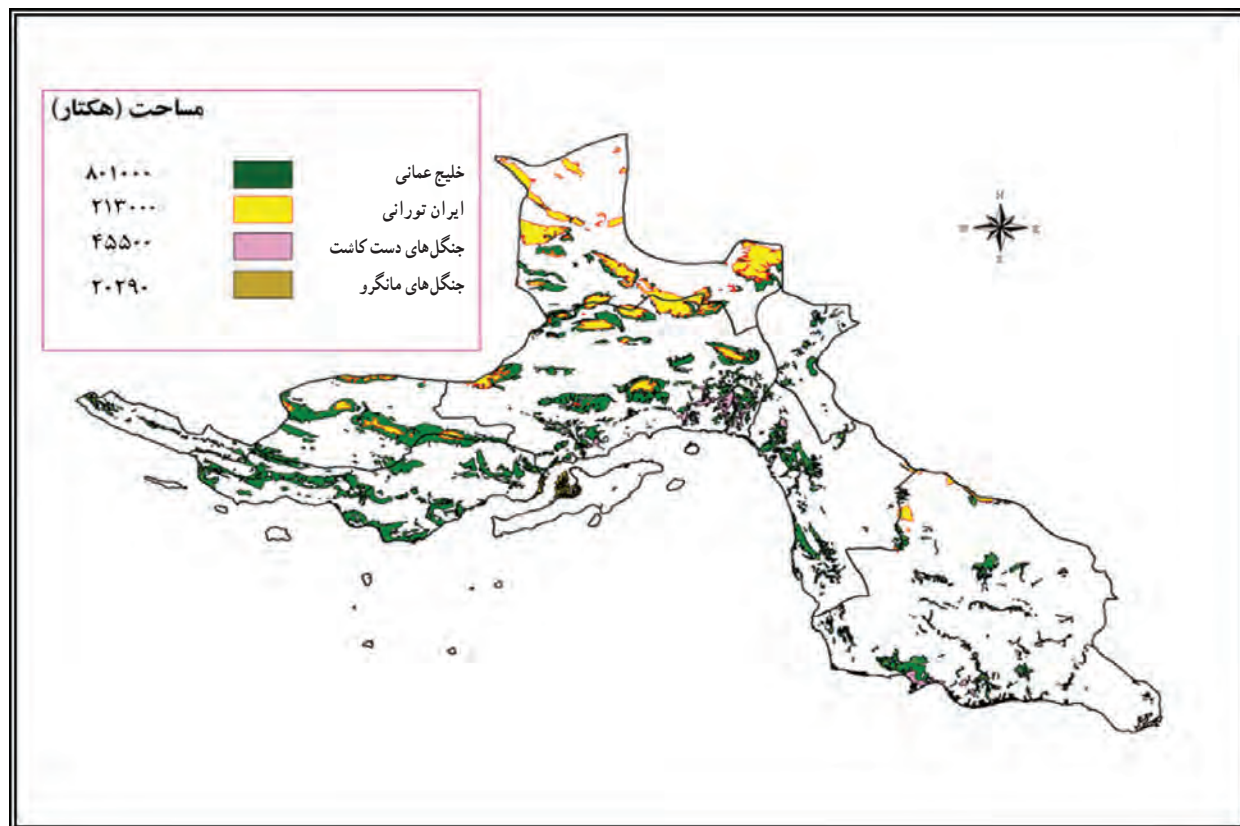
شکل ۲۷-۱

.....
.....

۳- پوشش گیاهی

پوشش گیاهی در استان هرمزگان به دو شکل مختلف جنگل و مرتع وجود دارد.

شکل ۲۹-۱- نقشه پراکندگی جنگل های استان

الف) جنگل ها

همان طور که در نقشه بالا مشاهده می کنید، جنگل های استان به سه بخش تقسیم می شوند. جنگل های کوهستانی: این جنگل ها ادامه جنگل های غرب زاگرس هستند که در مناطق مرتفع استان نظیر کوه گنو، کوه شب، کوه نیان و... قرار دارند. این جنگل ها نقش بسزایی در ذخیره بارش ارتفاعات استان و تغذیه سفره های آب زیرزمینی مشرف به دشت ها را دارد. پوشش گیاهی این جنگل ها شامل گونه های بنه، بادام کوهی، زیتون وحشی، اُرس و... است.

شکل ۳۱-۱- درختان بادام کوهی، کوهشاه احمدی

شکل ۳۰-۱- درختان بنه، ارتفاعات گنو

جنگل های ساحلی : جنگل های این ناحیه رویشی از مجاورت ساحل دریا تا ارتفاع حدود ۷۵۰ متر از سطح دریا در دشت های ساحلی استان با گونه های شاخص استبرق، تیج، چوچ، آکاسیای چتری، گهور، کلیر، کنار و ... با سطحی بیش از ۸۰۱۰۰۰ هکتار پراکنده است. گفتنی است که جنگل های این ناحیه رویشی در استان هرزگان از نظر سطح و تنوع گونه ای در کشور بی نظیر است.

شکل ۳۳-۱- تیج

شکل ۳۲-۱- استبرق

شکل ۱-۳۵- درخت آکاسیای چتری

شکل ۱-۳۴- درخت چوچ

شکل ۱-۳۶- درخت کهور

جنگل‌های مانگرو : گونه‌های جنگلی مانگرو از ویژگی‌های اکوسیستم سواحل جنوبی ایران است. این جنگل در سواحل خلیج فارس و دریای عمان (بندرعباس، بندر لنگه، بندر خمیر، بندر جاسک و در جزیره قشم در مجاورت بندر لافت) دیده می‌شوند. این جنگل‌های ماندابی بر روی زمین‌های باتلاقی و دهانه خورها که ناشی از رسوب خاک‌های حاصل از فرسایش، در سواحل رشد یافته و دائماً در معرض جزر و مد آب قرار دارند. به طوری که در زمان جزر، درختان و بستر لجنی آنها از آب بیرون آمده و به صورت جزایری پراکنده نمایان می‌شوند و در هنگام مد جنگل به زیر آب رفته و تنها سرشاخه‌های درختان از آب بیرون می‌مانند. درختان مانگرو آب شور دریا را شیرین کرده و از آن تغذیه می‌کنند.

این جنگل‌ها از دو گونه حرا و چنل تشکیل شده است و فراوان‌ترین گونه آن حراست که در منطقه حفاظت شده تنگ خوران بین جزیره قشم، سواحل حوزه بندر خمیر و در مصب و دلتای رود مهران قرار گرفته است که گونه چنل تنها در خور آذینی شهرستان سیریک رویش دارد.

- مهم‌ترین نقش جنگل‌های مانگرو استان عبارت‌اند از:
- ۱- تأمین غذا و زیست‌گاه مناسب پرندگان کمیاب و مهاجر
  - ۲- آبی‌پروری و تکثیر طبیعی ماهی و میگوی مولد
  - ۳- تولید محصولات دارویی
  - ۴- تأمین علوفه مورد نیاز دام‌ها به خصوص شتر
  - ۵- جاذبه گردشگری
  - ۶- تعدیل دمای هوا و بهبود کیفیت آب از طریق (پالایش و جذب آلاینده‌ها)
  - ۷- کنترل فرسایش ساحلی (از تخریب سواحل در برابر امواج و طوفان‌ها جلوگیری می‌کند)
  - ۸- استفاده‌های آموزشی و پژوهشی (پرنده‌شناسی، گیاه‌شناسی، آبریزان، انسان‌شناسی و ...)

شکل ۳۸-۱- جنگل‌های چنل

شکل ۳۷-۱- چشم‌اندازی از جنگل حرا

شکل ۳۹-۱- تصویر ماهواره‌ای جنگل مانگرو- لافت قسم

ب) مراتع

رویشگاه گیاهان علوفه‌ای است که حداقل مدتی از سال (غالباً در پی ریزش باران) پوشش گیاهی خودرو دارد و برای چرای دام و حیوانات مورد استفاده قرار می‌گیرد.

شرایط سخت و شکننده محیطی از قبیل کمبود بارش و نحوه پراکنش آن، شوری خاک، کمبود مواد آلی، وجود گنبد‌های نمکی و از همه مهم‌تر، بهره‌برداری‌های بیش از حد طی سالیان متمادی منجر به تخریب پوشش گیاهی غنی و متنوع مراتع شده است به طوری که گونه‌های خوش خوراک، به ندرت در مراتع یافت می‌شود؛ اما پوشش گیاهی مراتع استان، متنوع است.

شکل ۴۰-۱- مراتع کم تراکم در استان

جدول ۱-۱- وضعیت و وسعت مراتع استان

مراتع متراکم	۷۱۲ هکتار
مراتع نیمه متراکم	۲۱۰۹۰۷ هکتار
مراتع کم تراکم	۳۸۸۱۷۲۴ هکتار
سطح مراتع استان	۴۰۹۳۳۴۳ هکتار

فعالیت ✓

با توجه به جدول کیفی مراتع، توضیح دهید چرا غالب مراتع استان ما، در گروه کم تراکم طبقه‌بندی می‌شوند؟

.....

.....

۴- حیات جانوری

حیات جانوری در استان هرمزگان، به دو بخش جانوران خشکی و آبیان تقسیم می‌شود. جانوران خشکی: به دلیل تنوع ناهمواری‌ها در استان هرمزگان، می‌توان گونه‌های جانوری گرمسیری را مانند کمزبیل، شتر، بز مچه و... در کنار گونه‌های سردسیری کوهستانی مانند، قوچ، پلنگ و... مشاهده نمود. علاوه بر این، نزدیکی به دریا، سبب پیدایش گونه‌هایی از جانوران نظیر عقاب ماهیگیر، جبیر، اورینتال چشم سفید، دارکوب بلوچی و... شده است.

شکل ۴۲-۱- شتر

شکل ۴۱-۱- آهوی کوهی

شکل ۴۴-۱- کفتار

شکل ۴۳-۱- روباه

شکل ۴۶-۱- جبیر

شکل ۴۵-۱- قوج

شکل ۴۸-۱- اورینتال چشم سفید

شکل ۴۷-۱- عقاب ماہیگیر

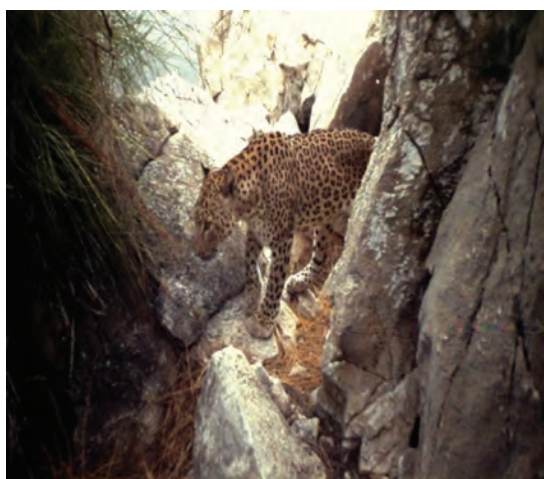
شکل ۵۰-۱- دارکوب بلوچی

شکل ۴۹-۱- کمنزیل

شکل ۵۲-۱- جوجه تیغی (شوگرد)

شکل ۵۱-۱- پلنگ

آبزیان خلیج فارس : گونه‌هایی از ماهیان دریا‌های جنوب مثل هامور، سنگ سر، حلوا، هوور و ... مصارف خوراکی و صنعتی دارند و ماهی‌هایی مثل سپرماهی دم دراز، دلفک ماهی، جعبه ماهی، بادکنک ماهی و ... از ماهیان زینتی این استان هستند. پرندگان آبی، لاک‌پشت‌های دریایی، پستانداران دریایی (انواع دلفین‌ها) نیز بخش دیگری از حیات جانوری این استان را تشکیل می‌دهند.

بیشتر بدانیم

تالاب‌های زیبای استان هرمزگان مناطقی پوشیده از مرداب، باتلاق، لجن‌زار یا آبگیرهای طبیعی و مصنوعی اعم از دائمی یا موقت که در آن آب‌های شور یا شیرین به صورت راکد یا جاری یافت می‌شود؛ از جمله شامل آبگیرهای دریایی که عمق آنها در پایین‌ترین حد جذر از شش متر تجاوز نکند.

تالاب‌های بین‌المللی استان هرمزگان تالاب‌هایی ساحلی - دریایی

- تالاب بین‌المللی شیدور
- تالاب بین‌المللی دلتای رود حرا - رودگز
- تالاب بین‌المللی دلتای رودشور، شیرین و میناب
- تالاب بین‌المللی گابریک و جاسک شرقی - غربی (در حال ثبت در کنوانسیون رامسر)

سیرماهی

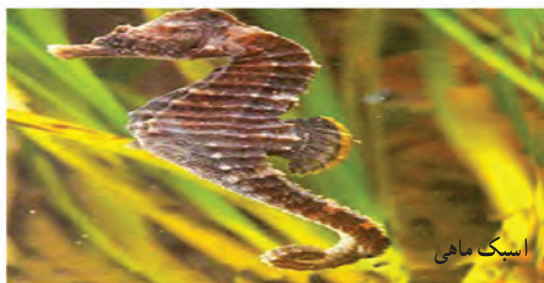
از خانواده هامور

سیرماهی

سافی

اسبک ماهی

حلوا

ستاره دریایی

طوطی ماهی

صدف لب سیاه، مرواریدساز

میگوموزی

شکل ۵۴-۱- آبزیان زینتی خلیج فارس

شکل ۵۳-۱- آبزیان خوراکی و صنعتی خلیج فارس

درس ۵ مشکلات و مسائل زیست محیطی استان

مشکلات زیست محیطی، از جمله مسائل مهم در جهان رو به گسترش امروز است، این گونه مشکلات دو گروه اند: مخاطرات طبیعی و آلودگی محیط اعم از آب، خاک و هوا را در بر می گیرند که هر کدام به نحوی زندگی انسان را تحت تأثیر قرار می دهند.

مخاطرات طبیعی

سیل: شاید تصور عموم مردم بر این باشد که پدیده سیل در مناطق کم باران به ندرت رخ می دهد. در حالی که به دلیل شرایط اقلیمی خاص در استان هرمزگان، غالباً با جاری شدن سیلاب روبه روییم. از جمله این شرایط می توان به بارش های کوتاه و شدید، طولانی بودن دوره خشکسالی و فقر پوشش گیاهی اشاره کرد.

فعالیت

- ۱- به نظر شما، هر کدام از عوامل ذکر شده در بالا، چگونه می توانند باعث بروز سیل شوند؟
- ۲- در مورد نقش انسان در ایجاد سیل در کلاس بحث کنید.

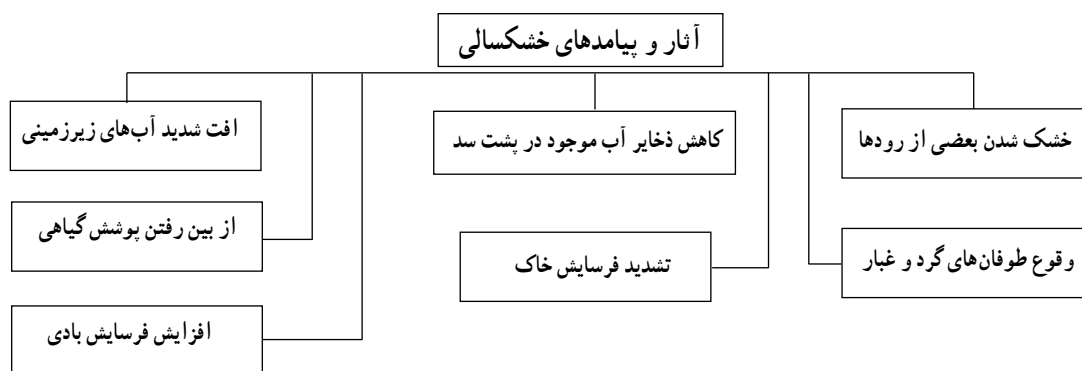
شکل ۵۵-۱- سیل رودخانه زیارتعلی رودان

خشکسالی : یکی از مشخصه‌های آب و هوای استان ما پدیده‌های خشکسالی است. عوامل طبیعی مانند (بارندگی کم و نامنظم، تبخیر شدید) و عوامل انسانی (هدر دادن آب، تخریب پوشش گیاهی و ...) در استان، ایجاد و گسترش دوره خشک طولانی را سبب می‌شود. از این رو، نباید فراموش کنیم همیشه باید منتظر خشکسالی باشیم.

شکل ۱-۵۶

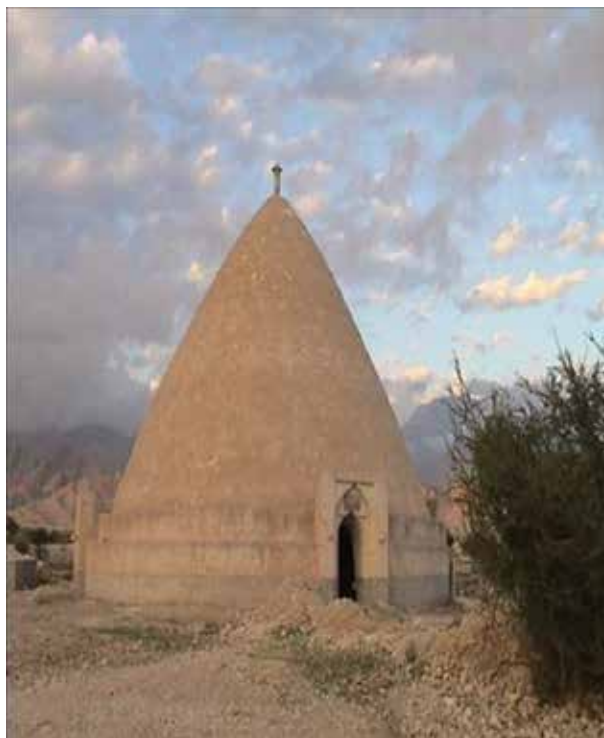
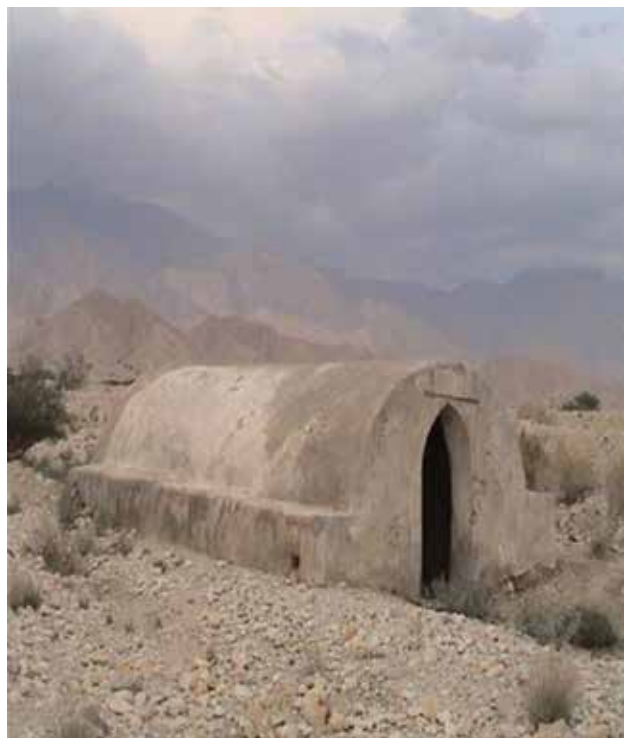
با توجه به این تصاویر در مورد نقش انسان در تشدید خشکسالی بحث کنید : .....

شکل ۱-۵۷

راه‌های مقابله با سیل و خشکسالی

آب در استان هرمزگان از اهمیت بالایی برخوردار است. مردمان این سرزمین از گذشته‌های دور جهت استفاده از قطره قطره باران برنامه‌ریزی کرده‌اند.

شکل ۱-۵۸- برکه محل جمع‌آوری آب شیرین

عمده برنامه‌های آبخیزداری با هدف مهار سیلاب، جلوگیری از فرسایش خاک و تغذیه سفره‌های آب زیرزمینی صورت می‌گیرد. بخش دیگری از این برنامه‌ها، از قبیل ایجاد سد و بند، پتانسیل مناسبی جهت ایجاد تفرج‌گاه‌ها و پرورش آبزیان ایجاد می‌نماید. امروزه با استفاده از چند عملیات مکانیکی و اقدامات بیولوژیکی موجبات حفاظت از آب و خاک را فراهم می‌آورند. مجموعه این فعالیت‌ها آبخیزداری نامیده می‌شود.

سد کاهکن بشاگرد

نمونه‌ای از بندهای کوتاه

اپی‌های احداث شده با هدف حفاظت کناره‌ها

تراس‌بندی و احیای اراضی شیب‌دار حوزه بنگلایان

عملیات آبخیزداری احداث بندهای خشکه‌چین
شکل ۵۹-۱- مجموعه عملیات آبخیزداری

تحقیق کنید

– آیا در شهر یا روستای محل زندگی شما، اقدامات آبخیزداری صورت گرفته است؟ .....

جغرافیای طبیعی استان

زلزله: آیا آخرین زلزله استان را به یاد دارید؟ .....

شکل ۶۰-۱ زلزله در شهرستان قشم

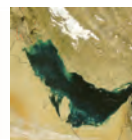
استان ما، از جمله مناطق زلزله خیز کشور است. میانگین شدت زلزله‌های استان بین ۴/۵ تا ۵ ریشتر است، در دهه‌های گذشته زلزله‌های شدیدتری نظیر زلزله هفت ریشتری روستای خورگو هم به وقوع پیوسته است. گسل‌های متعددی که در شکل ۶۱-۱ به چشم می‌خورد، ناشی از عوامل درونی حرکت کوهزایی است که نقش مهمی در لرزه‌خیزی استان دارند. عبور گسل سراسری ایران از استان و حرکت صفحه عربستان به سمت ایران از جمله عواملی هستند که در وقوع زلزله‌های استان هرمزگان نقش دارند. با کمک دبیر خود، امتداد گسل سراسری ایران و گسل میناب را روی نقشه ۶۱-۱ پیدا کنید.

گفت و گو کنید

– در مورد نقش انسان در کاهش یا افزایش ویرانی‌های ناشی از زلزله گفت و گو کنید. ....

.....

شکل ۶۱-۱ نقشه وضعیت گسل های استان

شکل ۶۲-۱

جغرافیای طبیعی استان

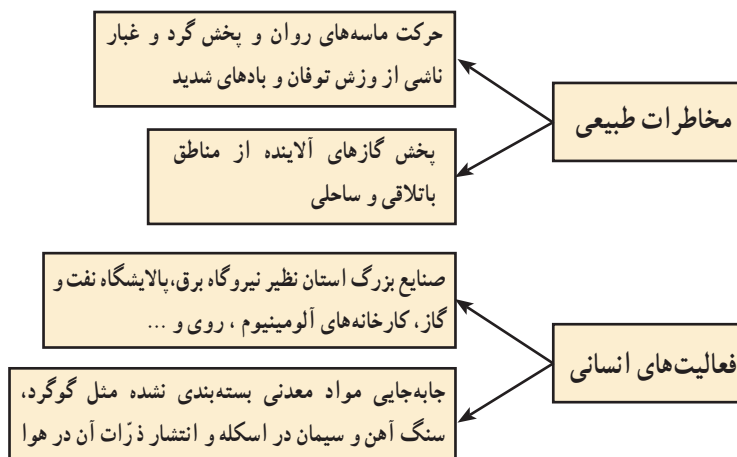
توفان: توفان همراه با گرد و خاک از پدیده‌های غالب و شناخته شده در استان هرمزگان است. شدت این توفان‌ها اغلب در نیمه نخست سال زیاد است و در ساحل توفان‌های دریایی ایجاد می‌کند.

شکل ۶۳-۱- توفان در هشتبندی میناب

آلودگی هوا

هوا، آب و خاک سه عنصر اساسی محیط زندگی ما را تشکیل می‌دهند. آلودگی هوا: به طور کلی عوامل آلوده کننده هوا را می‌توان به دو دسته مخاطرات طبیعی و فعالیت‌های انسانی تقسیم کرد.

آلودگی آب و خاک

با گسترش شهرنشینی و رشد جمعیت، دائماً بر عوامل آلوده کننده آب و خاک افزوده می‌شود. مهم‌ترین این عوامل عبارت اند از: پساب‌های خانگی و آلوده کننده‌های شهری: سیستم دفع پساب شهری در استان هرمزگان به صورت چاه‌های جذبی است. بالا بودن سطح ایستایی به خصوص در شهرهای ساحلی، غیر قابل نفوذ بودن خاک و عدم جذب کافی پساب از جمله عواملی هستند که موجب جاری شدن فاضلاب در سطح معابر شده، آلودگی محیطی را به دنبال دارند.

شکل ۶۴-۱- ورود غیر مجاز پساب به دریا

فاضلاب کشاورزی: مصرف بی‌رویه انواع کودهای شیمیایی و سموم دفع آفات نباتی مشکلات بسیاری را سبب می‌شد؛ از جمله: نابودی ارگانسیم‌های خاک، کاهش جذب بعضی عناصر در خاک، سفت شدن لایه‌های زمین بر اثر تغییرات pH خاک. علاوه بر این، ورود این مواد به آب‌های سطحی و زیرزمینی، نه تنها باعث آلودگی این آب‌ها می‌شود؛ بلکه در نهایت مرگ و میر آبه‌زیان خلیج فارس را به دنبال دارد.

شکل ۶۵-۱- مرگ و میر ماهی‌ها در ساحل دریا

جغرافیای طبیعی استان

پساب‌های صنعتی: واحدهای صنعتی استان، هریک به نحوی در آلوده کردن آب و خاک مؤثرند. قسمت اعظم فعالیت‌های صنعتی و اقتصادی استان، در غرب بندرعباس متمرکز شده و آلودگی‌های زیادی را ایجاد کرده است. از جمله می‌توان به آلودگی‌های نفتی آب و خاک، ورود فلزات سنگین به خاک و رسوبات ساحلی، و آلودگی حرارتی آب اشاره کرد.

خلیج فارس در معرض انواع آلودگی

شکل ۶۶-۱- منابع آلوده کننده آب‌های خلیج فارس

اثرات آلودگی‌ها بر مناطق ساحلی استان شامل:

- ۱- از بین رفتن آبزیان و اکوسیستم دریایی
- ۲- نابودی و مهاجرت هزاران پرند
- ۳- آسیب رساندن به سلامت، تندرستی و شرایط زیستی انسان
- ۴- لطمه وارد آمدن به فعالیت‌های دریایی به ویژه ماهیگیری
- ۵- تغییر کیفیت و نامطلوب کردن آب مورد استفاده دریا برای مقاصد مختلف
- ۶- کاهش فعالیت‌های تفریحی و گردشگری.

گفت و گو کنید

– برای کم کردن اثرات آلودگی‌ها بر اکوسیستم‌های مناطق ساحلی چه راه‌هایی پیشنهاد می‌کنید؟ .....

.....

بیشتر بدانیم

Harmful Algae Bloom کشند قرمز چیست؟

تولید مثل سریع پلانکتون گیاهی.

به سبب وجود رنگدانه‌ها در سلول‌های جلبکی رنگ آب تغییر می‌کند و گاهی بوی بدی نیز به مشام می‌رسد. این رویداد که در اکثر آب‌های جهان از جمله خلیج فارس بارها مشاهده می‌شود، اگر به صورت موقت و ناپایدار باشد چندان نگران‌کننده نیست، ولی اگر به صورت پایدار درآید ممکن است خسارات جبران‌ناپذیری بر اکوسیستم آبی و آبزیان وارد نماید.

شکل ۶۷-۱- شکوفایی کشند قرمز در خلیج فارس

این پدیده در حالت پایدار می‌تواند سبب کمبود اکسیژن منطقه (شب هنگام) شده و موجب خفگی آبزیان شود. از عوامل مؤثر در افزایش رخداد این پدیده، ورود فاضلاب‌های کشاورزی، صنعتی و خانگی به دریاست. بنابراین، با جلوگیری از ورود این مواد و کاهش بار مواد آلی و پاکیزه نگه داشتن محیط دریا می‌توان به کاهش این پدیده کمک کرد.

شکل ۶۸-۱- مجموعه عملیات پاشیدن دوغاب (خاک رس) جهت کنترل کشند قرمز

جغرافیای طبیعی استان

پسماند: به کلیه مواد زائد جامد تولید شده در بخش‌های مختلف خانگی، تولیدی، خدماتی، صنعتی و کشاورزی پسماند اطلاق می‌شود.

– پیشرفت صنعت و تکنولوژی باعث ازدیاد روزافزون تولید پسماند شده است.

– پسماندها به سه گروه عمده تقسیم‌بندی می‌شود:

- پسماندهای شهری
- پسماندهای پزشکی
- پسماندهای ویژه یا زباله‌های تر

بخشی از پسماندهای استان مربوط به پسماندهای غیر قابل بازیافت (پسماندهای پزشکی، پسماند ویژه یا زباله‌های تر) است که در دفن آنها باید دقت کافی را به کار برد تا به محیط‌های سکونتگاهی، منابع آب سطحی و زیرزمینی، زمین‌های کشاورزی و ... آسیبی وارد نشود.

شکل ۷۰-۱- همکاری شهروندان

شکل ۶۹-۱- جمع‌آوری زباله‌های بیمارستانی

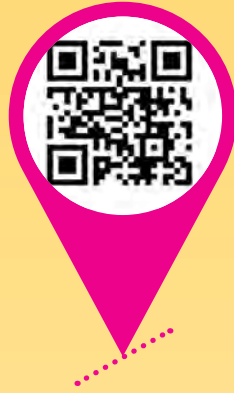
مهم‌ترین اهداف قانون مدیریت پسماند

- ۱- حفظ سلامت عمومی و محیط زیست در مقابل اثرات نامطلوب پسماند
- ۲- اطمینان از به‌کارگیری مدیریت اجرایی مناسب و قانون‌مند جهت دفع پسماند
- ۳- ایجاد رویه‌ای مناسب برای تولید، حمل، نگهداری، تصفیه و دفع انواع پسماند

گفت و گو کنید

آیا تاکنون در زمینه تفکیک زباله در محل زندگی خود فعالیتی داشته‌اید؟ در این باره برای همکلاسی‌های خود توضیح دهید.

فصل دوم

جغرافیای انسانی استان هرمزگان

درس ۶ تقسیمات سیاسی استان

استان هرمزگان بر اساس آخرین تقسیمات کشوری ۱۳ شهرستان که ۹ شهرستان آن ساحلی است، ۳۸ شهر، ۸۵ دهستان، ۳۸ بخش و ۲۹۱ آبادی و ۱۴ جزیره دارد.

شکل ۲-۱- نقشه تقسیمات سیاسی استان هرمزگان به تفکیک شهرستان

برای مطالعه

جدول ۱-۲ - تقسیمات سیاسی استان هرمزگان به تفکیک شهرستان

شهرستان	مرکز شهرستان	بخش	مرکز بخش	دهستان	مرکز دهستان	شهر
ابوموسی	جزیره سیری	مرکزی	ابوموسی	سیری		
	جزیره تنب بزرگ	تنب	تنب بزرگ	تنب		
بندرعباس	محل نوایسین	مرکزی	بندرعباس	ایسین		
	تازیان پایین			تازیان		
	گچین بالا	گچین				
	قلعه قاضی	قلعه قاضی	قلعه قاضی	قلعه قاضی		
	دهنو			دهنو		
تخت	شمیل تخت	تخت	تخت	شمیل تخت		
فین	فین	فین	فین	فین		
	قطب آباد			گهره		
خمیر	پل شرقی	مرکزی	خمیر	خمیر		
	کهورستان			کهورستان		
رویدر	رویدر	رویدر	رویدر	رویدر		
	رودبار			رودبار		

جغرافیای انسانی استان

بستک	دهنگ	گوده	بستک	مرکزی	بستک	بستک
	ده تل	ده تل				
	فتویه	فتویه				
جناح	کمشک	فرامرزان	جناح	جناح	بستک	بستک
	جناح	جناح				
	هرنگ	هرنگ	کوخرد	کوخرد هرنگ		
	کوخرد	کوخرد				
بندرلنگه کنگ	گزیر	حومه	بندرلنگه	مرکزی	بندرلنگه	بندرلنگه
	دژگان	دژگان				
	لمزان	مهران	لمزان	مهران		
چارک	چارک	چارک	چارک	شیبکوه	بستک	بستک
	بندر مقام	مقام				
کیش	کیش	کیش	کیش	کیش	بستک	بستک
	جزیره لاوان	لاوان				
پارسیان کوشکنار	زیارت	بهدشت	کوشکنار	کوشکنار	پارسیان	پارسیان
	کوشکنار	کوشکنار				
	به ده	مهرگان	پارسیان	مرکزی		
	بوچیر	بوچیر				
بندر جاسک	جاسک کهنه	جاسک	بندر جاسک	مرکزی	بندر جاسک	جاسک
	کنگان	کنگان				
	یکدار	گابریک				
	سدیج	سورک	لیردف	لیردف		
	بی وشک	بی وشک				

سردهشت	سردهشت	سردهشت	سردهشت	مرکزی	بشاگرد	بشاگرد
	کلورجکدان	جکدان				
گوهران	گوهران	گوهران	گوهران	گوهران	گافروپارامون	
	درايسر	درايسر				
	پارامون	پارامون	پارامون			
	گافر	گافر				
حاجی آباد	دهستان بالا	درآگاه	حاجی آباد	مرکزی	حاجی آباد	حاجی آباد
	پتکوئیہ	طارم				
	شمیل بالا	آشکارا	فارغان			
فارغان	فارغان	فارغان		احمدی		
	پور	کوه شاه	سرگز			
سرگز احمدی	سرگز	احمدی				
دهبارز	خراجی	آبنما	دهبارز	مرکزی	رودان	رودان
	راهدار	راهدار				
	فاریاب	فاریاب				
	برنطین	برنطین				
بیکاه	کهنشوئیہ	بیکاه	بیکاه	بیکاه		
	اسلام آباد	اسلام آباد				

جغرافیای انسانی استان

قسم	قسم	مرکزی	قسم	حومه	درگهان	درگهان قسم
		شهاب	سوزا	دولاب	دولاب	
				سوزا	سوزا	سوزا
				صلخ	طل	
				لارک	جزیره لارک شهری	
				هنگام	هنگام جدید	
		هرمز	هرمز			هرمز
	میناب	مرکزی	میناب	تیاب	تیاب	میناب
				حومه	حکمی	
				کریان	کریان	
				گوربند	گوربند	تیور
		توکهور	هشتبندی	توکهور	توکهور	هشتبندی
				چراغ آباد	هشتبندی	
		سندرک	سندرک	بندر	بندر	
				درپهن	درپهن	
				سندرک	سندرک	سندرک
	سیریک	مرکزی	سیریک	سیریک	سیریک	سیریک کروگ
				بیابان	بیابان	
		بمانی	بمانی	بمانی	بمانی	کوهستک
				شاهمردی	شاهمردی	

درس ۲ شیوه‌های زندگی در استان

دانش آموزان عزیز! آیا می‌دانید که مردم استان ما به چه شیوه‌هایی زندگی می‌کنند؟ در کشور ما ایران سه شیوه زندگی کوچ‌نشینی، روستایی و شهری وجود دارد و هر سه شیوه زندگی در استان هرمزگان دیده می‌شود که در این درس بیشتر با آنها آشنا خواهید شد.

شکل ۲-۲- نمودار شیوه زندگی در هرمزگان در سال ۱۳۸۵ برحسب درصد

۱- زندگی کوچ‌نشینی

استان هرمزگان به دلیل داشتن آب و هوای معتدل در فصل زمستان محل مناسبی برای قشلاق کوچ‌نشینان است. در استان هرمزگان تعداد عشایر کوچنده کم است و به حدود ۱۸۰۰۰ نفر می‌رسد که به دو صورت درون کوچ (منطقه بیلاقی آنها داخل استان است) و برون کوچ (منطقه بیلاقی آنها خارج از استان است) زندگی می‌کنند. بزرگ‌ترین ایل استان، ایل کوهشاهی است که بیلاق و قشلاق خود را در محدوده کوهشاه احمدی می‌گذرانند و دام‌های عشایر استان‌های کرمان و فارس نیز هنگام قشلاق از مراتع استان هرمزگان استفاده می‌کنند.

بیشتر بدانیم

جدول توزیع ایلی در استان

نام ایل	شهرستان	نوع کوچ
راینی، غربا، کوهشاهی، افشار، بچاقچی، قرائی	بندرعباس، رودان، حاجی‌آباد	برون کوچ
مندیل، کوهشاهی، بلوچ	بستک، بندرعباس، میناب، پارسیان، حاجی‌آباد، بشاگرد	درون کوچ

۲- زندگی روستایی

۴۸ درصد جمعیت استان در روستاها زندگی می‌کنند. بیشترین تعداد روستاهای استان در شهرستان‌های میناب، بندرعباس و حاجی‌آباد و کمترین تعداد روستاها در شهرستان‌های ابوموسی، خمیر و پارسیان قرار گرفته‌اند. روستائیان استان در بخش‌های زراعت، باغداری و دامداری فعالیت عمده‌ای دارند و فعالیت‌های جانبی آنها شامل صنایع دستی، پرورش طیور و ماهیگیری است. در نواحی ساحلی نیز ماهیگیری از فعالیت‌های عمده روستائیان می‌باشد که اغلب به روش سنتی انجام می‌شود.

شکل ۳-۲- نمونه‌ای از منابع درآمد روستائیان استان

گفت و گو کنید

به نظر شما اهمیت و نقش دریا در معیشت روستاهای ساحلی استان چیست؟

شکل روستاهای استان

به دلیل شرایط آب و هوای گرم و خشک، تنوع ناهمواری و مجاورت با دریا، روستاهای هرمزگان بیشتر به شکل‌های متمرکز و طولی دیده می‌شوند.

شکل ۴-۲- شکل روستای طولی و متمرکز

فعالیت ✓

– روستاهای شهرستان محل زندگی شما جزء کدام یک از اشکال روستاها هستند؟ .....

گفت و گو کنید

– روستائشینان شهرستان محل زندگی شما از چه طریقی امرار معاش می کنند؟

۳- زندگی شهری

به نظر شما شهرنشینی در استان نسبت به گذشته چه تفاوتی یافته است؟
به دو تصویر زیر که مربوط به نقطه‌ای از شهر بندرعباس است توجه کنید. چه عواملی سبب این تغییرات شده است؟

شکل ۵-۲- توسعه شهر بندرعباس (میدان ۱۷ شهریور)

شهرستان‌های استان در نواحی مختلف قرار دارند، در نواحی جلگه‌ای شهرستان‌های بندرعباس، بندرلنگه، خمیر و میناب، سیریک و جاسک، در نواحی کوهستانی بشاگرد، در نواحی دشتی بستک، رودان، حاجی‌آباد و پارسیان و در نواحی جزیره‌ای ابوموسی و قشم واقع شده‌اند. توسعه اقتصادی استان و به خصوص شهر بندرعباس باعث ایجاد شهرهای جدید و اقماری مانند شهر جدید علوی، شهرک توانیر، مروارید و ولی عصر شده است.

جغرافیای انسانی استان

جدول ۲-۲- جدول مقایسه جمعیت استان برحسب مناطق شهری - روستایی (طی سال‌های ۹۰-۱۳۶۵)

سال مناطق	۱۳۶۵		۱۳۷۰		۱۳۷۵		۱۳۸۵		۱۳۹۰	
	تعداد به نفر	درصد	تعداد به نفر	درصد	تعداد به نفر	درصد	تعداد به نفر	درصد	تعداد به نفر	درصد
کل استان	۷۶۲۲۰۶	۱۰۰	۹۲۴۴۳۳	۱۰۰	۱۰۶۲۱۵۵	۱۰۰	۱۴۰۳۶۷۴	۱۰۰	۱۵۷۸۱۸۲	۱۰۰
مناطق شهری	۳۰۸۱۹۹	۴۰/۴	۳۸۱۸۲۰	۴۱/۳	۴۴۳۹۷۰	۴۱/۸	۶۶۱۳۲۵	۴۷	۷۸۸۴۷۱	۵۰
مناطق روستایی	۴۵۲۰۱۹	۵۹/۳	۵۴۲۱۴۵	۵۸/۶	۶۱۳۳۲۶	۵۷/۲	۷۴۰۶۰۵	۵۳	۷۸۹۷۱۲	۴۹/۵
غیر ساکن	۱۹۸۸	۰/۳	۴۶۸	۰/۱	۴۸۵۹	۰/۵	۱۷۴۴	۰/۱۳	۱۵۶۹	۰/۰۹

فعالیت

- با توجه به جدول ۲-۲ جمعیت شهری استان از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰ چند درصد افزایش داشته است؟

.....

شکل ۶-۲- چشم اندازی از شهر اهوموسی، بندرعباس، میناب و قشم

جزایر

در آب‌های نیلگون خلیج فارس پاره‌های کوچک و بزرگی از خاک وطن ما وجود دارد که به آنها جزایر می‌گویند. این جزایر عبارت‌اند از: ابوموسی، تنب بزرگ، تنب کوچک، سیری، شیدور، فاروربزرگ و فارورکوچک، قشم، کیش، لارک، لاوان، هرمز، هندورابی و هنگام. این جزایر مرواریدهای غلطان و صدف‌های نایاب خلیج فارس و تکه‌هایی از پیکر ایران عزیزند که با آب‌های گرم و خروشان خلیج فارس احاطه شده‌اند و برای دسترسی به آنها باید با قایق، کشتی، لنج و یا ناوچه، آب‌ها را درنوردید و بر آنها پای نهاد.

اهمیت جزایر: این جزایر از نظر موقعیت نظامی، تسلط آنها بر بنادر خلیج فارس و تنگه هرمز، وجود منابع پرارزش نهفته در دل آنها مانند نفت و گاز و خاک سرخ بسیار مهم و با ارزش‌اند.

مهم‌ترین منابع درآمد جزیره نشینان: ویژگی‌های طبیعی جزایر، کمبود آب شیرین و عدم خاک حاصلخیز، نزدیکی آنها به امارات متحده عربی و سهولت رفت و آمد موجب شده که شغل بیشتر جزیره نشینان خرید و فروش کالا، صیادی و دریانوردی باشد و همین عوامل باعث شده که در گذشته، گروهی از مردم این جزایر برای پیدا کردن کار مناسب و درآمد بیشتر جزیره را ترک نمایند؛ اما با اقداماتی که دولت در سال‌های اخیر انجام داده است؛ مانند ایجاد مناطق آزاد تجاری، بازارچه‌های مرزی، دستگاه‌های آب شیرین‌کن، فروشگاه‌های زنجیره‌ای، بانک‌ها و غیره، تحولی در زندگی مردم زحمت‌کش بومی پیش آمده است که چشم‌انداز روشنی را در پیش‌رو خواهند داشت.

شکل ۷-۲- صیادی

جزیره قشم: این جزیره به دلیل قرار گرفتن در میان خلیج فارس و اقیانوس هند همواره از موقعیتی استثنایی برخوردار است. قشم از دیرباز به عنوان یک مرکز تجاری بین آسیای غربی، شبه جزیره عربستان و سواحل شرقی آفریقا مورد توجه بوده است. تاریخ قشم به ۵۰۰ سال قبل از میلاد مسیح برمی‌گردد. همراه با کشف قاره آمریکا و توسعه راه‌های ارتباطی با آسیا، اهمیت استراتژیک خلیج فارس، تنگه هرمز و جزیره قشم بیش از پیش آشکار می‌شود.

شکل ۸-۲ - جزیره قشم

جزیره کیش: جزیره‌ای آباد و زیبا واقع در تپه‌های مرجانی برآمده از دل آب‌های نیلگون خلیج فارس است. عمده تجارت کیش در گذشته مروارید بوده است. این جزیره از لحاظ وسعت مقام دوم را در میان جزایر خلیج فارس دارد و از لحاظ تاریخی دارای سوابق بازرگانی می‌باشد به طوری که مرکز ارتباطات بازرگانی بین هندوستان، ایران و بین‌النهرین به شمار می‌آمده است.

شکل ۹-۲ - جزیره کیش

بنادر استان

بندرعباس: بندرعباس به عنوان مرکز استان امروزه یکی از شهرهای بزرگ ایران و مرکز مهم فعالیت‌های اقتصادی و تجاری است. این شهر که در قسمت انتهایی خلیج فارس و در فصل مشترک شاهراه خلیج فارس و دریای عمان واقع شده است، نقش مهمی در زمینه صادرات و واردات کشور ایفا می‌کند. تأسیسات مهم دریایی و زیربنایی کشور همچون بندر شهیدرجایی، پالایشگاه نفت بندرعباس، کارخانه آلومینیوم المهدی، کارخانه آلومینیوم هرمزگان، کشتی‌سازی خلیج فارس، فولاد و سیمان هرمزگان از این جمله می‌باشند.

شکل ۱۰-۲ - بندرعباس

بندر شهید رجایی : مجتمع بندری شهید رجایی، با برخورداری از موقعیت منحصر به فرد جغرافیایی در نزدیک ترین نقطه به تنگه هرمز و دهانه ورودی خلیج فارس، به دلیل فاصله کوتاه از مسیر اصلی تردد بین قاره‌ای کشتی‌ها، با قرار گرفتن در محل تلاقی کریدور ترانزیتی شمال - جنوب، مهم ترین دروازه واردات و صادرات جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شود.

شکل ۱۱-۲- بندر شهید رجایی

مجتمع بندری شهید رجایی، با در اختیار داشتن بزرگ ترین و پیشرفته ترین ترمینال کانتینری کشور، و پس از افتتاح فاز دوم طرح توسعه حجم گسترده‌ای از عملیات جابجایی کالای عمومی خصوصاً محصولات فولادی، فله خشک، فله مایع و فرآورده‌های نفتی خام در این بندر انجام می‌شود.

این مجتمع عظیم بندری به عنوان دروازه واردات و صادرات و تنظیم کننده نبض اقتصاد کشور، طی سال‌های اخیر حرکتی را برای جهانی شدن و گرفتن سهم بیشتری از حمل و نقل دریایی و تجارت بین‌المللی آغاز کرده است.

بندر لنگه : بندر لنگه جنوبی ترین مرز ساحل خشکی خلیج فارس است از این رو این بندر کمترین فاصله را با سایر کشورها و بنادر حاشیه جنوب خلیج فارس دارد. اتصال از سه جهت به شبکه جاده‌ای کشور، موقعیت مناسب قرارگیری بندر به لحاظ جغرافیایی، نزدیکی به تنگه هرمز و آب‌های بین‌المللی، وضعیت مساعد شرایط حوضچه بندر، ارتباطات قوی ساکنان با اتباع کشورهای حاشیه خلیج فارس و فاصله کوتاه بندر تا کشورهای مذکور بندر را از لحاظ ارتباطات دریایی در جایگاه ویژه‌ای قرار داده است.

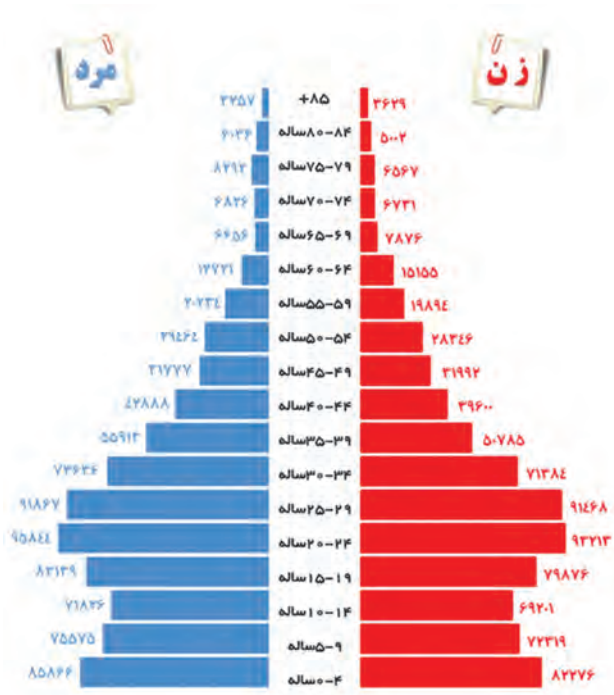

شکل ۱۲-۲- بندر لنگه

ساختمان سنی جمعیت استان

از هرم سنی زیر چه چیزهایی استنباط می کنید؟

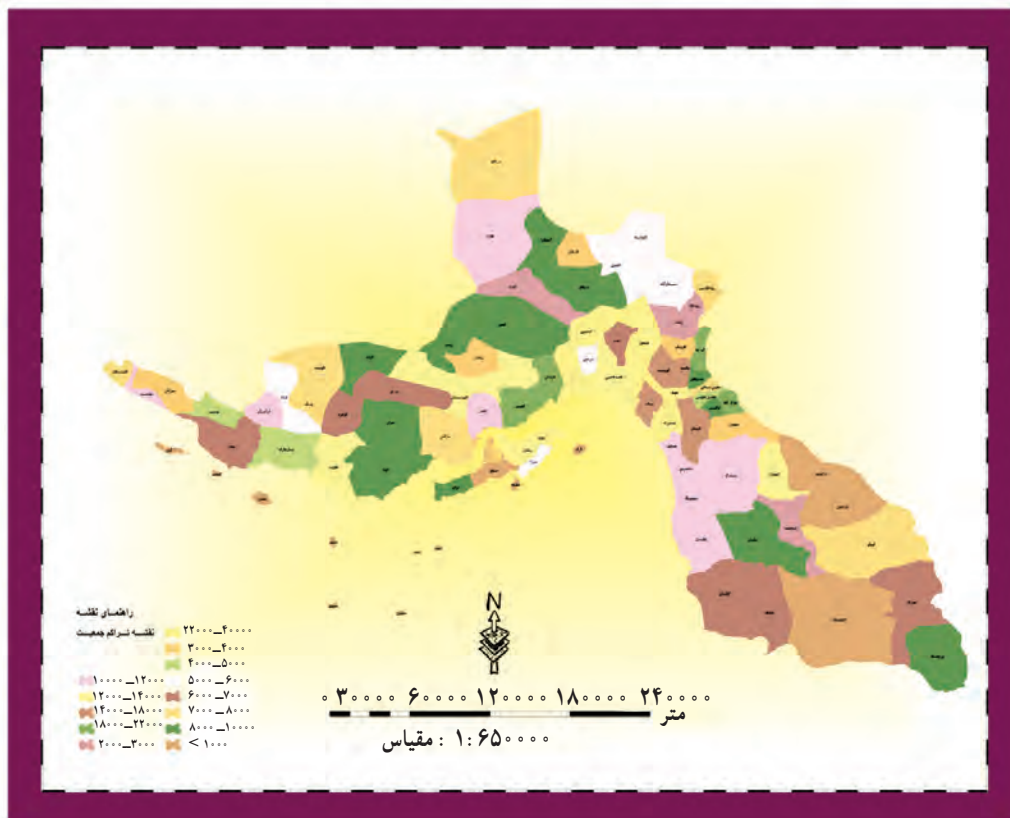
شکل ۱۳-۲- نمودار هرم سنی جمعیت در سال ۱۳۹۰

استان هرمزگان در دهه های گذشته بانرخ رشد جمعیت ۴ درصد جزء استان هایی است که بیشترین میزان افزایش جمعیت را داشته است میزان باسوادی در استان نیز در سال های اخیرافزایش چشمگیری داشته و از ۳۲ درصد در سال ۱۳۵۵ به ۸۲ درصد در سال ۱۳۸۷ رسیده است.

تراکم جمعیت استان

استان هرمزگان با تراکم ۱۹/۷۳ نفر در هر کیلومتر مربع، از استان‌های کم تراکم کشور به حساب می‌آید. جمعیت استان بیشتر در شمال شرقی و مرکزی و جزایری که به عنوان مناطق آزاد شناخته می‌شوند سکونت دارند. دلایل تراکم جمعیت در این مناطق عبارت‌اند از: آب کافی، خاک حاصلخیز، آب و هوای مساعد، وجود مراکز اقتصادی تجاری و صنعتی و نیز مرکزیت سیاسی - اداری بندرعباس. این درحالی است که جمعیت در نواحی غربی به دلیل شرایط نامناسب طبیعی از تراکم پایینی برخوردار است.

شکل ۱۴-۲- نقشه تراکم جمعیت استان هرمزگان

فعالیت

— بیشترین تراکم جمعیت در کدام شهرستان‌ها دیده می‌شود؟ .....

.....

مهاجرت

استان هرمزگان یکی از استان‌های مهاجر پذیر کشورمان است به طوری که در فاصله سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵، ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۵، ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۵ نفر به این استان مهاجرت کرده‌اند. مقصد بیشتر این مهاجران، شهرستان‌های بندرعباس، قشم و کیش بوده است.

مهم‌ترین پیامدهای مهاجرت عبارت اند از:

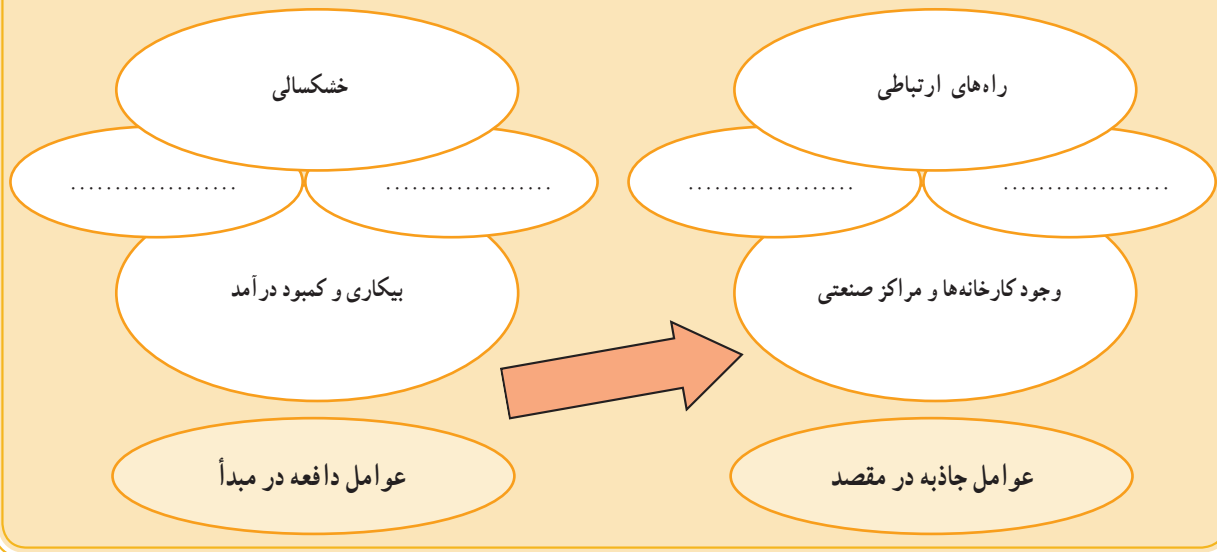
- ◆ گسترش حاشیه نشینی به خصوص در بندرعباس
- ◆ ایجاد ترافیک و مشکل حمل و نقل
- ◆ ایجاد مشاغل کاذب و افزایش تعداد بیکاران

شکل ۱۵-۲- حاشیه نشینی در بندرعباس

فعالیت ✓

– نمودارهای زیر عوامل دافعه و جاذبه در زمینه مهاجرت را در استان هرمزگان نشان می‌دهد. در جاهای خالی چه عواملی را شما می‌توانید اضافه کنید.

فصل سوم

ویژگی‌های فرهنگی استان هرمزگان

درس ۹ آداب و رسوم مردم استان

مردم استان هرمزگان آداب و رسوم و سنن خاصی دارند که با اندک تفاوتی تقریباً در تمامی نقاط استان مشابه هستند. همجواری با استان‌های دیگر، مهاجرپذیری استان، روابط تجاری گسترده با کشورهای همسایه که خود از عوامل انتقال فرهنگ هستند تأثیراتی دو جانبه داشته است.

با وجود این، تغییرات بیشتری در پوسته فرهنگ روی داده است که این نشانه اصالت و غنای فرهنگی استان عزیزمان می‌باشد. غیرت جوانان هرمزگانی از هر قشری و در هر شرایطی مثال زدنی است؛ چه در دفاع از مرزهای نیلگون خلیج کهن فارس که نسبت به هر منطقه مرزی و موقعیت خاص جغرافیایی آن کمتر چپاولگری اندیشه اهانت به استقلال منطقه را به مغز خود راه داده است؛ زیرا هر وقت چنین اتفاق نامیمونی روی داده مردمان سلحشور قوم پارس از سرزمین آریائیان به دفاع برخاسته و دست متجاوز از آستین بیرون نیامده کوتاه کرده‌اند.

خونگرمی، مهمان‌نوازی و بی‌پیرایه بودن مردان و زنان هرمزگانی همیشه زبانزد عام و خاص بوده است. آنان نجیب زادگانی هستند که مانند دریا سخاوتمند و گشاده دست‌اند.

زبان و انواع گویش‌های محلی

زبان رسمی مردم استان، فارسی و با گویش ویژه بندری تکلم می‌کنند. گویش‌های محلی رایج بین اهالی استان از شهری به شهر دیگر و با روستاهای دورتر آن با هم تفاوت دارند. لهجه محلی‌ای که در سطح استان هرمزگان متداول است ترکیبی از کلمات پارسی (فارسی)، عربی و هندی و حتی کلمات زبان انگلیسی است که به علت تردد بازرگانان خارجی و اقامت آنان در این ناحیه وارد زبان محلی استان شده است.

فعالیت

— چند نمونه از واژه‌های عربی، هندی و انگلیسی که وارد زبان مردم این استان شده را نام ببرید.

.....

برای مطالعه

نه لهجه و نه گویش از بونن	زبون بندری ریشه جونن
چه حاجت به بیونن انچه عیونن	یتا حرف اکدیم (قدیم) شگفتن
صفای بندری نیرنگ ابودن	دلم به شهر بندرتنگ ابودن
حالا سینگو دگه خرچنگ ابودن	زبون بندری ادست ارفتن
خراب روزگار بندرما	درخت ریشه دارن بندرما
ادامه انتظارن بندرما	لودریا همیشه تشنه نشتن
امید مه به تو دادا و برارن	خدا بالای سر و دریا کنارن

دین و مذهب

دین مردم هرمزگان اسلام است و آنها پیرو دو مذهب شیعه و سنی اند. پیروان این دو مذهب از دیر باز با خوشی و همدلی در کنار هم زندگی می کنند و معنای وحدت و همدلی میان آنان را می توان به طور مشهود احساس کرد. اسلام برای اولین بار در قرن دوم از طریق جزیره قشم به نواحی ساحلی جنوبی وارد گردید. یکی از قدیمی ترین بناهای اسلامی در ایران، مسجد شیخ برخ در روستای کوشه قشم قرار دارد. این مسجد یک بار بر اثر زلزله ویران شد؛ اما در اواخر قرن سوم بازسازی شد. به طور کلی، مساجد این استان بسیار با شکوه بنا شده اند که توجه هر تازه واردی را به خود جلب می کنند و این نشان از اعتقادات قلبی و باورهای دینی عمیق مردم مسلمان هرمزگان دارد.

شکل ۱-۳- مسجد شیخ برخ، جزیره قشم

– نام چند مکان مذهبی در شهرستان محل زندگی خود را نام ببرید. ....

ساختار اجتماعی

نظام اجتماعی – فرهنگی استان ریشه در روابط خویشاوندی و قومی دارد. اگرچه مهاجرپذیر بودن استان باعث برهم خوردن ترکیب و تعادل جمعیتی و فرهنگی منطقه شده است؛ اما باز هم باورهای مذهبی، وفای به عهد، تعاون و همکاری، ریش سفیدی و معتمد محل، جایگاهی عمیق در میان مردم داشته که هنوز بسیاری از معضلات به همین شیوه حل و فصل می‌شود. با تقویت شوراهای محلی با همین انگیزه می‌توان همچنان این سنت اجتماعی را زنده نگه داشت. بدیهی است با این مهم از نظر جامعه شناختی می‌توان جلوی بسیاری از ناهنجاری‌های اجتماعی را گرفته و پایه‌های خانواده را تقویت و رشته الفت را در میان خانواده‌ها مستحکم کرد.

پوشش مردم هرمزگان

محیط جغرافیایی در شکل دهی ظاهر و جنس لباس‌ها تأثیر زیادی دارد؛ زیرا لباس براساس نیازهای اقلیمی، وضعیت اقتصادی و باورهای دینی آداب و رسوم اقوام به وجود آمده و آئینه تمام‌نمایی از تاریخ زندگی بشر است. علاوه بر این نقش مراسم سنتی و فرهنگی نظیر مناسک مذهبی، جشن‌ها و سوگواری‌ها در انتخاب نوع و شکل و حتی رنگ پوشاک را نباید نادیده گرفت. همچنین طبقات اجتماعی و مشاغل و وظایف مربوط به آنها نیز در شکل دهی پوشاک مؤثر است، آنچه امروزه در بین اندیشمندان مردم‌شناس و جامعه‌شناس از اهمیت برخوردار است توجه به پیام‌ها و «راز و رمز»های موجود در انواع پوشاک در ادوار مختلف و در میان ملل گوناگون می‌باشد که این پیام از باورها، آداب، سنن و خاستگاه قومی این ملت‌ها برخاسته است.

از مهم‌ترین پوشاک زنان و مردان هرمزگانی می‌توان به شلوار ودویی، گلابتونی، بادله‌ای، پیراهن کندوره، جلیبیل، ارنی، برقع، لُنگ، دشداشه، عرق چین و... اشاره کرد.

شکل ۲-۳- نمونه‌ای از پوشش بومی استان

صنعت پوشاک و تزئینات آن

تزئینات پوشاک نزد مردم هنرمند هرمزگانی ریشه و قدمتی دیرینه دارد که عبارت‌اند از: سوزن‌دوزی، بادله‌دوزی، خوس‌دوزی، گلابتون‌دوزی، شک بافی، که از تنوع و زیبایی خاصی برخوردار است و می‌توان برای لباس، روتختی و رومیزی از آنها استفاده کرد. اگر این صنعت مورد تشویق، ترویج، حمایت و هدایت صحیح واقع شود، نه تنها در ایران، بلکه در صنایع تزئینی بازارهای برون مرزی نیز می‌تواند جایگاهی در خور داشته باشد.

شکل ۳-۳- نمونه‌ای از صنایع زینتی

– برای توسعه و پایداری صنعت پوشاک چه موانع و مشکلاتی وجود دارد؟ .....

بیشتر بدانیم

مراسم عروسی

مراسم عروسی در هرمزگان یکی از پرشورترین و زیباترین رویدادهای زندگی است که ترکیبی از سنن و ارزش‌های مذهبی به‌خود گرفته است. امروزه گسترش ارتباطات، مهاجرپذیری بودن استان و میل مردمان به تحول باعث شده که تغییرات هر چه کند و بطئی نه تنها در این مراسم بلکه در سایر ابعاد فرهنگی و اجتماعی ایجاد شود. مراسم عروسی در هرمزگان چندین مرحله دارد که عبارت‌اند از: انتخاب همسر و خواستگاری، عقد کنان، حنابندان، ساخت بران و عروسی که هریک با آداب و شیوه‌های خاصی برگزار می‌شوند.

عروسی در استان به روایت تصویر

شکل ۳-۴- نمونه‌ای از آیین حنابندان و ساخت بران به شیوه سنتی در استان

اعیاد و مراسم مذهبی

مردم استان هرمزگان اعیاد مذهبی را بسیار باشکوه برگزار می‌کنند. شیرینی و آجیل و از همه مهم‌تر لباس عید کودکان را خریداری می‌کنند و تا مدت سه روز به دید و بازدید می‌روند. آنها عید قربان را عید «گپ» بزرگ می‌نامند.

بیشتر بدانیم

آیا می‌دانید قبله دعا چیست؟

به هنگام خشکسالی و نباریدن باران، ریش سفیدان و بزرگان، با شور و مشورت با یکدیگر و با صلاحدید روحانی محلی یک روز جمعه را به اتفاق مردان و کودکان به سمت قبله دعا، نماز باران را به جا می‌آورند. آیا می‌دانید علت همراهی کودکان در این مراسم چیست؟

شکل ۵-۳- قبله دعا) نماز باران

نوروز صیادان

نوروز صیادان، جشن کهن میان ساحل نشینان جنوب است که هر ساله در روستای سلخ جزیره قشم برگزار می‌شود و بسیاری از ساکنان ایران را به آنجا می‌کشاند. نوروز صیادان اول مرداد ماه است. در این روز هیچ کدام از اهالی روستای سلخ، ماهی و هر نوع آبی دریایی را صید نمی‌کنند و نمی‌خورند و معتقدند که در نوروز صیادی، همه ماهی‌ها آزادند تا نسل خود را افزایش دهند. بنابراین، از هرگونه صیدی خودداری می‌کنند.

شکل ۶-۳- جشن صیادی

مراسم چهاردهمی : موقعی که ماه بدر کامل می‌شود ...

در چهاردهم ماه صفر که قرص ماه کامل است زنان و دختران در خانه یکی از خویشاوندان یا همسایگان دور هم جمع شده و در قابلمه‌ای مسین، مقداری آب و مواد خوش بوکننده می‌ریزند و هر یک از افراد حاضر، با آرزوی نیت کرده، انگشتری خود را در قابلمه می‌اندازند. کوچک‌ترین عضو حاضر، انگشترها را یکی یکی از آن بیرون می‌آورد. به همراه هر انگشتری یک دو بیتی توسط یکی از حاضرین خوانده می‌شود صاحب انگشتری تعبیر دو بیتی را با آرزوی خود مطابقت می‌کند. این مراسم در حقیقت نوعی شب‌نشینی دوره‌ای همراه با مشاعره است.

شکل ۷-۳- مراسم چهاردهمی

شکل ۸-۳

نوروز در هرمزگان : وقتی که صدای پای بهار می آید ... مردم زیادوست هرمزگان مثل همه ایرانیان آیین این عید باستانی را که شامل خانه تکانی و تدارک عید، تهیه میوه، شیرینی و آجیل و لباس نو برای کودکان است با شکوه تمام برگزار می کنند. تهیه دنکو که نوعی آجیل مخصوص عید است که توسط زنان طی مراحل خاصی از گندم، برنج، کنجد و نخود و شاهدانه بوداده شده تهیه می شود.

محرم در هرمزگان : سرزمینی آرمیده در کناره های خلیج فارس و دریای عمان به نام هرمزگان در تاریخ حضوری دیرینه دارد. مراسم ویژه ماه محرم یکی از سنت های ارزنده است که از دیرباز همواره مورد توجه مردم هرمزگان بوده، هر سال با شکوه فراوان در این استان برگزار می شود. برگزاری مراسم محرم در میناب از شهرت بسیاری برخوردار است.

شکل ۹-۳- نمونه ای از مراسم تعزیه و علم گردانی

بازی های محلی : عموماً بازی ها در استان هدف دار و متناسب با موقعیت های جغرافیایی هر منطقه اند. بازی های محلی متنوعی در استان وجود دارد؛ مانند : رَمازا، هفت سنگا، سنگ چلیکا و دارکلکا - دارتولنپکاو ... که با هدف تقویت قدرت جسمانی، تمرکز، کنترل و هماهنگی فکر و اعضای بدن انجام می شوند.

ویژگی‌های فرهنگی استان

چند مورد از بازی‌های محلی شهرستان خود را نام ببرید در صورت امکان با همکاری دبیر ورزش در ساعت ورزش انجام دهید.

صنایع دستی استان

شکل ۱۰-۳- نمونه‌هایی از صنایع دستی استان

صنعت سفالگری: از جمله قدیمی‌ترین آثار تاریخی به جا مانده از گذشتگان ظروف سفالی است. در شرق استان هرمزگان دستان توانای هنرمندان این خطه ظروف سفالی زیبا و کارآمد را از خاک می‌سازند که در زندگی روزمره مورد استفاده بوده است.

شکل ۱۱-۳- صنایع سفالگری

انواع صنایع سفالگری: یکی از صنایع سفالگری کوزه است، که در گویش محلی جهله می‌گویند و جالب‌تر اینکه با استفاده از آن نوعی ساز را با هنرمندی هر چه تمام‌تر می‌نوازند که این خود نشان از هنرمندی و خلاقیت مردمان این مرز و بوم دارد. در گذشته که مخازن فایبر گلاس و فلزی نبود، آب را در منازل در خمره (در گویش محلی به آن گراشی می‌گویند) نگهداری می‌کردند.

فعالیت ✓

– در کدام مناطق استان صنایع سفالگری وجود دارد؟ کاربرد آن را بنویسید.

حصیربافی: صنایع حصیری و سبد با کارایی متنوع از برگ درخت نخل (پیش) تهیه می‌شود. ذهن خلاق هنرمندان این دیار با رنگ کردن پیش، آن‌ها رنگ‌های گیاهی (پوست انار، رناس، ...) نقش و نگارهای زیبایی را بر روی وسایل ساخته شده می‌اندازند که چشم هر هنردوستی را می‌نوازد. این صنعت در حاجی‌آباد و میناب، بشاگرد و رودان و بستک به علت نخلستان‌های زیاد رونق فراوانی دارد. برخی از صنایع حصیری عبارت‌اند از: بادبزن، سب (سینی بزرگ) و جارو. یکی دیگر از صنایع حصیری پروند است. پروند طناب بسیار محکم و کلفت از برگ نخل خرماست که معمولاً باغبانان در نخلستان‌ها برای بالا رفتن از درخت خرما از آن استفاده می‌کنند. پروند از مقاومت بسیار بالایی برخوردار است که می‌توان آن را به صورت کاملاً حساب شده، تهیه و برای بستن شناورهای کوچک به اسکله استفاده کرد. از جمله محاسن آن، این است که در برابر آب و آفتاب مقاوم می‌باشد.

صنایع دریایی: در سواحل خلیج فارس و دریای عمان انواع صدف‌ها، حلزون‌ها و بقایای آبزیان وجود دارد که توسط اهالی بومی و باذوق جمع‌آوری و از آنها تابلو، مجسمه و اشیای گوناگونی تولید می‌شود. این صنایع دستی به سبب زیبایی مورد توجه قرار می‌گیرند.

شکل ۱۳-۳- صنایع دریایی

شکل ۱۲-۳- صنایع حصیربافی

راهکار

ایجاد تعاونی اشتغال، توسط دانش‌آموزان علاقه‌مند رشته‌های کار دانش و فنی حرفه‌ای در جهت تولید و بهسازی صنایع دستی مثل ساخت ظرف (سبد) مکعب شکل حصیری برای نگهداری ظرف، یا وسایل مسافرت چه راهکار و پیشنهادی در این زمینه به ذهنتان می‌رسد؟

شکل ۱۴-۳- دله قهوه (قهوه جوش)

صنایع فراموش شده

۱- دله قهوه (قهوه جوش) سازی

۲- ریسندگی و بافندگی : عمدتاً چادر شب معروف به جولاقی می‌بافتند

که کلیه مراحل آن دستی انجام می‌شد و به کشورهای همسایه عربی و هند صادر می‌شد.

فعالیت

– در صورت امکان، نمایشگاهی از صنایع دستی استان با همکاری مسئولان مدرسه ترتیب دهید.

ادبیات شفاهی

«فولکلور» در لغت به معنای دانش عوام به کار می‌رود. این اصطلاح در زبان فارسی به فرهنگ عامه یا ادبیات عامیانه معنا شده و کلیه مصداق‌ها و مفاهیم زندگی حقیقی توده مردم را شامل می‌شود که به صورت شفاهی و سینه‌به‌سینه از فردی به فردی و از نسلی به نسلی دیگر انتقال یافته است. گردآوری فرهنگ عامه، یک ملت و منطقه را صاحب پیشینه و شناسنامه می‌کند.

بیشتر بدانیم

نمونه‌ای از ضرب‌المثل‌های رایج در هرمزگان

«حرفت اول بچو بعد بگه»؛ یعنی حرفت را اول بسنج بعد بگو.

کنایه از : سنجیده سخن گفتن است.

«هو نه جوغن ناکتن»؛ یعنی آب را در هاون نمی‌کوبند.

کنایه از : کار بیهوده کردن است.

«جواب سوزن منتولن.»؛ یعنی جواب نیش سوزن با دیلم است.
همانند: کلوخ انداز را پاداش سنگ است.

نمونه‌ای از (لالایی) در هرمزگان

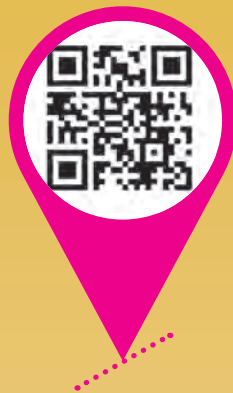
لالالا لا بگم تا روز بگردت	لالالا چوک شیرین زبونم
خوشن باد سهیلی از روی هو	گل زیبای مو پیروز بگردت
خوشن لالات بگم با موج دریا	خوشن فصل بهار و گندم و جو
خوشن لالات بگم همراه باد	عزیزم گپ بیبی با چشم بینا
لا لا لا آروم جونم	رفتی هرجا بکن از شهر خویاد
لالالا لا چوک شیرین زبونم	لا لا لا چوک شیرین زبونم

نمونه‌ای از غذاهای استان

شکل ۱۵-۳

فصل چهارم

پیشینه تاریخی استان هرمزگان

درس ۱۰ پیشینه استان

از گذشته استان محل سکونت خود چه می‌دانید؟

وجه تسمیه هرمزگان

نام زیبای استان ما هرمزگان از نام شهر یا تنگه استراتژیک هرموز گرفته شده است. هرمزگان از دو کلمه «هرمز» و «گان» تشکیل شده است؛ یعنی سرزمین هرمز.

هرمزگان پیشینه تاریخی طولانی دارد. سابقه تمدن در این استان به دوره اسطوره‌ها و افسانه‌ها بر می‌گردد. ساکنان باستانی آن از نخستین انسان‌هایی بوده‌اند که به دریانوردی و کشتی‌سازی پرداختند. استان هرمزگان همواره به سبب واقع شدن در خلیج فارس و دریای مکران راه‌های تجاری و اقتصادی و حفاظت از تنگه استراتژیک هرمز و حفظ تمامیت ارضی ایران به خصوص جزایر سه‌گانه (ابوموسی، تنب بزرگ و تنب کوچک) در خلیج فارس نشان از اهمیت زیاد استان هرمزگان در تاریخ ایران است.

شکل ۱-۴- سنگ نگاره‌های بادافشان رودان

هرمزگان در گذر تاریخ

ایلامی ها : ایلامی ها از هزاره سوم پیش از میلاد، صدها سال از خلیج فارس به عنوان راه ارتباطی و از بندرها و جزیره های استان هرمزگان به ویژه جزیره های قشم، کیش، لارک و نیز بندر لنگه و جاسک برای بازرگانی با هند باختری و دره نیل استفاده می کردند.

شکل ۲-۴- ظرف سفالی، تپه مورو

مادها : پس از سقوط آشوریان سرانجام مادهای آریایی نژاد در آغاز سده هشتم پیش از میلاد در روزگار پادشاهی هوخشتره هرمزگان را تصرف کردند. نشانه هایی از آیین میترا پرستی و معابدی وجود دارد که نیایشگاه باستانی خربس در جزیره قشم گواه ادعاست.

شکل ۳-۴- نمای بیرونی و درونی نیایشگاه خربس

شکل ۴-۴- شیر سنگی دوره هخامنشیان در فارغان

هخامنشیان : در روزگار هخامنشی به ویژه داریوش بزرگ کرانه‌های ایران از جمله استان هرمزگان زیر فرمانروایی این سلسله افتاد و داریوش بزرگ دریا سالار یونانی خود به نام اسکیلادس را در بازگشت از هند مأمور بررسی کناره‌های دریای پارس کرد. در این زمان، هرمزگان جزء ساتراپ نشین پارس بوده است. پس از شکست ایرانیان از اسکندر مقدونی او دریانوردی به نام نثارک (نثارکوس) را روانه خلیج فارس کرد. وی هنگام عبور از نزدیکی بندری به نام آموزیا (هرمز کهنه) خبر داد که در پی آن سلوکیان این منطقه را تحت نفوذ زمامداران خود در آوردند.

اشکانیان : اشکانیان پس از چیرگی بر جانشینان اسکندر، کرانه‌های خلیج فارس، از جمله استان هرمزگان را در منطقه هرمز کهنه یا میناب امروزی و منطقه رودخانه و تپه موران در شهرستان رودان به عنوان پایگاهی برای خود قرار داده و بر قلمرو خود افزودند و در برابر رومیان از دریای پارس و بین‌النهرین پاسداری کردند. سپس به دلیل ضعف و سستی دولت اشکانی در اوایل قرن سوم میلادی، دسته‌هایی از اعراب بادیه نشین شبه جزیره عربستان، دست‌اندازی به کرانه‌های جنوبی خلیج فارس را آغاز کردند.

شکل ۵-۴- گورهای خمره‌ای دوره اشکانی قلعه نخل ابراهیمی میناب

ساسانیان: با پیروزی ساسانیان بر اشکانیان در حدود ۲۲۶ میلادی اردشیر بابکان اعراب را از کرانه‌های جنوبی خلیج فارس و بحرین که در آن «حجر» نامیده می‌شد بیرون کرد. ساسانیان به منظور کنترل و حفظ شبکه ارتباطی تجاری بین چین و هند با مدیترانه به هرمزگان و جزایر آن توجه خاصی داشتند. در زمان ساسانیان، هرمز از مراکز مهم داد و ستد و پیوند بازرگانی به شمار می‌رفته است. اردشیر شهر هرمز کهنه یا میناب امروزی را پایگاه تجاری و دریایی خود کرد و بر رونق آن افزود و بدین ترتیب، موفق شدند سرتاسر این منطقه را تحت نظر بگیرند و قلمرو خود را تا سواحل جنوبی خلیج فارس گسترش دهد. سکه‌های نقره پیدا شده از روزگار ساسانی در سورو، نشان از اهمیت این منطقه در زمان ساسانیان می‌دهد.

شکل ۴-۶- نمونه سکه دوره ساسانی، حوزه خلیج فارس

هرمزگان در دوره اسلامی

با سقوط ساسانیان در نخستین سال‌های حکومت اسلامی، کرانه‌های هر دو سوی دریای پارس و دریای مکران (عمان) از جمله استان هرمزگان به دست مسلمانان افتاد و در تمام دوره خلافت خلفای راشدین و خلفای اموی، عباسی این مناطق تحت سیطره سیاسی، نظامی خلفای عرب بود در میانه سده سوم قمری، همزمان با حکومت صفاریان، اداره حکومت بنادر و جزایر این منطقه برعهده صفاریان به‌ویژه عمرولیث صفاری بود؛ تا اینکه در سال ۳۲۳ ق علی (عماد الدوله) دیلمی بار دیگر سراسر جزیره‌ها و بندرها و آب‌های استان هرمزگان و دیگر نقاط خلیج فارس را گشود. پس از دیلمیان، سلجوقیان کرمان در منطقه خلیج فارس بر کرانه‌های شمالی و جنوبی استان هرمزگان حکومت داشتند و حاکمان به‌عنوان اتابک بر هرمزگان حکومت می‌کردند و با شکست سلجوق شاه سلغوری از هولاکوخان هرمزگان و مناطق خلیج فارس به دست مغولان افتاد و برای مدتی مظفریان بر این منطقه حکومت کردند. تیمورلنگ با یورش خود، بندرها و جزیره‌های هرمزگان را به قلمرو خویش افزود.

هم زمان با تسلط مغولان بر ایران مارکوپولو از این منطقه دیدن کرد و با شکل‌گیری حکومت آق‌قویونلوها و استیلای آنها بر

ملوک هرمز خراج سالیانه را به آنها پرداخت می‌کردند؛ اما پس از اوزون حسن ملوک هرمز از پرداخت خراج خودداری کردند.

بیشتر بدانیم

قلعه پرتغالی‌ها در ضلع شمالی جزیره هرمز و در ساحل دریا قرار دارد که مهم‌ترین قلعه باقی مانده از روزگار تسلط پرتغالی‌ها بر سواحل جزایر خلیج فارس است. این قلعه که به فرمان آلفونسو آلبوکرک دریانورد پرتغالی در سال ۱۵۰۷ میلادی، در محلی موسوم به مورنا احداث شده، به لحاظ ساختار این قلعه به شکل چند ضلعی نامنظم است و از بنای بسیار محکمی برخوردار است. این بنا دیوارهایی به قطر ۵/۳ متر با چند برج به ارتفاع ۱۲ متر دارد و تأسیسات آن شامل انبارهای تسلیحات، آب انبار و اتاق‌هایی با سقف هلالی است. در زمان شاه عباس که به استعمار پرتغالی‌ها در ایران خاتمه داده شد، این قلعه به دست امام قلی خان از سرداران شاه عباس فتح گردید.

شکل ۷-۴ - قلعه پرتغالی‌ها در جزیره هرمز

صفویان: با روی کار آمدن صفویه دوره جدید زمامداری در هرمزگان و ملوک هرمز آغاز شد. این دوره نقطه عطفی در تاریخ ایران، به ویژه مرزهای جنوبی این سرزمین به حساب می‌آید. صفویه هرگاه فرصت می‌یافتند به عمران و آبادانی جزایر توجه می‌کردند.

حضور قدرت‌های برون منطقه‌ای در هرمزگان و خلیج فارس: ثروت و شهرت، عظمت و شکوه هرمز سبب شد، پای قدرت استعماری جدید به منطقه باز شود. در این زمان تعرض پرتغالی‌ها به کشتی‌های تجاری و ماهیگیری هرمز ادامه یافت، تا اینکه آلبوکرک مأمور تصرف هرمز شد. در سال ۱۵۱۵ میلادی، هرمز را تصرف کرد. شاه عباس نیز پس از اینکه به سلطنت رسید، با آسوده خاطر شدن از مرزهای غربی و شرقی، متوجه مرزهای جنوبی شد و سردار خود امام قلی خان را مأمور حمله به استحکامات پرتغالی‌ها کرد؛ سرانجام امام قلی خان توانست هرمز و قشم را تصرف کند و پرتغالی‌ها را از منطقه اخراج نماید.

بیشتر بدانیم

شکل ۸-۴- امام قلی خان

امام قلی خان فرزند الله‌وردی خان به‌عنوان فرمانده سپاه شاه عباس صفوی فتوحات مهمی در تاریخ کشور ایران انجام داد؛ از جمله فتح قشم، هرمز و بندرعباس و اخراج پرتغالی‌ها مرهون رشادت‌های او می‌باشد.

افشاریه: با ظهور نادرشاه افشار، دولت مرکزی قدرت دوباره گرفت و مرزهای جنوبی آن به‌ویژه در سواحل و جزایر هرمزگان توجه بیشتری صورت گرفت. یکی از اهداف نادرشاه ایجاد نیروی دریایی قوی در خلیج فارس بود، اما به‌دلیل مشکلات فراوان از جمله نبودن چوب مناسب در منطقه و مشکلات ناشی از حمل آن از جنگل‌های شمال و کارشکنی کشورهای هند و انگلستان، و همچنین مرگ زودهنگام او این طرح اجرا نشد. در زمان کریم خان زند راه برای نفوذ انگلیسی‌ها فراهم گردید و در همین زمان اعراب فرصت را غنیمت شمردند و بر جزایر ایرانی هرمزگان تسلط یافتند.

قاجار: در دوره قاجاریه به‌دلیل درگیری با روسیه و درگیری‌های درون مرزی و برون مرزی و بی‌توجهی قاجارها به مرزهای

جنوبی در خلیج فارس و استان هرمزگان رویدادهای سیاسی مهمی پدید آمد که منجر به افزایش توان انگلستان و مستحکم کردن موقعیت خود و تسلط بر کرانه‌های جنوبی خلیج فارس و راه‌های ارتباطی آن گردید.

بعد از حکومت قاجار تلاش‌هایی برای تدوین رژیم حقوقی ایران در خلیج فارس و هرمزگان صورت گرفت و از این رو دولت ایران با گام‌های زیرزمینه را برای حاکمیت سیاسی ایران بر دریای پارس و مرزهای استان فراهم ساخت :

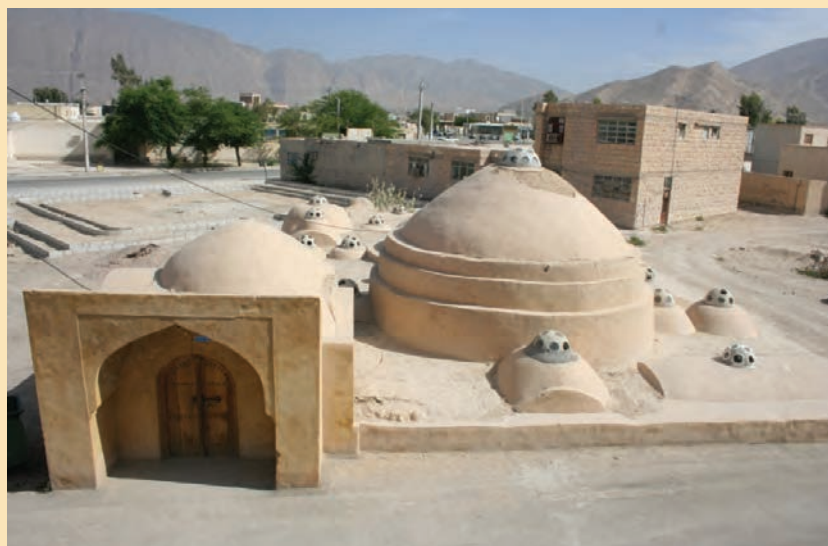
۱- به لحاظ استراتژی به منظور پاسداری از تنگه مهم هرمز و راه دریایی کاروان‌ها و نفتکش‌ها و بازرگانی ایران جزیره‌های تنب بزرگ و تنب کوچک و ابوموسی را که از هشتاد سال پیش توسط انگلیسی‌ها از ایران جدا شده بود بار دیگر به کشور باز گرداندند .

۲- دولت ایران از لحاظ حقوقی ، مسأله فلات قاره را بر پایه قرار داد ۱۹۶۸ میلادی (۱۳۴۷ هـ ش) ژنو با کشور عربستان سعودی حل و فصل کرد و در سال ۱۳۴۹ با دولت قطر نیز موافقت نامه‌ای مبنی بر تعیین خط مرزی فلات قاره امضا کرد. اما سرسپردگی بسیاری از دولتمردان ایران به قدرت‌های خارجی باعث شد تا تمام چاره اندیشی‌ها در حد حرف باقی بماند.

بیشتر بدانیم

حمام خان بستک معروف به حمام خان از آثار تاریخی دوره قاجاریه است که در زمان حاکم ولایت جهانگیریه صولت الملک بستکی (محمدتقی خان صولت بستکی) به دستور ایشان توسط بناها و معماران چیره دست منطقه بستک و با نظارت استاد و معماری شیرازی ساخته شده است.

شکل ۹-۴- حمام خان بستک

هرمزگان در انقلاب اسلامی ایران

مردم مسلمان و انقلابی هرمزگان در دوره حکومت پهلوی در کنار روحانیت مبارز به مخالفت با اقدامات استبدادی و ضد مذهبی پهلوی و عاملان آنها در شهرستانها پرداختند. با شروع نهضت امام خمینی (ره) در ۱۵ خرداد ماه سال ۱۳۴۲ و بعدها با همه گیر شدن این نهضت به دیگر نقاط کشور و با اوج رسیدن انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۶ و ۱۳۵۷ به کمک دانشجویان و روحانیان نوارها و عکسها و اعلامیه‌های حضرت امام خمینی (ره) از تهران به شهرهای این استان رسید و باعث آگاهی مردم و آغازگر تظاهرات علیه حکومت استبدادی پهلوی گردید. مردم این استان و جزایر آن در برگزاری راه پیمایی‌ها علیه حکومت پهلوی حضوری فعال داشتند و از طرف دیگر به دلیل قرار گرفتن در منطقه حساس خلیج فارس و تنگه هرمز نقش مهمی در حفاظت از مرزهای ایران و پیروزی انقلاب اسلامی داشته است.

گفت و گو کنید

- ۱- چه اثری از دوره مادها در استان هرمزگان می‌شناسید؟
- ۲- تاریخچه‌ای از محل سکونت خود تهیه کنید و در کلاس بخوانید.
- ۳- اگر آثار تاریخی در شهرستان شما وجود دارد، گزارشی از آن تهیه و به کلاس ارائه نمایید.

شکل ۱-۴- سفالینه هزاره سوم قبل از میلاد در شهرستان رودان

شکل ۱۲-۴- برج تاریخی در شهرستان خمیر

شکل ۱۱-۴- قلعه هزاره در شهرستان میناب

درس ۱۱ نقش مردم استان در دفاع از ایران اسلامی

حضور نیروهای مردمی در جبهه جنگ

ناو جنگی در خلیج فارس

حضور و حمایت مردم در اوایل انقلاب

اعلام آمادگی ارتش در ابتدای جنگ

با آغاز تجاوز ناجوانمردانه دولت بعثی عراق در آخرین روز شهریورماه ۱۳۵۹ به کشور، مردم دریادل هرمزگان در کنار سایر هموطنان به دفاع از مرز و بوم خود، به خصوص مرزهای دریایی کشور برخاستند. در همان روزهای نخست جنگ، نیروهای مسلح مستقر در استان در جبهه نبرد حق علیه باطل حضور یافتند. در مدت کوتاهی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی به همراهی نیروهای داوطلب بسیجی اقدام به تشکیل واحدهای مهم نظامی در قالب لشکر ثارالله و گردان ۴۲۲ در بسیاری از عملیات‌های پدافند و آفندی، نقش بسیار مهمی داشتند. در جریان دفاع مقدس استان هرمزگان بیش از ۳۷۹۲ هزار شهید و مفقود و هزاران جانباز به میهن اسلامی تقدیم کرد.

پیشینه تاریخی استان

پایگاه نهم شکاری نیروی هوایی، منطقه دوم نیروی دریایی جمهوری اسلامی ایران در اسکورت نفت کش ها که در تأمین هزینه جنگ و حفاظت از تأسیسات نفت خارک و لاوان نقش مهمی را ایفا کرده اند.

منطقه دوم نیروی دریایی، علاوه بر حفاظت از تنگه استراتژیک هرمز و آب های نیلگون خلیج فارس در سال ۱۳۵۹ در عملیات مروارید و گرفتن پایانه های نفتی البکر و الامیه که از بزرگ ترین مراکز صدور نفت در شمال این پهنه آبی و رویاروی مستقیم ناوشکن همیشه قهرمان سهند و سبلان با ناوگان دریایی آمریکا و کنترل تردد، جلوگیری از حمل و نقل دریایی به بنادر کشورهای حاشیه خلیج فارس جهت تأمین نیازمندی های عراق به حفاظت از کیان مرزهای آبی این خطه پرداخته است.

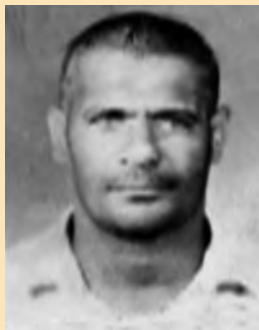
بیشتر بدانیم

شهدای ترور: محمد آبسوران، یوسف دقت، محمد ایرانمنش و ابراهیم غلامزاده. از میان شهرهای استان جزیره هرمز و بیکا با توجه به جمعیت آنها دارای بیشترین شهید در استان هستند.

شهید ابراهیم غلام زاده

شهید محمد ایرانمنش

شهید یوسف دقت

شهید محمد آبسوران

سردار شهید اسلام حسن ذاکری نانگی در سال ۱۳۵۰ به فعالیت های مسلحانه علیه رژیم شاه پرداخت. با پیروزی انقلاب اسلامی از اولین افراد تشکیل دهنده کمیته های انقلاب و سپس سپاه پاسداران بندرعباس بود و در شورای فرماندهی سپاه نقش اساسی را به عهده داشت. وی در روزهای آغازین جنگ تحمیلی، اولین گروه اعزامی از استان را سازماندهی کرد و به جبهه های نبرد شتافت و در ۱۳۵۹/۰۸/۲۳ در عملیات طریق القدس در سوسنگرد به شهادت رسید.

سردار شهید حسن ذاکری

سردار شهید حاج علی حاجبی

سردار شهید اسلام حاج علی حاجبی یکی از نیروهایی بود که با شروع جنگ تحمیلی و تشکیل لشکر ۴۱ ثارالله به این لشکر ملحق شد و جانشینی و مسئولیت ستاد لشکر ۴۱ ثارالله را به عهده گرفت. او در تاریخ ۱۰/۴/۱۳۶۵ در عملیات کربلای ۱ در منطقه قلاویزان به شهادت رسید.

تنگه هرمز : تنگه هرمز آبراهی هلالی شکل است که آب‌های اقیانوس هند و دریای عمان را به منطقه انحصار اقتصادی خلیج فارس، متصل و دو کشور جمهوری اسلامی ایران و عمان را از یکدیگر جدا می‌کند. تنگه هرمز در ادوار مختلف تاریخی به اسامی سرزمینی خوانده شده است. ایران تا قبل از مهاجرت ملوک هرمز از هرمز کهنه در خشکی به جزیره جزون (که از آن پس هرمز خوانده شد) در متون تاریخی و جغرافیایی قدیم نام مستقلی نداشت و اسامی آن متأثر از نام خلیج فارس و دریای عمان بوده است. در دوران اسلامی نیز تا قبل از انتقال ملوک هرمز به جزیره هرمز فعلی نام و نشان تنگه هرمز مرهون نام خلیج فارس است. با نفوذ و ورود پرتغالی‌ها آلبوکرک در یکی از گزارش‌های خود از تنگه هرمز یاد می‌کند و آلبوکرک که به اهمیت تنگه هرمز پی برده بود، آن را کلید خلیج فارس نامید، بدین سان باعث شهرت آن شد. از این به بعد، در منابع تاریخی و جغرافیایی نام تنگه هرمز را در اشکال مختلفی چون باب هرمز، بوغاز هرمز (به مغولی)، مضیق هرمز و تنگه هرمز خوانده شد. تنگه هرمز یکی از حساس‌ترین و حیاتی‌ترین گذرگاه‌های آبی عصر حاضر در قلمرو سیاسی استان هرمزگان است که به عنوان مهم‌ترین شاهراه انتقال انرژی در جهان به‌شمار می‌رود و از دیرباز مورد توجه کشورهای اروپایی بوده است. این تنگه به دلیل موقعیت بسیار ممتاز خلیج فارس و اینکه تنها معبر برای دسترسی به میدان‌های نفتی خلیج فارس است و از مهم‌ترین گذرگاه‌های استراتژیک و تجارت دریایی بین‌المللی در جهان به‌شمار می‌آید، تنگه هرمز به میزان زیاد مورد استفاده کشتیرانی بین‌المللی به ویژه کشتی‌های نفت‌کش متعلق به غیر از کشورهای ایران و امارات بسیار حایز اهمیت است. همچنین به میزان زیاد مورد استفاده کشتیرانی بین‌المللی به ویژه کشتی‌های نفت‌کش بوده، از مهم‌ترین گذرگاه‌های استراتژیکی و تجارت دریایی بین‌المللی به‌شمار می‌آید.

۱۰ اردیبهشت روز ملی خلیج فارس

شکل ۱۳-۴- تنگه هرمز

شکل ۱۴-۴

تحقیق کنید

– درباره تنگه هرمز تحقیق کنید و نتیجه را به کلاس گزارش دهید.

مشاهیر و فرهیختگان استان هرمزگان در دوره معاصر

در دوره معاصر بزرگان و فرهیختگان و مشاهیر استان در زمینه‌های گوناگون علمی و هنری و... فعالیت می‌کردند؛ با برخی از این مشاهیر آشنا می‌شوید:

❖ محمدعلی خان کبابی بندرعباسی، ملقب به سدید السلطنه و متخلص به «عاری» شاعر، نویسنده و مورخ ایرانی در سال‌های آخر دوره قاجار و آغاز دوره پهلوی بود. از وی در کنار خدمات دولتی، آثاری به‌ویژه درباره خلیج فارس و بنادر و ساکنان اطراف آن، از جمله: مفاتیح‌الادب تواریخ العرب و خلاصه فارسنامه ناصری و تأسیس مدرسه برجای مانده است.

❖ محمدعلی بن محمدحسن بن مصطفی بستکی، متخلص به «غیرت بستکی» از شعرای معروف منطقه شهرستان بستک هرمزگان در جنوب ایران بود. غیرت اولین شعرش را در ۱۴ سالگی تحت عنوان حُب آل عبا سرود. اشعار وی در قالب مثنوی، قصیده، قطعه و دوبیتی است و به زبان فارسی و گویش بستکی می‌باشد.

فعالیت ✓

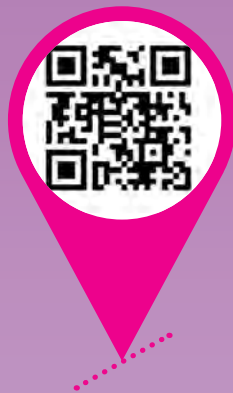
– آیا از اینکه در استان هرمزگان زندگی می‌کنید احساس غرور نمی‌کنید؟

سرزمین مکران : سرزمین مکران نام ناحیه اصیل آریایی نشین در جنوب شرقی ایران زمین است که اقوامی دلاور و جنگجو با قدمتی بیش از سه هزار سال دارد.

زبان مردم مکران پارسی بود و امروزه مکران در بخش جنوب شرقی ایران مجاور مرز پاکستان که از دنباله کوه‌های مرکزی و کویر و نمک‌زارهای شرقی فلات ایران تشکیل شده و رشته کوه‌های بشاگرد و بگیربند که از مغرب به مشرق در امتداد ساحل دریا قرار گرفته‌اند، جزء مکران می‌باشند. بخش‌هایی از مکران ایران، با توطئه استعمارگران انگلیسی تجزیه و در کشوری تازه ایجاد شده به نام پاکستان قرار گرفت. دریای جنوبی عمان در گذشته به نام سرزمین شمالی ایران، یعنی مکران شناخته می‌شده است. دریای مکران (دریای عمان) دریایی در جنوب شرقی ایران است که در ادامه اقیانوس هند بوده، از شمال به سواحل ایران و از جنوب به دریای عربستان و کشور عمان محدود می‌باشد و در شمال غربی از طریق تنگه هرمز در شمال شبه جزیره مسندام به خلیج فارس می‌پیوندد. نام دریای مکران (عمان) پیش از اسلام به درستی روشن نیست؛ چون این دریا ادامه اقیانوس هند است، نام‌های متغیری را تجربه کرده است. حدود ده نقشه باستانی از یونانیان موجود است که دریای مکران و خلیج فارس را با هم دریای پارس نامیده‌اند.

به نقل از هرودوت، نخستین بار ناوگان داریوش بزرگ به دریاسالاری اسکیلایس یونانی از رود سند وارد بحر مکران (عمان) و خلیج فارس شد و از سواحل مکران و عربستان بازدید کرد. در زمان‌های گذشته بحر مکران با بحر کرمان پیوسته بود و از مغرب از جزیره کیش فراتر رفته و قسمتی از بحر فارس را هم در بر می‌گرفت. دریا‌های کرانه‌های جنوب ایران به دلیل گستره بزرگ سرزمین‌های مکران ایران زمین، در سواحل شهرستان‌های چابهار و جاسک، میناب، بندرعباس و بلوچستان پاکستان، دریای مکران و دریای کرمان خوانده می‌شده است. دریای مکران به لحاظ آنکه بخشی از راه مواصلاتی خلیج فارس و مناطق نفت خیز آن با اقیانوس هند، شرق دور، آفریقای شرقی، دریای مدیترانه و اروپاست، از نظر اقتصادی و سوق‌الجیشی اهمیت بسیار دارد.

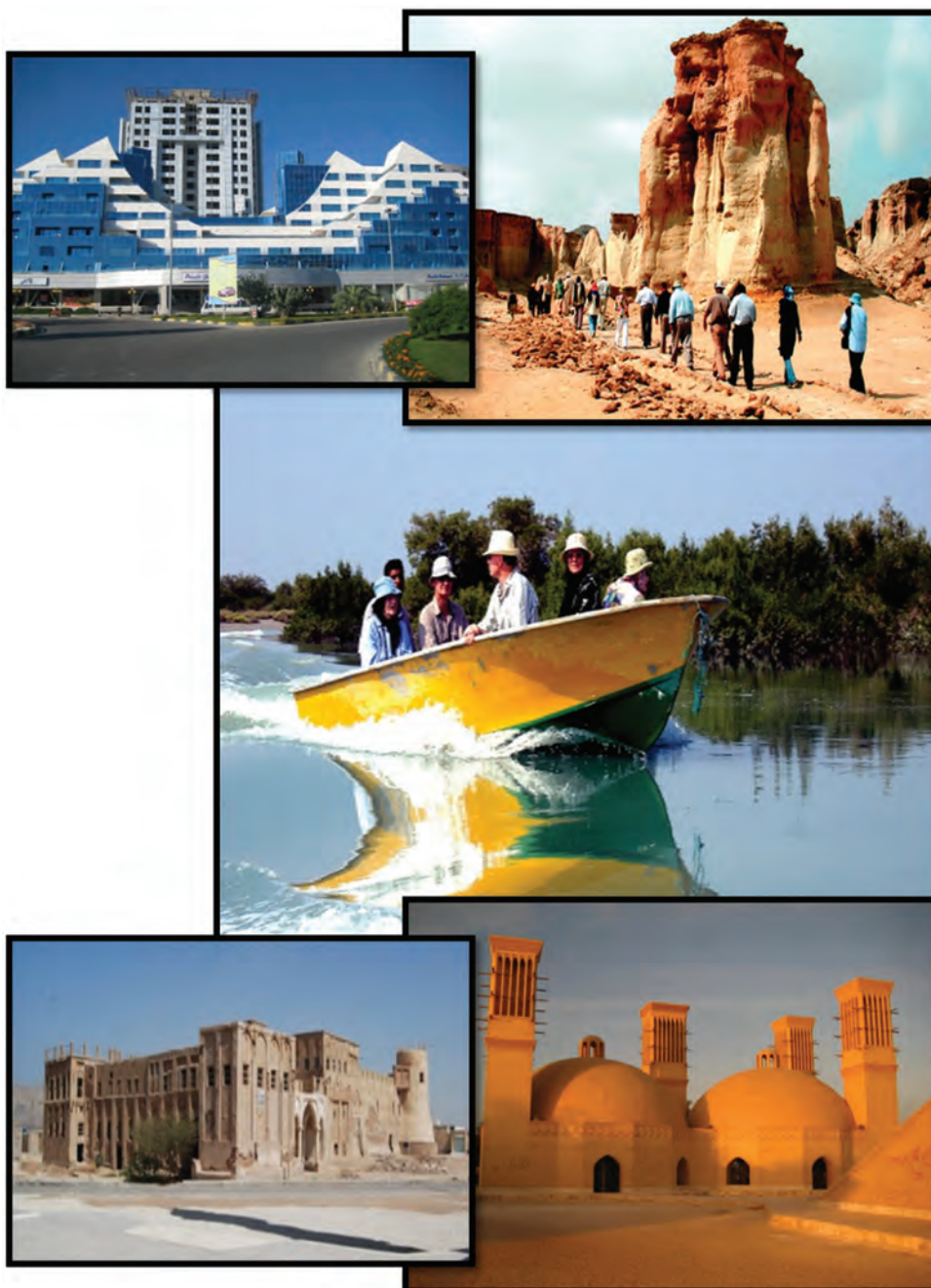
فصل پنجم

توانمندی‌های استان هرمزگان

درس ۱۲ قابلیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری استان

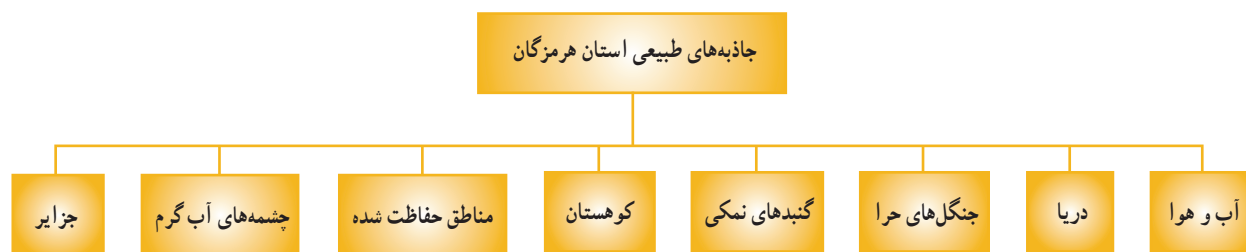

گردشگری

گردشگری امروزه در ردیف موفق‌ترین و بزرگ‌ترین صنعت نوپای جهان محسوب می‌شود و در تمام دنیا از اهمیت خاصی برخوردار است؛ به طوری که تقاضا و تمایل برای گردشگری با انگیزه‌های متنوع به منظور تفریح، زیارت، سیاحت و تجارت، در تمام جهان با سرعت عجیبی در حال افزایش است. بالارفتن سطح درآمد، افزایش ایام فراغت، تغییرات و نگرش‌های جدید به مفاهیم زندگی و ضرورت روابط بین‌المللی ایجاب می‌کند که گردشگری به شدت توسعه و گسترش یابد. گردشگری در استان هرمزگان با داشتن جاذبه‌های طبیعی و انسانی مانند موقعیت ویژه جغرافیایی، طبیعت زیبا، هوای معتدل بهاری در فصول پاییز و زمستان، سواحل زیبای سنی و صخره‌ای، جزایر بزرگ و کوچک با جاذبه‌های خاص، جنگل‌های منحصر به فرد حرا، گنبد‌های نمکی، آثار باستانی، فرهنگ غنی و ... سبب شده است تا این استان جزء مناطق مهم گردشگری در سطح ملی و بین‌المللی به‌ویژه از نظر جاذبه‌های طبیعی باشد.

الف) جاذبه‌های طبیعی استان

در استان زیبای ما جاذبه‌های طبیعی فراوانی وجود دارد.
جاذبه‌های طبیعی: به جاذبه‌هایی گفته می‌شود که انسان در ایجاد آنها دخالتی نداشته است.

آب و هوا: شرایط آب و هوای استان در فصل‌های پاییز و زمستان معتدل است. زمانی که در بسیاری از استان‌های کشور برف و سرما حاکم است این استان هوای بهاری دارد. همه جای آن سرسبز و زیباست و بهترین آب و هوا و شرایط طبیعی را برای جذب گردشگر از نقاط مختلف کشور و سایر کشورهای جهان دارد.

شکل ۱-۵- مناطق اطراف شهرستان رودان پارسیان در فصل بهار

دریا: آب‌های آرام و زیبای نیلگون خلیج همیشه فارس با طبیعت بکر و دست‌نخورده جزایر امکانات تفریحات سالم مانند شنا، قایق‌رانی، ماهیگیری، گردشگری دریایی و پژوهشی را فراهم کرده است.

شکل ۲-۵- قایق‌رانی و غواصی در خلیج فارس

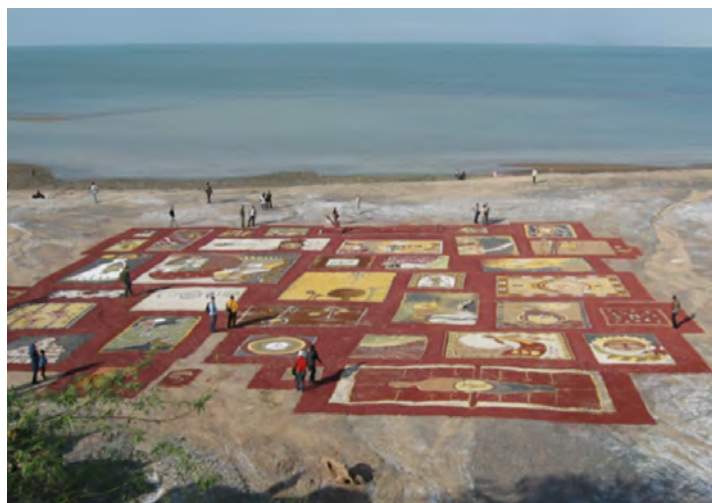

جنگل حرا: وسیع ترین قسمت جنگل های زیبای حرا در آب های بین لافت و بندر پل در شمال غربی جزیره قشم و در فاصله ۱۴۰ کیلومتری غرب بندرعباس قرار دارد. جنگل های حرا با آبراهه هایش و با پرندگان زیبا و طبیعت بکر، از مناطق جذاب، دیدنی و توریستی استان است و هر ساله افراد بسیاری برای تماشای، استراحت و تحقیق جذب این ناحیه بی نظیر می شوند.

شکل ۳-۵- قایقرانی در اطراف جنگل های حرا

گنبد های نمکی: گنبد های نمکی موجود در استان به دلیل داشتن چشم انداز های زیبای زمین ساختی، تنوع چشمگیر کانی ها و غار های نمکی یکی از جاذبه های علمی گردشگری هستند که مشتاقان به طبیعت را به سوی خود جلب می کنند. سایت نمکدان ژئوپارک قشم یکی از طولانی ترین غار های نمکی جهان و جزیره هرمز نیز به عنوان نگین زمین شناسی خلیج فارس محسوب می شوند.

شکل ۵-۵- فرش ساخته شده از خاک های هرمز

شکل ۵-۴- غار نمکی قشم

توانمندی‌های استان

کوهستان: بخش اعظم استان را ناهمواری‌های کوتاه و بلند نظیر کوه‌های گنو، هماگ و ... تشکیل می‌دهد. این ارتفاعات به لحاظ موقعیت طبیعی، آب و هوای معتدل از اهمیت زیست محیطی، تفرجگاهی و ورزش‌های کوهستانی برخوردارند. کوه‌های گنو و هماگ در زمستان‌ها معمولاً از برف پوشیده می‌شود که در صورت تجهیز امکانات مناسب، قابلیت لازم حداقل جهت جذب گردشگر داخلی را دارند.

شکل ۶-۵- ارتفاعات گنو و هماگ

مناطق حفاظت شده: مناطق حفاظت شده استان شامل ارتفاعات گنو، کرانه‌های ساحلی، تالاب‌های بین‌المللی و پناهگاه حیات وحش است که همه این مناطق جزء کنوانسیون رامسر و شبکه ذخیره‌گاه زیست‌کره یونسکو به‌شمار می‌رود و تمام قابلیت‌های لازم را برای جذب گردشگر دارند.

چشمه‌های آب گرم: از دیگر جاذبه‌های استان چشمه‌های آب گرم متعددی است که نه تنها گردشگاه‌های زیبا و محل تفریح مردم‌اند؛ بلکه از نظر طبی و رفع انواع امراض پوستی، روماتیسمی، کم‌درد‌های مزمن و درد مفاصل مؤثرند و هر ساله مسافران زیادی از سایر نقاط کشور جهت استفاده از این چشمه‌ها به آنجا سفر می‌کنند. مهم‌ترین این چشمه‌ها عبارت‌اند از: آبگرم گنو، خورگو، سرخا، آسک، چارک، لشتگان، چاه احمد، فاریاب، فتویه، تودرویه، حاجی آباد، ده شیخ، بادون، ملاجی.

فعالیت ✓

– کدام یک از این چشمه‌های آب گرم در شهرستان شما قرار دارد؟

.....

شکل ۷-۵- مجتمع آب درمانی آبگرم گنو

جزایر و نقش آنها در توسعه گردشگری هرمزگان: جزایر استان به‌عنوان کلیدی‌ترین ناحیه استان هستند که عملکردهای بین‌المللی داشته و ابزار ملی در جهت افزایش توان کشور در عرصه رقابت‌های تجاری و گردشگری با کشورهای هم‌جوار به شمار می‌رود. قابلیت‌ها و توانمندی‌های اصلی در جزایر به‌ویژه قشم و کیش حول محورهای گردشگری، تجاری، دریایی، تفریحی، سمینارها، همایش‌ها و کنفرانس‌ها دور می‌زند. جزایر نه تنها اهمیت گردشگری درون استانی دارند؛ بلکه از اهمیت سیاسی، ژئوپولوتیک و جهانی نیز برخوردارند. مهم‌ترین فرصت و نقطه قوت در صنعت گردشگری استان گردشگری تجاری است و منطقه آزاد قشم و کیش به‌عنوان بازارهای عمده جهانگردی در استان محسوب می‌شوند. هم‌اکنون جزیره قشم از نظر گردشگری در کشور در موقعیت ممتازی قرار دارد و مسافران زیادی از سراسر کشورمان در طول سال به‌خصوص پاییز، زمستان و ایام نوروز به قشم سفر می‌کنند و علاوه بر گردش و تفریح، از بازارهای آن دیدن و خرید می‌نمایند.

توانمندی‌های استان

شکل ۸-۵- رونق گردشگری در قشم و کیش

فعالیت ✓

– مهم‌ترین جاذبه گردشگری طبیعی شهرستان محل زندگی شما چیست؟

.....

برای مطالعه

جدول ۱-۵- جاذبه‌های طبیعی در ۱۲ روستای گردشگری استان

نام روستا	جاذبه	نشانی
آینما	قنات کهنوج بالا - صخره‌های طبیعی - پل آینما رودخانه آینما	رودان، بخش مرکزی
لافت	جنگل حرا و آثار تاریخی و بافت قدیمی روستا	قسم روستای لافت
بخوان	رودخانه‌ها چشم‌اندازهای طبیعی و زیبای منطقه آسیاب	حاجی آباد - بخش فارغان، روستای بخوان
ترزج	آبشار ترزج - آسیاب قدیمی	حاجی آباد روستای ترزج
سرخاء	آبگرم - کوهستان باغ‌های مرکبات - رودخانه، نخلستان، چشمه	بندرعباس روستای سرخاء
رویدر	طبیعت زیبای منطقه - چشمه ارتفاعات	بندرخمیر، روستای رویدر
سیخوران	کوه‌های بلند، باغ‌های مرکبات رودخانه‌های دائمی	بندرعباس روستای سیخوران
کوهستک	چشم‌انداز ساحل ماسه‌ای، بناهای تاریخی، پیست اتومبیل رانی بین کوهستک و گهر دو، تپه‌های ماسه‌ای شنی	میناب، روستای کوهستک
لارک	قلعه پرتغالی‌ها در روستا و جزیره، سواحل جوار روستا و جزیره	قسم، روستای لارک
سید سلطان محمد	زیارت امامزاده، سید سلطان محمد قدمگاه امامزاده، مناظر طبیعی	رودان بخش رودخانه
فاریاب	آبگرم، نخلستان، آسیاب آبی، مناظر طبیعی	بستک روستای فاریاب
تدرویه	آبگرم، آسیاب قدیمی، قنات، بوستان، نخلستان، برکه	بستک بخش مرکزی

توانمندی‌های استان

تفرجگاه سی‌خوران

آبشار تزرچ

غروب هرمزگان

پل آب‌نما، رودان

خانه گلستان در بندر گنگ

بادگیرهای لافت

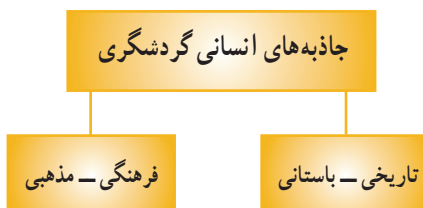
زیستگاه پرندگان جزیره هندورابی و دلفین‌های جزیره هنگام

شکل ۹-۵- برخی از جاذبه‌های گردشگری استان

ب) جاذبه‌های انسانی

جاذبه‌های انسانی به جاذبه‌هایی گفته می‌شود که توسط انسان‌ها ساخته شده‌اند.

جاذبه‌های تاریخی - باستانی : با توجه به شرایط آب و هوایی و ضریب تخریب بالای بناها در این منطقه، تعداد آثار تاریخی باقی‌مانده چشمگیر نیست و در حال حاضر یادگارهای پراکنده، ولی مهمی در استان دیده می‌شود. بیشتر این آثار مربوط به دوره‌های ساسانی، صفویه و قاجار است که توسط سازمان میراث فرهنگی به ثبت رسیده‌اند.

قلعه : در استان به دو نمونه قلعه می‌توان اشاره کرد : قلعه‌هایی که به وسیله حکومتگران محلی ساخته شده و قلعه‌های نظامی که در زمان تسلط پرتغالی‌ها بر تنگه هرمز ایجاد شده است. آیا می‌توانید چند مورد از این قلعه‌ها را نام ببرید؟

شکل ۱۰-۵- قلعه پرتغالی‌ها در جزیره قسم و فین

توانمندی‌های استان

پل لاتیدان: این پل در زبان محلی به پل شاه عباسی معروف است که ۲۰۰ دهانه و ۱۵۰۰ متر طول دارد و طولانی‌ترین پل قدیمی در ایران به‌شمار می‌رفته است. در حال حاضر ۳۳ دهانه آن مشخص است و در ۵۰ کیلومتری غرب بندرعباس بر روی رود گل قرار دارد.

شکل ۱۱-۵- پل لاتیدان، ۵۰ کیلومتری غرب بندرعباس

حمام‌های قدیمی: حمام گله داری، حمام بزرگ (حمام گپ)، حمام فین و حمام خان بستک (داشتن سیستم حرکت آب در دیواره‌های این حمام از نکات بارز آن است). از قدیمی‌ترین حمام‌های استان به‌شمار می‌روند.

شکل ۱۲-۵- نمای بیرونی و درونی حمام گله‌داری، بندرعباس

معابد: یکی از آثار تاریخی و در عین حال جالب توجه استان وجود معابد یا پرستشگاه است؛ مانند غار خربس و معبد هندوها. معبد هندوها نمونه منحصر به فردی از سبک معماری هندی در ایران که در سال ۱۳۱۰ هجری قمری به وسیله تجار هندی ساخته شده است.

شکل ۱۳-۵- نمای بیرونی و درونی معبد هندوها، بندرعباس

شهر باستانی حریره کیش: پستی و بلندی‌ها و خرابه‌های شهر قدیمی حریره حدود ۱۲۰ هکتار وسعت دارد که شامل خانه اعیان، بخش کارگاهی و صنعتی و حمام است. که هشت صد سال قدمت دارد و روزگاری شهری بزرگ و آباد در منطقه بوده است.

شکل ۱۴-۵- شهر باستانی حریره کیش

توانمندی‌های استان

قنات‌های زیرزمینی کاریز: قنات کیش بیش از ۲۵۰۰ سال قدمت دارد و آب شیرین قابل شرب ساکنان جزیره را تأمین می‌کرده است، ولی اکنون به یک شهر زیرزمینی شگفت‌انگیز تبدیل شده که بیش از ۱۰۰۰۰ متر مربع وسعت دارد.

شکل ۱۵-۵- مظهر قنات‌های زیرزمینی کاریز، کیش

چاه‌های تلا: در بندر لافت به تعداد روزهای سال کیسه حدود ۳۶۶ حلقه چاه برای جمع‌آوری آب باران حفر شده است؛ به طوری که روزانه آب یک حلقه چاه مورد استفاده عموم قرار می‌گرفت، این چاه‌ها به دلیل اهمیت حیاتی‌شان به چاه‌های تلا معروف و یکی از جاذبه‌های گردشگری جزیره قشم می‌باشند که مربوط به دوره‌های تاریخی پس از اسلام‌اند.

شکل ۱۶-۵- چاه‌های تلا در بندر لافت

از دیگر آثار تاریخی استان می‌توان به آب‌انبارهای متعدد، کاروان‌سراها، بادگیرهای زیبای لافت قشم، آسیاب‌های آبی، تپه‌های باستانی، عمارت‌ها و ... اشاره کرد.

جاذبه‌های فرهنگی و مذهبی استان شامل :

فرهنگی – مذهبی

مساجد : در استان هرمزگان مساجد متعددی بنا شده که قدمت دیرینه دارند و از نظر زیبایی معماری بی نظیرند، بیشترین مساجد در بندر لنگه و قدیمی‌ترین مسجد در روستای کوشه در جزیره قشم هستند که مربوط به سده‌های اولیه دوره اسلامی می‌باشند.

شکل ۱۷-۵- مسجد جامع بستک و مسجد ملک ابن عباس در بندر لنگه

زیارتگاه‌ها : در استان هرمزگان زیارتگاه‌های متعددی به سبب پاسداشت امامزادگان بنا شده است؛ مانند : امامزاده شاه محمد تقی (ع)، امامزاده سید مظفر(ع)، امامزاده سید کامل(ع) و سید سلطان محمد(ع) و ...

شکل ۱۸-۵- امامزاده سید مظفر(ع) در بندرعباس — سیدسلطان محمد(ع) در زیارتعلی رودخانه

توانمندی‌های استان

موزه: از جمله مکان‌هایی که بازدید کننده فراوانی دارد موزه‌ها هستند که موزه مردم‌شناسی خلیج فارس بندرعباس، موزه جناح بستک، موزه حمام خان بستک، موزه حمام گله داری، موزه حیات وحش و موزه آب از جمله موزه‌های استان اند.

شکل ۱۹-۵- موزه مردم‌شناسی خلیج فارس - موزه جناح

فعالیت

۱- به نظر شما گردشگری در استان هرمزگان چه تأثیرات مثبت و پیامدهای منفی می‌تواند به همراه داشته باشد؟ نتایج آن را در جدول زیر بنویسید.

پیامدهای منفی	تأثیرات مثبت

۲- شما برای پیشرفت صنعت گردشگری استان چه پیشنهاد و راهکاری ارائه می‌دهید؟

.....

۳- با کمک دبیر خود انواع گردشگری را در تصاویر زیر مشخص کنید :

بازدید علمی

در صورت امکان با راهنمایی دبیر خود یکی از جاذبه‌های مکانی طبیعی، تاریخی یا فرهنگی استان را انتخاب کنید و با نظارت دبیر و به اتفاق سایر همکلاسی‌هایتان از آن مکان بازدید به عمل آورید و گزارشی را تهیه کنید و به گروه جغرافیای شهرستان و استان ارسال کنید.

اهداف بخش گردشگری در استان هرمزگان

- ❖ توسعه صنعت گردشگری در جهت شناساندن فرهنگ و آداب بومی محلی
- ❖ احیا و توسعه قطب‌ها و مناطق نمونه گردشگری
- ❖ جلب مشارکت مردم و سرمایه خارجی در زمینه احداث دهکده‌های توریستی و مجتمع‌های آب درمانی و تأسیسات گردشگری
- ❖ گسترش ارتباطات و فعالیت‌های اطلاع رسانی به منظور شناساندن و معرفی بهتر جاذبه‌های توریستی استان
- ❖ تشویق سرمایه‌گذاران بخش خصوصی جهت توسعه کمی و کیفی بخش گردشگری
- ❖ افزایش رضایتمندی با ارتقای سطح و کیفیت خدمات گردشگری

برای مطالعه

جدول ۲-۵- مهم‌ترین جاذبه‌های گردشگری استان هرمزگان

شهرستان	جاذبه گردشگری
ابوموسی	سواحل زیبای مرجانی، ساختمان بانک ملی، کوه حلوا
بندرعباس	مجموعه آب انبارهای موزه، مسجد گله‌داری، مسجد جامع دلگشا، معبد هندوها، پل لاتیدان، کاروان‌سرای خونسرخ، کاروان‌سرای گچین، برکه طولی، برکه گرد، آسیاب آبی گنو، گنبدسرخ، حمام بزرگ، بادگیر منبر گپ، قلعه فین، خانه احمدی، خانه گله‌داری، حمام فین، مجموعه آسیاب‌های بهرغ، عمارت کلاه فرنگی، حمام گله‌داری، امامزاده شاه محمد تقی (ع)، امامزاده سید مظفر (ع)، امامزاده سید کامل (ع)؛ مسجد جامع اهل سنت، زیارتگاه حضرت خضر نبی (ع)، مجموعه برکه‌های باران، موزه مردم‌شناسی خلیج فارس، گنجینه آب، موزه حیات وحش، آسیاب‌های مارم.
بندر خمیر	کاروان‌سرای کهورستان، کاروان‌سرای کیشی دری، کاروان‌سرای برکه سلطان، کاروان‌سرای برکه سفید، آب انبار عبدالله مداوی، برج قلعه خمیر، دیوار سدار، چشمه آب گرم لشتان، چشمه چاه احمد، جنگل حرا، کوه گوری.
بندر لنگه	مسجد افغان، مسجد ملک ابن عباس، مسجد آقا، خانه فکری؛ برج ودیوار سنگی، بندر کنگ، خانه گلبنان، قلعه مغویه، قلعه تاریخی پرتغالی‌ها، خانه بستکی، برکه دریا دولت، پنج برکه، مجموعه بافت قدیم کنگ، مجموعه برکه بشاری، مسجد و مدرسه محمدیه دژگان، مسجد خداداد، قلعه لشتان، بنگله، خانه فاروق، ساحل مهتابی، شهر باستانی حریره، شهر زیرزمینی کاریز.
بشاگرد	قلعه الله وردی خان گوهران، پارک جنگلی گوهران، آبشار آویشن گوهران، مکان تفریحی باهتک، آبشار بابک، جنگل صحرا، سد بهم بارک، سد جگین، زیارت سید ابراهیم، زیارت بی بی بیشناز، امامزاده سید نجمه الدین کلاهو، زیارت بوری کوریجی.
بستک	حمام خانی بستک، کاروان‌سرای بستک، بازار بستک، آرامگاه شیخ احمد شیخ راشد مدنی، قلعه خان بستک، برج گری کوه، مسجد بن نادار، مسجد جامع بستک، مدرسه مصطفویه، آرامگاه عبدالرحمن شیخ، آرامگاه سید مظفر، کاروان‌سرای ابوالفتح خان، قنات‌های دهنگ، خانه کاظم، مقبره تاج الدین منصور، مقبره شیخ حسن عالی، مقبره شیخ عبدالقادر مدنی، آرامگاه زاهد محمد، قلعه ایلود، قلعه کوه‌هیج.

پارسیان	کلات سرخ، مقبره پرگوده، پیرزیارت، قلعه بده، تونل کری کنار، غار کلات عالی گنا، ساحل زیبای بندرستانو، ساحل تیرم، چشمه تنگه بردول، چشمه تنگه سریدون، چشمه شمس، چشمه آب دبه، چشمه فاریاب، چشمه بنو سرکوه، آبشار چله، طبیعت تمبو، آسیاب آبی فاریاب، آسیاب فومستان.
حاجی آباد	قلعه حاجی آباد، آرامگاه سیدحمدی، آسیاب آبی فارغان، آسیاب کله گوش فارغان، مجموعه آسیاب‌های آبشارترج، محوطه تاریخی طارم، برج فارغان، آسیاب منظرخان فارغان، کاروان سرای گهکم، امامزاده سید محمد، آستانه امامزاده امیر نظام الدین، آبشار ترج، طبیعت زیبای بخوان، چشمه آب گرم حاجی آباد، آب گرم ده شیخ، چشمه آب گرم معدونیه، چاهو، قارقارو، استکی، قلاتونیه، کوه سیرو، نخلستان‌ها و غارهای هزار پری در روستای شهدادی، غار سرباغ در کوه ملوس، باغات و قنات گهکم
جاسک	غار سادرمند، برج سیاه و سفید، گورستان جگین، اتاق‌های ساسانی، تلگرافخانه، امامزاده امیر دیوان، رودخانه جگین، خلیج‌های غربی و شرقی صخره‌های شنی، چشمه آبگرم پوراف، آب گرم سدیح، جنگل حرا.
سیریک	خور آذینی، قلعه شاداب کنارجو، شهر سوخته میشی، ساحل دریای کوهستک، معبد عشاق گروک، قدمگاه امامزاده شاه نعمت الله ولی، سد کنارجو، بازار میشی و باغات و مناظر زیبای طبیعی
رودان	قلعه کمیز، تم مارو(تپه خیرآباد)، سنگ نوشته‌های بادافشان، قلعه دختران، زیارتگاه امامزاده سید سلطان محمد، کوه زندان، امامزاده شاه قطب الدین حیدر، بل آبنا، قلعه بیژن، قلعه مهران شمیلو، تم سیدی، قلعه برنطین، قلعه جغین، رودخانه، قبرستان گیرها، تپه خوردگان، تپه پالور، جلگه موری، قدمگاه حضرت ابوالفضل، حضرت امیر، باغ و کاخ شاه نازدشت، قنات کهنوج بالا، امامزاده سید جلال الدین، امامزاده سید امیر بن سلیمان.
قشم	قلعه هرمز، چاه‌های تلا لاف، مقبره شیخ زین العباد، دست کند خریز یاخریس، محوطه باستانی کولغان مقبره بی بی مریم تم سنتی، مقبره سیدان، مسجدجامع قشم، قلعه برتغالی‌های قشم، هرمز، مقبره و مسجد شیخ برخ، سدگوران، خانج جری کولاک و محوطه اطراف آن، قلعه لاف، مجموعه برکه‌های درگهان، مجموعه برکه‌های گیاهدان، قلعه لارک، خانه زعفرانیه، چهارطاقی‌های مکتب خانه هرمز، پاسگاه قدیم هرمز، غار نمکد ان، جنگل حرا، دره ستاره‌ها، جزایر ناز، زیارتگاه شاه شهید
میناب	تپه کوره خانه واحدی، قلعه میناب، قلعه کردر، قلعه گوربند، قلعه هزاره میناب، پنج شنبه بازار، سد استقلال، باغات انبه، آستانه حضرت ابوالفضل (ع)، خانه ایمانی

درس ۱۳ قابلیت‌ها و توانمندی‌های اقتصادی استان

استان هرمزگان با قرارگیری بر پیشانی تنگه هرمز و هم‌جواری با مراکز مهم و پر رونق بازرگانی در کرانه جنوبی خلیج فارس جایگاه جغرافیایی مهم و منحصر به فردی به خود اختصاص داده است؛ به گونه‌ای که عمده عملکردهای اقتصادی استان ساحلی متأثر از دریاست و برخورداری از ذخایر و معادن زیرزمینی و آب و هوای معتدل در فصل کوتاه زمستان به این قابلیت‌ها و توان‌های اقتصادی افزوده است.

توانمندی کشاورزی

بخش کشاورزی استان هرمزگان مشتمل بر زیر بخش‌های زراعت و باغداری، دام و طیور و شیلات و آبزیان است که نقش بسیار ارزنده‌ای در حوزه اقتصادی این منطقه ایفا می‌کند.

بخش کشاورزی استان ۷/۷۸ درصد از محصول ناخالص داخلی استان و نزدیک به ۱۵/۶ درصد از سهم شاغلان را به خود اختصاص داده است. شرایط جغرافیایی و آب و هوایی خاص استان، بستر مناسبی را برای پرورش گیاهان زراعی و باغی و تولید آبزیان ایجاد کرده است.

تفاوت زمانی تولید محصولات نسبت به سایر استان‌ها، به تولیدات گیاهی استان اهمیت خاصی بخشیده و همین موضوع سبب نقش ویژه زراعت و باغبانی استان در تنظیم بازار محصولات گیاهی و قیمت این محصولات شده است.

برخی فراورده‌های باغی استان از قبیل: لیموترش رتبه دوم و انبه مقام اول را در کشور به خود اختصاص داده‌اند و دارا بودن بهترین رقم نارنگی، از لحاظ کیفیت و تولید خارج از فصل سبزیجات و صیفی‌جات استان نیز از دیگر مزیت‌های کشاورزی استان نسبت به سایر نقاط کشور است.

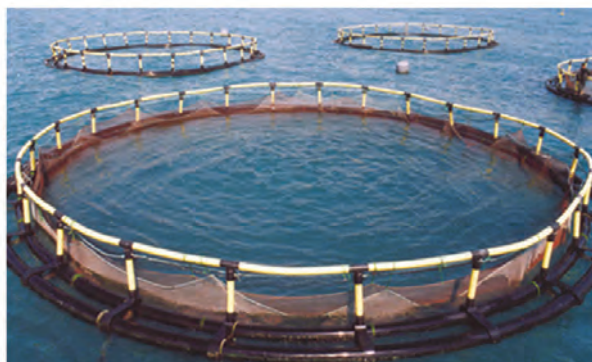

شکل ۲۰-۵- نمونه محصولات کشاورزی استان

صنایع شیلات

صید و صیادی در آب‌های خلیج فارس سابقه طولانی دارد؛ اما پرورش آبزیان (انواع ماهی و میگو) بیش از یک دهه قدمت ندارد. به دلیل برخورداری از توانمندی‌های عظیم پرورش میگو و صید آبزیان و ماهی، توسعه صنایع فراوری تولیدات دریایی (انجماد، بسته‌بندی، تبدیل و تولید انواع غذاهای دریایی و ...) می‌تواند زمینه‌ساز تحول و دگرگونی شگرفی در اقتصاد کشور باشد.

شکل ۲۱-۵- نمونه‌هایی از تولیدات دریایی - پرورش ماهی در قفس

صنایع

به‌طور کلی صنایع استان را در دو بخش می‌توان مطالعه کرد:

الف) صنایع و هنرهای دستی: صنایع دستی این استان شامل لنج‌سازی، گلابتون‌دوزی، خوس‌دوزی، حصیر بافی، گرگورسازی، سفال‌گری، سبد بافی و ... می‌باشد. برجسته‌ترین صنعت دستی استان را می‌توان لنج‌سازی به‌لحاظ قدمت زیاد و گلابتون‌دوزی و خوس‌دوزی به‌لحاظ منحصر به‌فرد بودن در کشور نام برد.

شکل ۲۲-۵- نمونه‌هایی از صنایع و هنرهای دستی استان

ب) صنایع کارخانه‌ای (ماشینی): توسعه صنعتی استان پدیده‌ای نوپاست. استان هرمزگان به لحاظ موقعیت جغرافیایی و شرایط اقلیمی و ساختار زمین‌شناسی، توانمندی‌های بالقوه‌ای در بخش صنعتی داراست. از عمده صنایع فعال و با ارزش افزوده بالا صنایع مرتبط با دریا، صنایع شیلاتی (کارخانه‌های کنسرو ماهی، پودر ماهی و...)، کشتی‌سازی و تولید قایق فایبر گلاس، صنایع تبدیلی در مناطق مستعد کشاورزی و همچنین صنایع کانی غیر فلزی را می‌توان نام برد. مناطق آزاد تجاری و صنعتی کیش و قشم و همچنین سه منطقه ویژه اقتصادی صنایع معدنی فلزی خلیج فارس، کشتی‌سازی و بندر شهید رجایی جذابیت‌های لازم برای سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی را فراهم کرده است.

شکل ۲۳-۵- کارخانه کنسرو ماهی - کشتی‌سازی

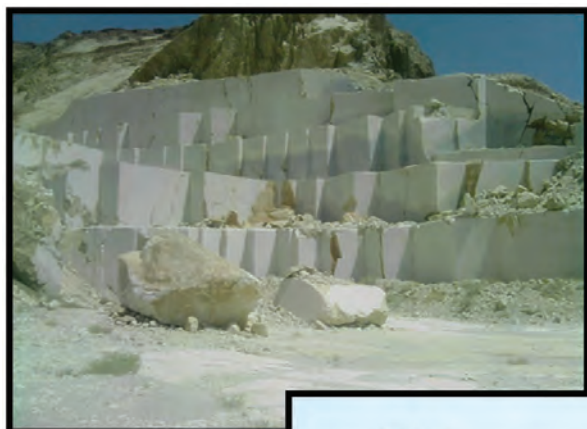
جدول ۳-۵- مهم‌ترین واحدهای فعال صنعتی استان تا پایان سال ۱۳۸۷

ردیف	نام طرح	نوع تولید	اشتغال (نفر)	ردیف	نام طرح	نوع تولید	اشتغال (نفر)
۱	منطقه ویژه صنایع فلزی و معدنی خلیج فارس	سیستم انتقال و تغذیه مواد خام معدنی	۱۰۶	۷	صنایع فراساحل	سکوی شناور انواع جرثقیل	۶۷۸
۲	آلومینیوم المهدی	شمس آلومینیوم	۷۳۸	۸	فرآورده‌های شیلاتی بندرعباس	عمل‌آوری و بسته‌بندی آبزیان	۹۰
۳	مجتمع کشتی‌سازی خلیج فارس و صنایع فراساحل	تعمیر و نگهداری شناورهای دریایی	۲۲۸۰	۹	شرکت تولید روی بندرعباس	شمس روی	۲۴۰
۴	سیمان هرمزگان	انواع سیمان	۵۲۵	۱۰	هرمزسرامیک	کاشی دیواری	۱۳۰
۵	نفت پاسارگاد	تولید انواع قیر و بسته‌بندی قیر	۱۰۵	۱۱	مجتمع فولاد جنوب	شمس فولادی	۳۰۰
۶	صنایع شهید درویشی	تعمیر و نگهداری شناورهای دریایی	۶۰۰	۱۲	شرکت پالایش نفت	انواع نفت و بنزین	۱۲۰۱

معادن

معادن استان مشتمل بر معادن کانی‌های فلزی، غیر فلزی، ذخایر و معادن نفت و گاز است.

۱- کانی‌های فلزی و غیر فلزی: استان هرمزگان به دلیل موقعیت زمین‌شناسی خاص، توانمندی‌های معدنی متفاوتی دارد. در حالی که در قسمت‌های غربی و شمال غربی استان به دلیل وجود سازندهای زمین‌شناسی گچساران و میشان، استقرار بالغ بر ۸۰ گنبد نمکی، معادن سنگ گچ، سنگ آهک، نمک، خاک سرخ، سنگ آهن و... دیده می‌شود. در قسمت‌های جنوب شرقی و شرق استان می‌توان معادن کرومیت، منگنز و سنگ‌های تزئینی (سنگ چینی) را مشاهده کرد. در ناحیه جنوب شرقی استان، معادن مس، تالک، اسمکتیت، کانی‌های خانواده گرونا شناسایی شده است که هنوز فعالیت‌های اکتشافی بر روی برخی از آنها در حال اجراست.

سنگ چینی
قدمگاه - حاجی آباد

کارخانه خاک سرخ
جزیره هرمز

کارخانه سنگ گچ خمیر

شکل ۲۴-۵- نمونه‌هایی از معادن غیر فلزی در استان

۲- معادن نفت و گاز در استان : میدان گاز و نفت مورد بهره‌برداری در استان عبارت اند از :

۱- میدان گازی سرخون : این میدان در ۲۰ کیلومتری شمال شرقی بندرعباس واقع شده و گاز تولیدی چاه‌های منطقه جهت

فراورش به پالایشگاه گاز سرخون ارسال می‌گردد تا برای مصارف شهری، صنعتی و نیروگاه‌های گاز آماده گردد.

۲- میدان گازی گورزین : میدان گورزین در جزیره قشم قرار دارد که در حال حاضر از پنج حلقه آن تولید صورت

می‌گیرد. گاز حاصل ابتدا به مجتمع فراورش گورزین ارسال، سپس به بندرعباس منتقل می‌شود.

۳- میدان نفتی هنگام: این منطقه با ذخیره نفتی بسیار بالا از شهریور ۱۳۸۹ با تولید روزانه ده هزار بشکه رسماً فعالیت خود را آغاز کرده است. در حال حاضر، نفت تولیدی از این میدان در جزیره لاوان تخلیه می‌شود و از طریق خط لوله به پالایشگاه نفت بندرعباس منتقل می‌شود. از خصوصیات منحصر به فرد این میدان نفتی، می‌توان به رنگ سبز نفت تولیدی اشاره کرد که با رنگ نفت خام در جهان تفاوت دارد.

(الف)

(ب)

شکل ۲۵-۵- الف) پالایشگاه نفت - ب) میدان نفتی هنگام

در سال‌های آینده تعدادی از میدان‌های نفتی دیگر در نزدیکی هرمز از جمله چهار میدان نفتی هرمز، میدان‌های نفتی توسن و تفتان به همراه میدان‌های گازی این مناطق با اتکا به تأسیسات و زیر ساخت‌های موجود در جزیره قشم توسعه خواهند یافت. همه این فعالیت‌ها به علاوه کشف میدان جدید گازی سفید در ۱۴۰ کیلومتری شمال غربی بندرلنگه و میدان نفتی آلفا در نزدیکی جزیره لاوان، هرمزگان را به قطب نفت و گاز کشور تبدیل خواهد کرد.

برای مطالعه

جدول ۴-۵- معادن استان

مقدار ذخیره قطعی (هزار تن)	مکان جغرافیایی	تعداد معادن فعال	نوع معدن	مصادر مصرف
۱۴۷/۲	خمیر - بستک - بندر لنگه	۲۴	سنگ گچ	مصارف صنعتی و مصالح ساختمانی
۱/۶۲۴/۸۴	بندر لنگه - بندر عباس - خمیر	۲۵	سنگ ساختمانی (لاشه)	مصالح ساختمانی
۱۹۱۶۸	جزایر لارک و فارو - تنگ زاغ و بخش هایی از حاجی آباد	۶	سنگ آهن	صنعت فولاد
۳۹۰۸۳۸	خمیر - بندر عباس - گاو بندی	۴	سنگ آهک	مصالح ساختمانی - سیمان - کود شیمیایی - کمک ذوب
۳۵۳۸	بندر عباس - بستک	۲	سنگ نمک	مصارف صنعتی
۳۷۹۷۰	خمیر - بستک	۲	شیل و مارن	صنعت سیمان سازی
			گل سرشویی	صنعت حفاری - بیرنگ کننده ها - جذب کننده ها و تصفیه
	بوستانو - خمیر - قشم		گوگرد	مصارف صنعتی
۲۲۶/۲۸۶	حاجی آباد - رودان	۵	کرومیت	
۷۳۰	رودان (در کوه شاه احمدی و بشاگرد شناسایی شده است)	۱	منگنز و کرومیت	
۵۴۰۶	حاجی آباد (باغات - کوه شاه احمدی)	۴	سنگ تزئینی (سنگ چینی)	
۵۶۲۵۰	حاجی آباد	۱	سیلیس	

تجارت

استان هرمزگان از جمله هفت استان ساحلی کشور است. این استان ۷۰ بندر کوچک و بزرگ دارد که بندر شهید رجایی

توانمندی‌های استان

به‌عنوان بزرگ‌ترین بندرتجاری کشور و یکی از دروازه‌های طلایی و اصلی ورود و خروج کالا و بازرگانی کشور در حوزه خلیج فارس و دریای عمان از نظر حجم مبادلات بازرگانی مطرح است و به‌عنوان پشتوانه ملی کشور در اقتصاد و ایجاد اشتغال‌زایی مستقیم و غیرمستقیم نقش بسزایی دارد؛ به‌طوری‌که بیش از ۵۰ درصد صادرات و واردات و ۸۰ درصد عملیات کانتینری کشور از طریق بندرهای هرمزگان به‌ویژه بندر شهید رجایی انجام می‌شود. روزانه حدود شش هزار کامیون و تریلی برای جابه‌جایی کالا از اقصی نقاط کشور وارد بندر شهید رجایی در بندرعباس می‌شود و همچنین بخش اعظم صادرات مواد معدنی و فراورده‌های نفتی نیز از طریق بندر هرمزگان انجام می‌شود.

شکل ۲۶-۵- نمونه‌ای از عملیات کانتینری

فصل ششم

شکوفایی استان هرمزگان

پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

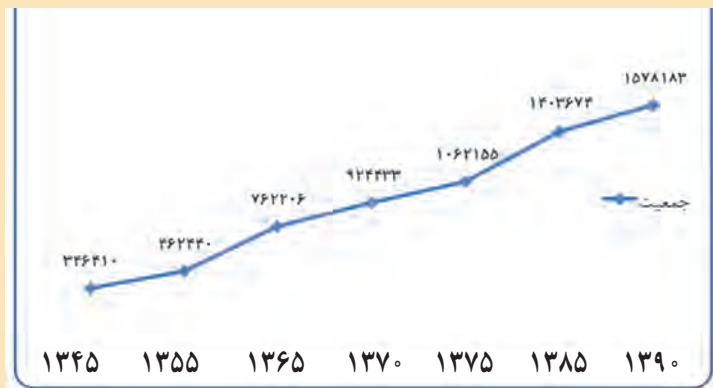
درس ۱۴ دستاوردهای انقلاب شکوهمند اسلامی

پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی در بهمن ماه ۱۳۵۷ و به دنبال آن استقرار نظام جمهوری اسلامی، تغییر و تحول بنیادین در عرصه‌های گوناگون اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در کشور ایجاد کرده است. اکثر زیرساخت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در استان هرمزگان از نسل انقلاب و میراث انقلاب اسلامی است. ایجاد تأسیسات و زیرساخت‌های توسعه و سایر اقدامات مهم، طی سه دهه‌ای که از حیات انقلاب اسلامی می‌گذرد، تأثیر بسیار شگرفی بر چهره اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان ما گذاشته است. از ظرفی با تأمین و تربیت نیروی انسانی ماهر و متخصص، شرایط مساعدی جهت تحقق اهداف اصیل انقلاب و رفاه، عمران و آبادی منطقه هرمزگان به ارمغان آورده و با توجه به توانمندی‌های تجاری، دریایی، کشاورزی و شیلاتی که در این استان وجود دارد، هم‌اکنون استان هرمزگان از لحاظ کمی و کیفی در اکثر شاخص‌ها به میانگین ملی نزدیک شده و قابل قیاس با دهه‌های قبل از انقلاب نیست. اکنون با بخشی از این دستاوردهای انقلاب شکوهمند اسلامی آشنا می‌شویم.

الف) دستاوردهای اقتصادی

جمعیت: جمعیت استان هرمزگان از حدود ۳۴ هزار نفر در سال ۱۳۴۵ به بیش از ۱/۵ میلیون نفر در سال ۱۳۹۰ رسیده، یعنی بیش از سه برابر افزایش یافته است.

برای مطالعه

شکل ۱-۶- تغییرات جمعیت استان در سرشماری‌های ۱۳۴۵ لغایت ۱۳۹۰

بنگاه‌های کوچک اقتصادی و زود بازده: یکی از اقدامات اساسی و طرح‌های بی‌سابقه در سال‌های اخیر در استان،

بنگاه‌های کوچک اقتصادی زود بازده است که هدف از ایجاد آن تقویت کارآفرینی، افزایش فرصت‌های شغلی و توزیع عادلانه منابع مالی بین اقشار مختلف جامعه و به‌ویژه ساکنان مناطق محروم است که در اواخر سال ۱۳۸۴ خیلی زود جایگاه ویژه‌ای در بحث اشتغال‌زایی پیدا کرد و یکی از عوامل مهم رشد سرمایه‌گذاری در بخش‌های تعاونی و خصوصی در استان گردید.

بورس: فعالیت بورس منطقه‌ای هرمزگان با هدف توسعه سرمایه‌گذاری و مشارکت اقتصادی از اواخر سال ۱۳۸۴ آغاز شده

شکل ۲-۶- صنعت گلین چرم در روستای کنارو

و برای دستیابی به جایگاه واقعی خود مسیر نسبتاً طولانی پیش رو دارد. اما در همین مدت کوتاه توانسته است به موفقیت‌های قابل توجهی دست پیدا کند. هم اکنون بورس در بندرعباس و کیش که ارزش سهام مبادله شده در بورس بندرعباس و کیش در سال ۱۳۹۰ به ترتیب ۱۲۲۳ و ۲۶۷۶۰ بوده است.

شکل ۳-۶- بورس در هرمزگان

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

گمرک: استان هرمزگان به واسطه نوار ساحلی طولانی و امکانات و قابلیت‌های بالقوه، از قدیم‌الایام از موقعیت ویژه‌ای برای ورود و خروج کالا برخوردار بوده است. با وجود این، ارزش واردات از گمرک‌های استان در سال ۱۳۵۵ فقط ۷۱ میلیارد ریال و ارزش صادرات غیر نفتی نیز ۳/۳ میلیارد بوده است؛ اما هم‌اکنون پس از گذشت چهار دهه از حاکمیت نظام جمهوری اسلامی با عنایت به توسعه و گسترش زیربنای اساسی استان و سرمایه‌گذاری‌های هنگفت در زمینه ساخت اسکله‌های بزرگ، تحول عظیمی در امر صادرات و واردات و تخلیه و بارگیری کالاهای نفتی و غیرنفتی صورت گرفته است. صادرات عمده گمرک استان هرمزگان به کشورهای امارات، چین، هند، ترکیه و سری‌لانکا است. کالاهای صادراتی شامل مواد پتروشیمی، نفت، قیر، سنگ آهن، پلی‌اتیلن و عمده اقلام ترانزیتی در گمرکات استان شامل: لوازم و قطعات خودرو، پوشاک، کفش، چای، مبلمان و لوازم خانگی است.

شکل ۴-۶- صادرات کالا

ب) دستاوردهای اجتماعی، فرهنگی

آموزش و پرورش: یکی از ابعاد توسعه همه جانبه استان، علاوه بر گسترش سوادآموزی توسعه مراکز آموزشی در مقاطع گوناگون تحصیلی است که با حمایت دولت و تلاش مسئولین و مشارکت‌های مردمی و افراد خیر از ۷۰۱ مدرسه در سال ۱۳۵۵ به بیش از ۳۸۳۴ مدرسه در سال ۱۳۹۰ رسیده است و میزان باسوادی از ۳۲/۸ سال ۱۳۵۵ به ۸۲/۴ در سال ۱۳۸۵ افزایش یافته که بیانگر تحول قابل ملاحظه‌ای در سوادآموزی است.

شکل ۵-۶

آموزش فنی حرفه‌ای : هم اکنون یازده مرکز ثابت و ۱۹۹ مرکز آزاد فنی حرفه‌ای در استان به تربیت نیروی انسانی مورد نیاز بازار کار در بخش‌های مختلف اقتصادی مشغول‌اند. به نظر شما آموزش فنی حرفه‌ای با آموزش چه مهارت‌هایی می‌تواند در ایجاد اشتغال در استان نقش داشته باشد؟

آموزش عالی : تمامی دانشگاه‌های موجود در استان میراث عظیم انقلاب و موفقیت و تلاش مسئولان استان در زمینه گسترش و تربیت نیروی انسانی متخصص محسوب می‌شوند. در حال حاضر، اکثر شهرستان‌های استان دانشگاه دارند که خود گویاترین تصویر برای تحول علمی طی سالیان اخیر در استان است. در بندرعباس دانشگاه‌های هرمزگان، پیام نور، علوم پزشکی، علوم و فنون دریایی، آزاد اسلامی، دانشکده کشتی‌سازی و صنایع دریایی، دانشکده پرستاری، مراکز علمی کاربردی، تربیت معلم، آموزشکده‌های فنی حرفه‌ای و... در حال فعالیت‌اند.

شکل ۶-۶- دانشگاه هرمزگان، دانشگاه آزاد اسلامی بندرعباس

فرهنگ : با توجه به اهمیت قابل توجهی که فرهنگ و هنر در تعالی زندگی انسانی دارد، استان ما در گذشته یکی از استان‌های محروم و فاقد هر نوع امکانات فرهنگی بوده است؛ اما طی سال‌های انقلاب شاهد توسعه چشمگیر صنعت چاپ و نشر، انتشار گسترده مطبوعات، کتابخانه‌ها، مجتمع‌های فرهنگی و هنری، توسعه گسترده شبکه‌های صدا و سیما، تولید وسیع برنامه‌ها و شبکه‌های داخلی و خارجی به خصوص در مراکز استانی هستیم. از هفت کتابخانه در سال ۱۳۵۵ هم اکنون بیش از ۴۲ کتابخانه در استان در حال فعالیت‌اند.

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

شکل ۷-۶- مجتمع فرهنگی سنایی کیش - کتابخانه جناح بستک

آیا روزنامه‌های محلی استان را می‌شناسید؟

تربیت بدنی: ورزش و تربیت بدنی استان را می‌توان از جمله بخش‌هایی دانست که در طول دوران پرافتخار انقلاب شاهد تحولات بزرگی بوده است. توسعه و گسترش مکان‌های ورزشی، تفریحی در سطح محلات شهری و ساخت سالن‌های چند منظوره ورزشی در سطح شهرستان‌ها به خصوص مناطق روستایی و نقاط پرجمعیت شهری سبب شده است تا دوران پراز موفقیت و افتخارات بزرگ را سپری کند. هم‌اکنون این استان بیش از ۲۲۱ مکان ورزشی، ۹۱ سالن سرپوشیده، ۱۰ سالن ورزش روستایی و ۱۱ استادیوم دارد و در سال ۱۳۹۰، ۵۵ ورزشکار از استان ما به تیم ملی دعوت شده‌اند.

شکل ۸-۶- مجموعه ورزشی خلیج فارس بندرعباس

میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری: تعداد آثار ثبت شده در استان ۲۷۱ اثر است. طی دو سفر هیئت دولت به استان، دوازده منطقه از مناطق استان به عنوان مناطق نمونه گردشگری انتخاب شدند و همچنین راه اندازی نخستین سامانه اطلاع رسانی چهارزبانه و کشتی گردشگری می تواند در توسعه گردشگری استان مؤثر باشد.

شکل ۹-۶- گردشگری در هرمزگان

بهداشت و درمان: یکی از شاخص های اساسی توسعه انسانی و اجتماعی هر جامعه ای وضعیت کمی و کیفی ارائه خدمات بهداشتی و درمانی و سطح دسترسی افراد جامعه در نقاط شهری و روستایی به این خدمات است. در طول سال های پس از انقلاب، توجه ویژه ای به برنامه های بهداشتی به ویژه در مناطق محروم و دور افتاده استان شد و گام های بلند و مهمی در عرصه آموزش و مراقبت های بهداشتی، نظافت و تغذیه، بهبود وضعیت آب آشامیدنی و تأسیسات بهداشتی و ساخت خانه بهداشت، درمانگاه و بیمارستان برداشته شد. هم اکنون از دو بیمارستان در سال ۱۳۵۵ به ۲۲ بیمارستان افزایش یافته است.

شکل ۱۰-۶- مرکز دیالیز بندرعباس

– وضعیت بهداشت و درمان را در گذشته و حال در شهر و روستای محل زندگی خود بررسی کنید و جهت استفاده دیگران نتیجه را در تابلو مدرسه نصب نمایید.

.....

عمران روستایی و شهری : قبل از انقلاب استان ما از لحاظ عمران روستایی و شهری در محرومیت به سر می برد؛ به طوری که تقریباً تمامی روستاهای استان به جز تعداد محدودی بدون آب لوله کشی، برق و راه بودند. برق رسانی به روستاهای محروم و ایجاد تأسیسات زیربنایی از قبیل شبکه راه های روستایی، مخابرات و... از اقدامات دولت پس از انقلاب است. در واقع در این سال ها حدود ۱۶۲۶ روستا برق رسانی، ۱۴۹۱ روستا دارای تلفن و ۹۰ درصد از روستاها آبرسانی و ۹۲ درصد از کل روستاهای استان از راه ارتباطی برخوردار شده اند و در حال حاضر جمعیت تحت پوشش آب بهداشتی به ۹۹/۸ درصد رسیده است.

شکل ۱۱-۶- نمونه هایی از فعالیت های عمرانی در هرمزگان

پ) دستاوردهای تولیدی

کشاورزی : در زمینه تولیدات محصولات کشاورزی در استان، بعد از انقلاب تحولی بزرگ صورت گرفته است، به طوری که سطح زیر کشت محصولات کشاورزی از ۵۰ هزار هکتار در قبل از انقلاب به ۳۱۱/۶ هزار هکتار رسیده است. طرح‌ها و اقدامات گسترده‌ای نیز در زمینه فعالیت‌های زراعی و باغی انجام شده است که عبارت‌اند از: ایجاد صنایع تبدیلی و تکمیلی، احداث سایت‌های گلخانه‌ای، سیستم‌های آبیاری تحت فشار، احداث کانال‌های آبیاری، اصلاح تقویم کاشت با شرایط منطقه، استفاده از کودهای ریز مغذی و کشت مکانیزه، کنترل و نظارت صحیح برداشت غلات و فعالیت‌های آبخیزداری.

شکل ۱۲-۶- سیستم آبیاری تحت فشار

شکل ۱۳-۶- سیستم آبیاری قطره‌ای

جدول ۲-۶- رتبه استان در تولید محصولات کشاورزی

رتبه	۲	۱	۲	۳	۵	۲
محصولات باغی						

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

دامپروری: خوشبختانه در نتیجه اتخاذ سیاست‌های مناسب مدیریتی و حمایتی از بخش دام در سال‌های اخیر استان در تولید انواع محصولات دامی از توسعه مناسبی برخوردار شده است یکی از دلایل افزایش تولیدات دامی آغاز بهره‌برداری از مجتمع‌های دامپروری در استان است.

شیلات: استان هرمزگان از گذشته دور یکی از مهم‌ترین کانون‌های فعالیت صید و ماهیگیری در کشور بوده است و در طی سال‌های اخیر طرح‌ها و اقدامات ارزنده‌ای در جهت گسترش صنعت شیلات و پرورش آبزیان انجام شده است که عبارت‌اند از: افزایش انواع شناورهای صیادی (قایق، لنج و کشتی)، ایجاد بنادر صیادی جدید، صنایع شیلاتی، تعاونی صیادی، شناسایی و راه‌اندازی مراکز پرورش میگو در نوار ساحلی. این اقدامات نقش مهمی در افزایش تولید آبزیان، رونق اقتصادی، توسعه منطقه و اشتغال‌زایی داشته است. هرمزگان، هم‌اکنون رتبه اول تولید آبزیان و تعداد شناورهای صیادی و رتبه دوم سطح مزارع میگوی پرورشی در کشور را داراست.

شکل ۱۴-۶- مراکز پرورش میگو - صید آبزیان - اسکله صیادی جوادالائمه پارسیان

فعالیت

– در شهرستان شما در زمینه توسعه کشاورزی (زراعی، باغی، دامداری، شیلات) چه فعالیت‌هایی انجام شده است؟ .....

صنایع و معادن: قبل از انقلاب اسلامی، صنعت استان هرمزگان محدود به ۱۴ کارگاه کوچک بود، ولی امروزه این استان در رده استان‌های صنعتی قرار گرفته است و از دهه هفتاد تاکنون مجموعه‌ای از صنایع مختلف، اجرای طرح‌های بزرگ عمرانی و صنعتی، مناطق آزاد تجاری و صنعتی قشم و مناطق ویژه اقتصادی در استان هرمزگان ایجاد شده است تا آنجا که این استان به قطب تولید آلومینیوم کشور تبدیل شده است. با بهره برداری از واحدهای فولادی نیز هم اکنون استان ما قطب سوم فولاد کشور است که این خود در سطح قابل توجهی باعث اشتغال شده است. گرچه بخش معدن همسو و متناسب با بخش صنعت توسعه نیافته است، ولی صنایع کانی غیرفلزی نقشی مهم در ساخت صنعتی استان دارند. با این حال، طی گذشت سه دهه از انقلاب بیش از ۸۷۰ کارگاه صنعتی و ۱۴۳ معدن به مجموعه کارگاه‌های صنعتی، معدنی استان ما افزوده شده است.

شکل ۱۵-۶- صنایع فولاد هرمزگان و کوره جنوب

شهرک‌های صنعتی: شهرک‌های صنعتی مکان‌های طراحی شده‌ای هستند که با برنامه‌ریزی صنعتی اصولی با شعار زیست محیطی، واحدهای صنعتی را دور هم جمع کرده شیوه‌ای جدید را در راه صنعتی شدن ترسیم می‌نمایند. گرچه راه‌اندازی و توسعه

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

شهرک‌های صنعتی در استان ما از سال ۱۳۶۶ و با شهرک صنعتی بندرعباس (۱) آغاز شد، ولی هم اکنون تعداد آنها به سیزده شهرک و چهار واحد صنعتی رسیده است.

شکل ۱۶-۶- شهرک صنعتی

فعالیت

- ۱- چند مورد از صنایع و معادن استان را نام ببرید.....
- ۲- شهرک‌های صنعتی بیشتر در کدام شهرستان‌های استان استقرار دارند؟.....

ت) دستاوردهای امور زیر بنایی

راه و حمل و نقل : در زمینه راه نیز شاهد تحولات چشمگیری پس از انقلاب در استان می‌باشیم به طوری که با داشتن راه‌های زمینی، هوایی، دریایی و ریلی نقش مهمی در بخش حمل و نقل کشور دارد. تا قبل از انقلاب اسلامی، کل راه‌های زمینی استان هرمزگان ۲۱۶۵ کیلومتر بوده و به ۱۲۸۳۰ کیلومتر رسیده است. راه‌های هوایی استان شامل : فرودگاه بین‌المللی بندرعباس، قشم و کیش است. در زمینه راه دریایی امروزه استان ما به‌عنوان دروازه اصلی صادرات و واردات کالاهای غیرنفتی و نفتی محسوب می‌گردد و بنادر بزرگ شهید رجایی و باهنر با بیش از ۴۵ نوع اسکله تخلیه و بارگیری می‌کنند که سالانه پذیرای تعداد ۲۹۶۶ فروند شناور بالای هزارتن بوده‌اند. روزانه حدود ۱۲ کشتی بزرگ (بالای هزار تن) به این بندر وارد می‌شوند. راه آهن بندرعباس نیز یکی دیگر از

افتخارات انقلاب در زمینه حمل و نقل در استان هرمزگان محسوب می شود که ۱۰۴۵ کیلومتر خط اصلی و ۲۷۰ کیلومتر خط فرعی دارد. در نیمه اول سال ۱۳۹۰ تعداد ۱۲۷۸۷۰ نفر مسافر و ۱۲۴۵۰۳۰۰ هزار تن بار از طریق راه آهن بندرعباس جابه جا شده است. این خط آهن در راهروهای ترانزیتی راه آهن جمهوری اسلامی ایران جایگاه ویژه ای دارد.

شکل ۱۷-۶- سیستم های حمل و نقل در استان

فعالیت

با کمک دبیر خود مشخص کنید :

الف - از طریق کدام اسکله های استان می توان به جزایر قشم، هرمز و کیش ... سفر کرد؟

ب - از بندرعباس با قطار به کدام استان های کشورمان می توان سفر کرد؟

.....

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

نفت و گاز: در فصل گذشته با توانمندی‌های استان در زمینه نفت و گاز آشنا شدید. استان به واسطه قابلیت‌های نفتی و گازی که دارد بعد از انقلاب مورد توجه قرار گرفت و هم اکنون شاهد به بار نشستن بزرگ‌ترین صنایع وابسته در این منطقه هستیم با توجه به نیاز کشور و منطقه به انرژی‌های حاصل از سوخت فسیلی و فرآورده‌های مربوط به آن، در سال‌های اخیر طرح‌ها و پروژه‌های جدیدی در زمینه نفت و گاز در استان ما در حال اجراست.

شکل ۱۸-۶- پالایشگاه نفت

بیشتر بدانیم

طرح‌های در حال اجرا در زمینه نفت و گاز استان عبارت اند از:

- ۱- طرح احداث پالایشگاه میعانات گازی ستاره خلیج فارس: با اجرای این طرح روزانه به میزان ۳۴/۷ میلیون لیتر بنزین در روز تولید می‌شود.
- ۲- طرح احداث پالایشگاه نفت فوق سنگین هرمز: هدف از این پروژه پالایش ۳۰۰ هزار بشکه نفت خام فوق سنگین و تولید بیش از ۱۵ میلیون لیتر بنزین و نفت کوره است.
- ۳- افزایش ظرفیت پالایشگاه از ۲۳۲ به ۳۲۰ بشکه در روز: با اجرای این پروژه خوراک پالایشگاه ۳۸ درصد نسبت به طراحی و ۱۸ درصد نسبت به وضعیت کنونی افزایش می‌یابد.
- ۴- طرح افزایش تولید بنزین پالایشگاه بندرعباس: هدف عمده این طرح افزایش تولید بنزین از ۱۰ به ۱۴/۸ میلیون لیتر با استاندارد ۲۰۰۵ اروپا می‌باشد.
- ۵- طرح تأمین خوراک پالایشگاه از طریق جزیره قشم: با ۱۴ کیلومتر لوله گذاری زیر دریا و ۵۳ کیلومتر در خشکی که ظرفیت آن انتقال ۴۸۰ هزار بشکه در روز است.

درس ۱۵ چشم‌انداز آینده استان

استان ما از جمله چهار استان ساحلی جنوب کشور است که مانند دیگر استان‌های کشور در مدت گذشت سی و سه سال از پیروزی انقلاب اسلامی، از برکات انقلاب اسلامی بی‌بهره نبوده و با توجه به دستاوردهای انقلاب شکوهمند اسلامی که در درس قبل بررسی شد، استان ما نیز قابلیت‌هایی برای توسعه دارد که عبارت‌اند از: موقعیت حساس و استراتژیک و استقرار فضایی ویژه در دهانه تنگه هرمز، برخورداری از ۱۴ جزیره در خلیج فارس، شرایط آب و هوایی و اقلیم ویژه برای توسعه کشت خارج از فصل و کشت گلخانه‌ای، برخورداری از ذخایر ارزشمند آب‌زبان، وجود ذخایر عظیم گاز، حجم عظیم آب‌های روان، همجواری با منطقه پارس جنوبی، برخورداری از مجموعه‌ای از زیرساخت‌ها و زیربنای ویژه و موقعیت نسبی بازرگانی و... مجموعه این شرایط، قابلیت‌ها

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

و ظرفیت‌هایی را برای توسعه استان فراهم ساخته است. لذا استان ما هم می‌تواند در آینده در بسیاری از زمینه‌ها به رشد و شکوفایی برسد. تحقق این امر نیازمند توجه بیشتر مسئولان و آگاهی و عزم جوانان عزیز هرمزگانی دارد که با شناخت محیط خود و آگاهی از توان‌های بالقوه و بالفعل استان برای رسیدن به هرمزگانی آباد و شکوفا تلاش کنند. اما باید توجه داشت که در مسیر توسعه استان تنگناها و محدودیت‌هایی نیز وجود دارد که در اینجا به برخی از آنها اشاره می‌شود.

عمده‌ترین محدودیت‌ها و تنگناهای توسعه استان

- ۱- گستردگی و تعدد، گنبدها و تشکیلات نمکی که بخش عظیمی از منابع آب و خاک استان را شور و غیرقابل استفاده کرده است.
- ۲- مخاطرات ناشی از مخاطرات طبیعی، ماسه‌های روان، بیابان‌زایی و استمرار خشکسالی در سال‌های گذشته همراه با گرایش منفی در تولید مراتع و کمبود سرمایه‌گذاری در جهت حفظ جنگل‌ها، مراتع و آب و خاک
- ۳- عدم برخورداری از شبکه راه‌های ارتباطی مناسب و سریع، بین منطقه‌ای و درون استانی
- ۴- وجود مناطق محروم و حاشیه‌ای و برخی از چالش‌های اجتماعی

فعالیت

– شما برای رفع محدودیت‌ها و تنگناهای استان به‌عنوان یک شهروند و یا یکی از مدیران آینده استان چه راهکارهایی را پیشنهاد می‌کنید؟ .....

اهداف توسعه در بخش‌های مختلف

- ۱- کشاورزی: (زراعی، باغی، دام و طیور، شیلات)
- بهبود کیفی محصولات زراعی به منظور ارتقاء و بهبود امنیت و ایمنی غذایی و رقابت در بازارهای صادراتی
- تقویت و ارتقای مدیریت تولید در شرایط خشکسالی و کاهش مخاطرات ناشی از آن
- توسعه سیستم‌های آبیاری قطره‌ای به منظور افزایش راندمان مصرف آب و صرفه‌جویی در منابع آب
- برقراری امنیت سرمایه‌گذاری در زیر بخش امور دام
- افزایش سهم آبزیان در الگوی مصرف
- توسعه و تکمیل زیرساخت‌های مجتمع‌های آبی‌پروری در نواحی ساحلی و جزایر استان

شکل ۱۹-۶- فعالیت‌های زیر ساخت توسعه بخش کشاورزی

۲- منابع طبیعی

- حفاظت، احیا، توسعه و بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی (جنگل، مرتع، آبخیزداری و بیابان‌زدایی)
- توانمندسازی ساختار منابع طبیعی و زیست محیطی استان
- اشاعه فرهنگ منابع طبیعی و اخلاق زیست محیطی

شکل ۲۰-۶- حفاظت و توسعه منابع طبیعی (حرا)

۳- منابع آب

- توسعه و حمایت از سرمایه گذاری در بخش های تولید و توزیع آب
- مهار آب های سطحی به منظور تأمین نیاز روزافزون توسعه استان

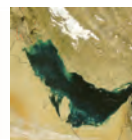
شکل ۲۱-۶- مهار آب های سطحی

۴- صنعت و معدن

- توسعه صنایع پایه و بزرگ مقیاس استان با اولویت صنایع فولاد، آلومینیوم، صنایع دریایی و پتروشیمی با تأکید بر صادرات محصولات صنایع مذکور
- تلاش در جهت ایجاد و توسعه فضای مناسب جهت گسترش فعالیت های صنعتی در استان
- توسعه صنایع معدنی و بهره برداری بهینه از منابع معدنی

شکل ۲۲-۶- نمایی از صنایع هرمزگان

۵- فرهنگ و هنر

- تقویت و تحکیم وحدت ملی و مذهبی در سطح استان و پرهیز از تشدید قوم‌گرایی
- تلاش در راستای افزایش تولیدات فرهنگی و بومی اعم از کتاب، فیلم...
- مطالعه، حفظ و مرمت میراث فرهنگی استان و تجهیز و بازسازی مناطق دیدنی استان

۶- بازرگانی

- توسعه صنایع بسته‌بندی، ذخیره‌سازی و انبارداری محصولات کشاورزی
- توسعه ظرفیت‌های صادراتی استان با رویکرد افزایش سهم نسبی بخش خصوصی در تجارت خارجی
- اصلاح و نوسازی شبکه توزیع کالا در استان
- انتقال مواد نفتی از پالایشگاه به جاسک، ایجاد منطقه ویژه اقتصادی و ایجاد ترمینال دوم نفتی.

۷- حمل و نقل: (جاده‌ای، هوایی، ریلی، دریایی)

- احداث و توسعه بزرگراه‌ها و آزاد راه‌ها
- توسعه خدمات در پایانه‌های عمومی بار و مسافر و خدمات بین راهی
- توسعه و نوسازی ناوگان هوایی
- ارتقای ایمنی و کارایی، و کاهش تعداد سوانح و حوادث هوایماهای تجاری
- برقی کردن محور ریلی بافق - بندرعباس
- اتصال بندرلنگه و عسلویه به راه آهن سراسری

شکل ۲۳-۶- حمل و نقل ریلی و دریایی در اسکله شهید رجایی

۸- محیط زیست

- توسعه صنعت اکوتوریسم
- توسعه مناطق حفاظت شده تا سطح ده درصد مساحت استان (استاندارد جهانی) به منظور حفاظت از منابع ژنتیکی و تنوع

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

- سنجش میزان آلاینده‌های آب، خاک و هوا و جمع‌آوری اطلاعات و برنامه‌ریزی جهت کاهش آلودگی‌های محیط زیست تا حد ممکن
- ساماندهی و مدیریت سواحل و بنادر و اسکله‌ها و مدیریت زباله‌ها، پسماندها و فاضلاب‌های شهری
- ۹- بهداشت و درمان
- آموزش و توانمندسازی جامعه درمقابل بیماری‌ها و امراض
- افزایش دسترسی بیماران دیالیزی به خدمات سلامت
- افزایش کیفیت خدمات آزمایشگاهی
- افزایش پوشش خانه‌های بهداشت روستایی

شکل ۲۴-۶- توسعه کیفیت آزمایشگاه

- ۱۰- آموزش عالی
- بهینه‌سازی امکانات و فضای کالبدی متناسب با سرانه استاندارد به ازای هر دانشجو
- کارآمد کردن نظام آموزش عالی استان
- توسعه علوم، تحقیقات و فناوری و تقویت روحیه تحقیق و ترویج فکر خلاق و ارتقای فرهنگ علم‌دوستی، اطلاع‌رسانی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی
- ۱۱- عمران روستایی: (برق، آب، مسکن)
- ارائه خدمات به موقع (با کیفیت مطلوب در بخش‌های مختلف به مشترکین)
- تأمین آب شرب و بهداشتی و اجرای شبکه‌های جمع‌آوری و دفع فاضلاب در مناطق روستایی
- حفظ و نگهداری و توسعه و بازسازی شبکه‌های آبرسانی مطابق نرخ رشد جمعیت و ضرورت تعویض شبکه‌های آبرسانی
- مطالعه طرح ساماندهی سکونتگاه‌های روستایی در کلیه بخش‌های استان

– توسعه نظام بیمه‌ای مسکن روستایی
– ارتقای استانداردهای بهداشتی در واحدهای مسکونی روستایی

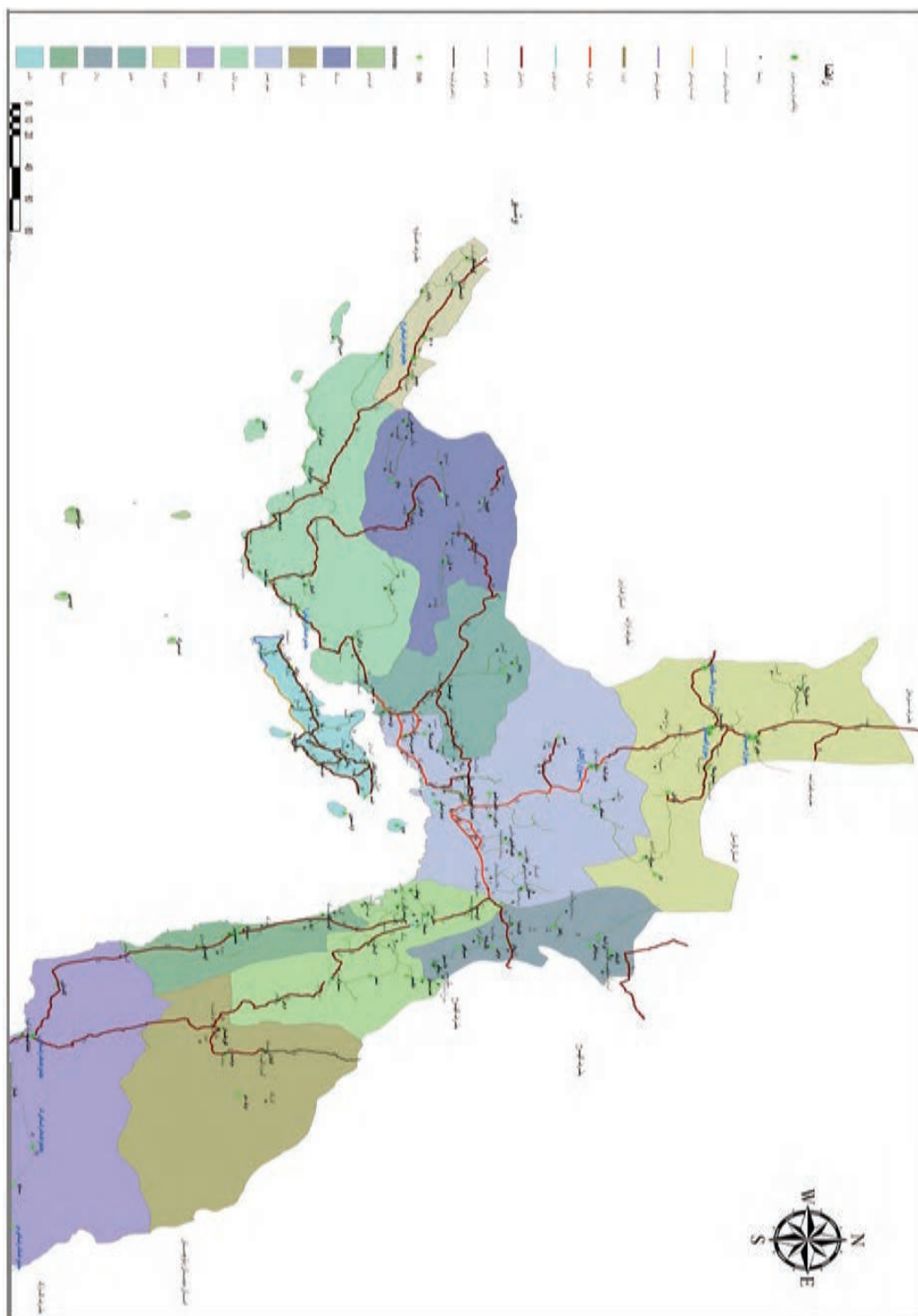
شکل ۲۵-۶ – عمران روستایی

طرح مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی در استان

تنوع فعالیت‌ها در سواحل از یک سو و تعارض میان بهره‌برداران و یا برنامه‌های بخشی از سوی دیگر، نظارت و مدیریت بهینه منابع ساحلی کشور را الزام‌آور می‌سازد. نمونه‌ای از مسایل مناطق ساحلی که نیازمند مدیریت مستمر و یکپارچه می‌باشد را می‌توان در مواردی همچون مسایل زیست‌محیطی سواحل، جلوگیری از فشار بیش از ظرفیت انسان‌ها بر مناطق ساحلی و جلوگیری از تخریب و آسیب‌های احتمالی بر سواحل ذکر کرد. بنابراین سواحل را باید به‌گونه‌ای مدیریت کرد که نه تنها امکان بهره‌برداری عقلایی از منابع و ظرفیت‌های موجود در آن مهیا گردد، بلکه با اعمال الگوی نظارتی مؤثر، بخشی از فشارهای وارده به سواحل کنترل و امکان بهره‌برداری مناسب‌تر از آن حاصل آید. لذا استان هرمزگان نیز به‌عنوان یکی از ۷ استان ساحلی کشور با مصوب‌شدن طرح مذکور از سال ۱۳۹۱ از سوی وزارت راه و شهرسازی، سعی در استقرار آن و بهره‌برداری مطلوب از سواحل استان را دارد.

شکل ۲۷-۶- نقشه راه‌های استان هرمزگان

منابع و مآخذ

- ۱- حافظ‌نیا، محمدرضا- ربیعی، حسین خلیج فارس و نقش استراتژیک تنگه هرمز/ تهران- انتشارات سمت / مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی- ۱۳۷۱
- ۲- کردوانی، پرویز، اکوسیستم‌های آبی ایران (خلیج فارس و دریای عمان) / نشر قومس-۱۳۷۴
- ۳- کردوانی، پرویز، اکوسیستم آبی ایران / نشر قومس/۱۳۷۴
- ۴- فرجی، عبدالرضا، جغرافیای کامل ایران / جلد ۲
- ۵- کردوانی، پرویز، منابع و مساتل آب در ایران جلد اول / دانشگاه تهران/ ۱۳۷۱
- ۶- طالقانی، محمود، ژئومورفولوژی ایران / تهران- قومس- ۱۳۹۱
- ۷- عیفی، محمدابراهیم و قنبری، عبدالرسول، گنبد نمکی، انتشارات تهران، چاپ اول ۱۳۹۳.
- ۸- سالنامه آماری استان هرمزگان، ۱۳۸۷
- ۹- اخلاقی‌پور، منصور، اطلس فرهنگی استان هرمزگان، صدا و سیما مرکز خلیج فارس واحد آموزش و پژوهش، بهار ۱۳۸۸
- ۱۰- جلالی، منصور، بندرعباس در گستره تاریخ و زبان، چاپ الهادی، ۱۳۸۷
- ۱۱- سعیدی، سهراب، فرهنگ مردم میناب، انتشارات زوفا، ۱۳۸۶
- ۱۲- معتمدی، عبدالهادی، رودان بهشت جنوب، انتشارات چی چی کا، ۱۳۸۰
- ۱۳- وکیلی، غلام، گهره گوهری ماندگار، انتشارات چی چی کا، ۱۳۸۷
- ۱۴- افشار (سیستانی)، ایرج. جغرافیای تاریخی دریای پارس، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و هنر اسلامی، ۱۳۷۶
- ۱۵- آمیه، پیر، تاریخ ایلام، ترجمه شیرین بیانی، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۶
- ۱۶- دیا کونوف، ا.م. تاریخ ماد ترجمه کریم کشاورز، تهران، پیام، ۱۳۵۷
- ۱۷- دلاواله، پیترو. سفرنامه دلاواله، ترجمه شجاع‌الدین شفا، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۸
- ۱۸- دلدن، اسکندر، سلطه جویان و استعمارگران خلیج فارس، بی‌جا، مؤسسه انتشارات نوین، ۱۳۶۳
- ۱۹- زعیمی، غلام رضا، تنگه هرمز، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۸۱
- ۲۰- مناطق نمونه گردشگری استان هرمزگان، خرداد ۱۳۸۸
- ۲۱- راهنمای گردشگری هرمزگان (دیار حرا)، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، انتشارات علم نوین، ۱۳۸۸
- ۲۲- سیری در استان هرمزگان (ویژه مسافران نروزی)، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری
- ۲۳- طرح جامع گردشگری، میراث فرهنگی و گردشگری و صنایع دستی هرمزگان، ۱۳۸۵
- ۲۴- گزارش تحلیلی عملکرد دولت نهم در استان هرمزگان، استانداری هرمزگان، معاونت برنامه‌ریزی دفتر برنامه‌ریزی و بودجه، ۱۳۸۸
- ۲۵- آدرس سایت اداره کل محیط زیست استان هرمزگان <http://www.hormozgandoe.ir>
- ۲۶- آدرس سایت اداره کل منابع طبیعی استان هرمزگان <http://hormozgan.frw.org.ir>
- ۲۷- آدرس سایت اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان هرمزگان <http://ichtohormozgan.ir>
- ۲۸- آدرس سایت اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان هرمزگان <http://www.ershadhormozgan.ir>
- ۲۹- شرکت آب و فاضلاب استان هرمزگان
- ۳۰- سازمان بنادر و دریانوردی www.pmo.ir

تقدیر و تشکر

- ۱- اداره کل آموزش و پرورش استان هرمزگان (احمد آخوندی مدیرکل - اصغر رنجبر معاونت متوسطه - رضا محمدی مسئول گروه‌های آموزشی)
- ۲- استانداری (معاونت برنامه‌ریزی و بودجه)
- ۳- اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری
- ۴- اداره کل محیط زیست
- ۵- اداره کل جهاد کشاورزی
- ۶- سازمان هواشناسی
- ۷- سازمان فضایی ایران
- ۸- اداره کل صنایع و معادن
- ۹- اداره کل میراث فرهنگی و گردشگری و صنایع دستی
- ۱۰- اداره کل شیلات
- ۱۱- اداره کل راه آهن بندرعباس
- ۱۲- سازمان مسکن و شهرسازی
- ۱۳- کنگره سرداران شهید
- ۱۴- اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی
- ۱۵- پژوهشکده اکولوژی خلیج فارس و دریای عمان
- ۱۶- پایگاه نهم شکاری
- ۱۷- منطقه یکم نیروی دریایی
- ۱۸- اداره کل راه و ترابری
- ۱۹- مرکز بررسی و مطالعات راهبردی سازمان بنادر و دریانوردی وزارت راه و شهرسازی
و تشکر از کلیه عزیزانی که با ارسال عکس با گروه تألیف همکاری نموده‌اند. برای اینکه نام کسی از قلم نیفتد
از ذکر اسامی خودداری می‌شود.

